

Čs. dokumentační středisko
nezávislé literatury
Referenční exemplár dílny
ERLANGEN

IV 19.86

Josef Jelínek

O B S A H :

- [1+3] Jakub Uda: Citování (3 A.)
[4] Karel Pecka: Schody (1 A.)
[5÷32] Jaroslav Opat: Reflexe (1-29)
[35÷47] Miroslav Kusý: Tézý k právu na život (1-12)
[48÷68] Lenka Procházková: Muž, který nechtěl být prezidentem (1-21)
[69÷74] Jan Trefulka: Korespondence (1-6)
[75÷89] Zdeněk Urbánek: Dopis (1-15)
[90÷97] Eda Kriseová: Smrt prasete (1-2)
[98÷110] František Pavlíček: Na okraj jednoho nekrologu (1-13)
[111÷114] Czesław Miłosz: Dopis Gombrowiczovi
[114÷118] Witold Gombrowicz: "Už zas to prokleté trpaslíčkování" } (1-2)
[119÷121] Petr Kabeš: Těžítka (1-3)
[122÷127] Milan Uhde: Kritik a jeho kruhy (1-6)
[128÷132] Milan Jungmann: Úroda z nížin (1-5)
[133÷153] /KO/ : Více než 13 řádky o (21 A.)
[154] - kl - Příklad mrtvého dubu (1 A.)
[155÷157] Luďvík Vaculík: Teror velký a malý /duben 1986/ (1-3)

OBSAH ZA DUBEN 1986

155 A.

- upu -

O B S A H :

- Jakub Ouda: Citování
Karel Pecka: Schody
Jaroslav Opat: Reflexe
Miroslav Kusý: Tězy k právu na život
Lenka Procházková: Muž, který nechtěl být prezidentem
Jan Trefulka: Korespondence
Zdeněk Urbánek: Dopis
Eđa Kriseová: Smrt prasete
František Pavlíček: Na okraj jednoho nekrologu
Czesław Miłosz: Dopis Gombrowiczovi
Witold Gombrowicz: "Už zas to prokleté trpaslíčkování"
Petr Kabeš: Těžítka
Milan Uhde: Kritik a jeho kruhy
Milan Jungmann: Úroda z nížin
/KO/ : Více než 13 řádky •
- kl - Příklad mrtvého dubu
Ludvík Vaculík: Teror velký a malý /duben 1986/

Jakub Ouda

C i t o v á n í

V té chvíli anděl strnul

A na svou pouť se daly zvony
Z prejzové bány Svaté Markéty
ke Hradu kolem básníkovy branky
Královskou cestou k Týnu
až za hradby

Šly nocí hudbou křídel

Maminka zaslechla ji
A slyšela ji Viktorka ta ošálená
A Hendele a Dalila i Jecholie
Zjihlou zemí však ještě kdosi
smrt tajil

V půldruhé po půlnoci desátého ledna
jen vložka z bílých křídel

snesla se na město
jak tiché zaupění Takhle umírá
zbortěné harfy tón ztrhané strůny zvuk
Takhle odchází básník

In lacrimis a vita
Ale v české krajině Máje
pod lúnou ouplnou
ve vlasech zlatý pyl komety Halleyovy
Karel Hynek poutníka vítá

- Ještě je tma pod oknem
 mé spící Lori?
Ještě synové hanby plesají nad bídou
matky své? -
 ptá se Syn krále bezkorunný
- Ale své město oblékal jsem světlem -
říká mu příchozí
 - A kolik lásek tolik lamp
Každou vzpomínkou doléval jsem olej
Všechny stíny mých odešlých přátel
se vracely a rozžihaly
 mé město můj Betlém -

Z té noci vyšly ranní cesty
 sypané solí slz
Věděl jsem Bude se trýznit ten
kdo chce jej oslovit
 ne podle předepsaných kánonů
ale podle jím milovaných věží
a podle sterých schodů po kterých
zvolna stoupalo
 jeho horce tlukoucí srdce
Neboť poezie je i strašlivý křik ticha
chvějícího se pod lžihudbou orchestriónů

A je to stejné jako s láskou
 Pouť k člověku
je poutí k pravdě Stárnoucí básník ví
proč přes kameny z cesty nesejít
 On který miloval se s růží
kdo žaly zaklínal
 kdo hořkl se svými
když na zem padly noci dvě
kdo souzen k mlčení a marně
 opíral se patou o hroudu
jen nebýt vlečen do tmy
která je černější než noc
 A ještě v potupě

Co to křičí pták Janus
na hnízdě teple vystlaném
za básníkových zim?
(Je náš! Nedáme si ho vzít!)
Leč věz I v čase zhášení
lid bral si světlo
z básníkem rozsvícených svěc
(oko je svíce těla A pravda jeho chléb)
ze svěc jež odnášeli
dát je ne na svícen
ale pod kbelec

Avšak básník se usmívá A sedí
u svého stolu před oknem
odkud jej tiše oslovuje zahrada
A ví že slovo podobá se trávě i rose
ba i měsíci
který vychází zachází a zase vyjde
Potom potichu bere svou hůl
a nedočkavý spěchá
být u svých Už navždycky
Ve městě plném lásek
V krajině kralupské
Ve starých dobrých milovaných Čechách

Karel Pecka

S C H O D Y

Nahoře vládne nebe
dole teče řeka
Kam ale vedou schody
nahoru či dolů

Schody jsou dvojlomé
vedou nahoru i dolů
teprve my jim dáváme smysl
poile směru našich cest

Schody nám zase dávají křídla
když spěchám na mši do svatyně
co věrný vyznavač Bakcha
buší mi srdce z té výšky

A když vlám zpět domů za noci
od přátel a prázdného korbele
volím široké schody se zábradlím
abych neuletěl vymaněn zemské tíži

Dole si zpívá má militká
ve vodě pere prádlo do bělostna
Která je cesta k ní nejkratší
po kterých strmých schodech bez zábradlí

Na vrchu maršál pátrá do údola
okem děla nevidí ten sad nad nebem
odkud a kam už žádné schody nevedou
Tam chodíme s mou láskou krást ríše

Praha - duben 1936

Jaroslav O P A T

R E F L E X E

- - - - -

/Závěrečná kapitola z větší životopisné
práce o T.G. Masarykovi/.

Sledovali jsme Masarykovu životní cestu od dětství do 41 roku jeho věku. Pokusme se nyní postihnout souhrnně podstatu jeho tehdejší osobnosti a zamyslet se nad tím, čím život a dílo mladého Masaryka promlouvá či může promlouvat i po stu letech k nám, k dnešním generacím - mladším i starším.

S některými podstatnými rysy Masarykovy osobnosti v jejich první, ještě nevyzrálé podobě jsme se setkali již v jeho dětství a v letech dospívání. Mám-li označit nejdůležitější z nich, byla jím především Masarykova nevšední životní energie. Ta se pak projevovala, mimo jiné, v mimořádné citlivosti a vnímavosti jeho duše k vnějšímu světu a ve velkém, nikdy neukojeném hladu po poznávání jeho nekonečných tajemství. Mocná touha svět a jeho záhady vždy důkladněji poznávat byla Masarykovi vlastní po celý život.

Při pokusu zkoumat tajemství zdrojů dotčené Masarykovy energie narazíme na bariéru, která je lidským duchem ve své prapříčině racionálně nezdolatelná. Přenechme ji proto meditacím metafyzickým. K úvahám zcela racionálním zůstává otevřena otázka neméně zajímavá, a sice, jak mladý Masaryk s hřivnou do života mu dané energie hospodařil, jak její zdroje sám živil a rozmnožoval, k čemu ho poháněla, kam a jakým směrem ji zpočátku intuitivně a později, jak jeho duch dozrával, i zcela vědomě usměrňoval.

Z toho, co víme o Masarykově dětství, jeho školních letech předgymnaziálních, můžeme usuzovat, že již tehdy nepřímou spolurozhodoval o své pozdější životní dráze, a sice svým činným přístupem ke vzdělání, ke kultuře. Již tehdy rád "ležel" v knihách, přitom zdaleka ne jen v učebnicích; "hltal" například i staré knihy ze sedmáctého a osmnáctého století, uložené v čejkovickém zámku. A zápolení s nimi, s jejich texty, ho přivedlo k latině. Začal se ji učit sám, jen ze slovníku, tudíž nutně diletantsky; až páter Satora mu odborně poradil, pomohl. V Hovorách se vyznává, co všechno pro něj literatura již v dětství duchovně znamenala. - Podněty k intenzivnímu

studiu však přijímal nejen z literatury, ale i ze života kolem sebe. Tak vypuknutí povstání v Polsku v roce 1863 ho přimělo ke studiu polštiny, aby mohl sám, z poříských pramenů hledat poučení o životě a událostech v sousední slovanské zemi.

První základy vzdělání, jež takto sám v sobě budoval, mu otevřely nejen cestu ke studiu na gymnaziu, ale pomohly mu zvládat i obtížné situace, v nichž se, ještě nedospělý, ocital: od patnácti let se mohl živit sám /kondicemi/, a když byl, devatenáctiletý, z gymnazia pro vzdorovitost propuštěn, zachránilo mu vzdělání, spolu s dalšími jeho vlastnostmi a schopnostmi a s přispěním Le Monierových možnost ve studiu pokračovat.

Mimořádnou citlivost a vnímavost k nejružnějším stránkám života zaznamenáváme u Masaryka, spolu s jeho energií /či jako jeho zvláštní projev/, rovněž od jeho školních let. Silný otřes z poznání lidské tragédie /sebevražda, dotoky válečných událostí/, poznání první lásky a přátelství kamarádů, ale i drsné lidské nespravedlnosti, sociální nadřazenosti a neomalenosti panstva, spolu s řadou iritujících prožitků náboženských, jakož i prvních doteků uvědomění nacionálního, to vše znamenalo pro formování ducha mladého kultivovaného muže mnoho.

V hlavním městě mnohonárodní monarchie a současně v jednom z předních center evropské vědy a kultury vyzrával Masaryk v ducha pozoruhodně svébytného. V toku let intenzivních studií, poznávání lidí a světa vůbec činil řadu životně důležitých rozhodnutí. Dvě z nich byla zvlášť osudová. Prvním bylo předsevzetí věnovat se plně filozofii a jí vyzbrojen jít životem s úmyslem spravovat dle svých sil, "co spraveno býti může". Druhým pak programové přihlášení k tvořivému češství. To předcházelo časově rozhodnutí pro filozofii. Psal-li jako dvacetiletý z Vídně dívka, že chce obětovat všechny své síly vlasti a že jí závidí, že nemůže žít jako ona stále mezi Čechy, nebylo to vyznání jen chvilkové. Osvědčoval jej po celou dobu svého života ve Vídni i za jiných okolností. Užívání jména Vlastimil po jistou dobu bylo jen vnějším výrazem toho, co myslil a cítil. Ve znamení věrnosti češství se nakonec uskutečnil i jeho přechod z Vídně na pražskou českou univerzitu.

Svou nacionálnost chápal přitom Masaryk nejvýš osvíceně. O tom vypovídaly již jeho literární prvotiny. Všechny národy světa mají právo na místo na slunci, není národů vyvolených, jakýkoliv rasismus, nadřazování jednoho národa nad národy jiné, je proti samé přírodě a tudíž zavrženíhodné! Vyslovoval se pro lásku k vlasti, ovšem pro lásku kritickou, takovou, která si chyby a nedostatky vlastního národa netají, neboť jen poznané chyby a nedostatky lze odstraňovat a tak národu, vlasti prospívat. Svě představy v tomto směru vyjádřil tehdy v článku Plato jako vlastenec. Ideální vlastí mu byla demokracie založená ne na moci, ale na právu a spravedlnosti, společnost odmítající vládu tyranů, a dbající toho, aby se nerozcházel politik a morálka, aby jednání jednotlivců bylo v souladu s jednáním a zájmy celé společnosti apod.

Vyhraněným rysem Masaryka filozofa byl již tehdy, a po celý život zůstal, jeho nejvýš citlivý vztah k mezním situacím člověka. Přinášel si ho do života již z dětství. Nebylo proto náhodné, že si jednu z takových situací, sebevraždu, zvolil za téma doktorské dizertace; - aby ji zkoumal jako hromadný sociální jev moderní společnosti. Soustředěním a rozborem statistických údajů zjistil, že sebevraždy jsou zlem, jehož se všeobecně nejvíce dopouštějí příslušníci národů vzdělaných. Zkoumáním příčin této skutečnosti dospěl pak k závěru, že hlavní z nich je polovzdělanost jako důsledek vážných chyb ve výchově člověka. V důsledku neexistence harmonického světového názoru je nesprávně vzděláván, zejména ve školách, lidský rozum, vážnými nedostatky trpí výchova k mravnosti. Obojí je pak zdrojem mravní a psychické nepevnosti a rozdvojenosti člověka, jeho omrzlosti životem a, v krajních případech, i prapříčinou sebevraždění. Harmonický náboženský světový názor činí naopak život za všech okolností snesitelným, - i život Joba - soudil Masaryk.

Vycházeje z uvedené diagnózy, zabýval se i možnostmi terapie. Viděl je v reformě vzdělávacího systému a současně v náležité náboženské výchově. Jednoznačně se vyslovoval pro vědu jako jedině možný základ vzdělání. Ovšem věda, rozum, mohou upokojit toliko hlavu, nestačí pro celý život - a pro smrt. Je nezbytné i náboženství, bez něj nebyla a není výchova mravného člověka možná, soudil Masaryk. Jde ovšem o to, jaké náboženství. Zkoumáním

náboženství různých církví dospěl k závěru, že žádné z nich není s to uspokojit potřeby doby plně, neboť všechna byla v průběhu dějin tak či onak negativně zasažena. Život si žádal náboženství nového. Ve snaze o odpověď alespoň rámcově pozitivní se vyslovil pro křesťanský monotheismus, jehož ztělesněným ideálem mu byl Ježíš Kristus. Celý život Krista byl Masarykovi příkladem oněch mravních principů, jež sám vyznával. Způsob, jakým v "Sebevraždě" příklad Krista oceňoval, byl vlastně stručnou, přitom nejvyšš obsažnou deklarací jeho vlastního etického programu: život v naprosté pravdě, nejvyšší prostotě a čistotě, bez jakéhokoli formalismu a ritualismu, život rozhodný, energický, silný, současně však i laskavý a pokorný. V učení pak myšlení živé, jasné, přesné, autoritativní svou vnitřní obsažností, bez umělé rétoriky a jakéhokoli blouznění. Kristus-Bůh byl přitom Masarykovi zároveň příkladem člověka; člověka schopného pro své přesvědčení trpět, ba podstoupit i nejpotupnější smrt - aby vykoupil lidstvo! Tímto způsobem se Masaryk vyslovoval de facto pro mravní reformátorství jako svůj životní program. V kapitole věnované terapeutice sebevraždnosti vyjádřil i explicitně skepsi vůči snahám odklizovat zla moderní společnosti výlučně reformami hospodářskými a politickými. Ty nikterak neodmítal, ani nepodceňoval, uznával jejich nutnost, nevěřil však, že by byly samy s to odstranit pesimistickou rozmrzelost životem.

V podstatě nezodpovězeno nechal Masaryk otázku, které z existujících církevních náboženství by mělo či mohlo být nositelem nového náboženství. Soudit, že svou obecností by jím mohl být nejlépe katolismus, kdyby... Kdyby byl přísně katolický v duchu původního křesťanství Kristova. Takovým však nebyl. - A protestantismus? Tomu dával před katolictvím sice přednost, ale jen podmíněně. Aby se mohl nositelem nového náboženství stát, musel by být i on reformován, musel by přihlédnout k požadavkům nové doby a přestat být jen sektou. Praktickou stránku důležité otázky nechával tak vlastně otevřenou.

x

Léta po příchodu do Prahy byla pro Masaryka první velkou konfrontací jeho životních ideálů, mravních zásad a celé

jeho osobnosti vůbec s realitou českého života v jeho hlavním kulturním a politickém ohnisku. Poznali jsme, že pro obě strany to byla léta nejen zajímavá, část z nich - léta rukopisných bojů - i krajně dramatická, ale i vzájemně oplodňující. Co přinášel Masaryk českému životu jako univerzitní profesor, tím jsme se zabývali v předchozích kapitolách. Nepředkládal studentům, ani širší veřejnosti, moudrost mesiášskou. Nepřejímal nekriticky žádný z existujících filozofických systémů. Programově! Žádný z nich neobsáhl sám univerzální pravdu, nebyl s to stát se lidstvu spolehlivým kompasem na jeho cestě mezi vědy novými, často nečekanými úskalími dějin. Proto ani Masaryk nepojal kritiku existujících soustav zcela vědomě jako východisko ke konstruování filozofického systému nového, vlastního. Kládl si úkol skromnější, ne ovšem méně důležitý: přispět k propracování metody konkrétní logiky a tak prospět lidskému rozumu v jeho úsilí o pokud možno přesné, spolehlivé poznání světa. Konkrétní logika i další Masarykovy filozofické studie z první poloviny osmdesátých let budovaly metodicky hráz proti povrchnosti a epigonství ve filozofii a ve vědě vůbec, odmítaly jakýkoliv dogmatismus, stejně jako všechny mesiášské utopie. V tom byl obecný, širší význam Masarykova tehdejšího přístupu k filozofii. Masaryk se tak stával jedním z předbojovníků evropského moderního filozofického ducha, ducha kritického, svobodomyšlného. - Pro české, nepřiliš rozvinuté filozofické myšlení, představované tehdy herbartisty G.A. Lindnerem, J. Durdíkem a O. Hostinským, byl zmíněný přístup k filozofii a vědám vůbec rozhodně podnětný, oživující. Napomáhal jeho emancipaci tím, že ho vymaňoval z jednostranné závislosti na filozofii německé a podporoval jeho včleňování do myšlení celoevropského. - Snad to byla právě tato kritika jisté jednostrannosti českého filozofického myšlení, na níž založil J. Patočka svoji tézi o Masarykově údajném "odporu" k německé filozofii vůbec, ke Kantovi zejména.^{1/} Soudám, že nešlo o odpor, ani v případě Kanta, jak jsme měli možnost poznat, ale právě jen o kritiku dotčené jednostrannosti; kritiku, která nemusela být, pravda, vždy ve všem přesná, vyvážená, ale

nebyla projevem "odporu", odmítáním německé filozofie. Přezíravý postoj k Němcům a jejich kultuře byl Masarykovi bytostně cizí. A nejen to. Od mládí jej rozhodně odmítal, pokud se s ním setkal. Zcela jednoznačně, explicitně to dokazovala již jeho recenze Funck-Brentanovy knihy, v níž, sedmadvacetiletý, autorovi rozhodně vytýkal právě jeho přezíravý postoj k Němcům a jejich kultuře. Masarykův kritický přístup k německé kultuře byl i v letech osmdesátých, stejně jako vždy později, založen na respektu a úctě k ní. Byla to pro něj jako pro myslitele a současně člověka navýsost politická otázka zcela zásadní. Proto se k ní vrátil i ve Světové revoluci, v knize, v níž skládal účty ze své činnosti za války a již koncipoval i jako výpověď o filozofii, jež mu byla v životě na jeho cestě kompasem. Tam znovu uvedl, že filozofie a kultura německá jeho duchu nestačily. Hledal-li však vzdělání vůbec a filozofické zvláště i v jiných kulturách, od antické přes francouzskou, anglickou až po americkou a ruskou, nečinil tak v žádném případě z politické či ideologické předpojatosti vůči kultuře německé, ale z důvodů ryze naučných, z úsilí po kulturní syntézi založené co nejšířěji. Jen z takto budovaných širokých základů mohla a měla pak vyrůstat autonomní kultura česká, soudil Masaryk. /SR, str. 515-516/.

Vědom si omezených poznávacích schopností jednotlivého lidského rozumu, toho, že filozof jako jednotlivec může přispět k úsilí lidstva o přesnější, hlubší a tudíž pravdivější poznání světa jen "skrovným příspěvkem", soustředil ve svých prvních studiích pozornost na kvalitu, přesnost poznávacího procesu, na cesty, jež by mohly lidského ducha k přesnému, spolehlivému poznání vést. Proto má koncept Konkrétní logiky dimenzi horizontální, snažící se obsáhnout oblast lidského ducha v celé jeho šíři /vlastní třídění a klasifikace věd/, tak i dimenzi vertikální - je budován na dějinách filozofie, aniž by jej do nich násilně směštnával. Přitom je Masaryk od počátku programově humanista. Jde mu o přítomnost a budoucnost člověka. Z dějin i z vlastní zkušenosti ví, že lidský úděl nikdy nebyl a nebude snadný. Upozorňuje na nejedno nebezpečí, jež člověku, lidstvu, na jeho cestě dějinami hrozí. Chápe proto filozofii především jako vědu, která má člověku pomoci ve světě, který jej obklopuje, se správně orientovat a jednat tak, aby předcházel ka-

tastrofám a krize, rozpory a konflikty, jimiž je jeho život jako bytosti společenské provázen, řešil vždy z hlediska věčnosti, v zájmu celého lidského rodu. Podmínkou takového jednání je, spolu s principy etickými, neustálé úsilí o co nejpřesnější poznávání světa. Dokladem toho, jak vážně to Masaryk s přesností poznávání myslel, je vedle vysokého oceňování Humova empirismu a zpočátku poněkud upřílišněné kritiky teorie Kantovy /měl ji za příliš subjektivní, spekulativní/, i význam, jaký připisoval metodám matematickým. Nad jiné srozumitelně o tom vypovídá jeho snaha čelit Humovu krajnímu empirismu počtem pravděpodobnosti. Z vysokého oceňování významu matematiky pro rozvoj věd vycházel ostatně i koncept Konkrétní logiky. Nebylo náhodné, že za motto ke knize, jako vstupní myšlenku k ní, použil slova I. Newtona, matematika a astronoma. Pozemská exaktnost obrácená - obrazně řečeno - ke hvězdám, k "oceánu" pravdy dosud nepoznané, o to šlo Masarykovi ve filozofii. Konečně požadavek, aby filozofové byli současně odborníky v některé z věd speciálních, byl diktován rovněž zájmem na poznání spolehlivém, ověřitelném. Pravdu měl jeden z Masarykových studentů, když po letech napsal, že Masarykova životní víra v dobro a jeho vítězství spočívala na žulových, pravdou podezděných podstavcích, na co nejpřesnějších znalostech skutečnosti.^{2/}

Později bylo nejedním autorem konstatováno, že Masaryk nevytvořil filozofický systém. Jistě, rozumíme-li pod pojmem "systém" ucelený, uzavřený světový názor, nabízející odpověď /filozofickou/ na všechny základní otázky života. A nejen to. Masaryk vystupoval prakticky vůči všem existujícím systémům jako jejich kritik. I v těch případech, kdy je přijímal jako velké pozitivní podněty pro filozofování vlastní /např. Pascal, Comte, Hume aj./. Někdy byla jeho kritika i upřílišněná, jak ukázal příklad s filozofií Kantovou. Poznal-li svůj omyl, dokázal se z něj i veřejně vyznat! Příklad s filozofií Kantovou nebyl jediným příkladem takového vyznání. - Nezodpověditelnou otázkou zůstává, zda by i Masaryk filozofický systém vytvořil, kdyby se počátkem druhé poloviny osmdesátých let nenechal strhnout věcmi veřejnými, politickou praxí a

svůj čas a energii věnoval hlavně řešení problémů filozofických. Myslím, že sám Masarykův přístup k filozofii, jak jsme jej mohli do poloviny osmdesátých let zaznamenat, napovídá, že se na vytvoření vlastního systému po vzoru velkých myslitelů minulosti vědomě neorientoval. Viděl úkol filozofie ve své době hlavně v kritice systémů existujících. - Nebyl ovšem jako filozof kritikem negativistickým. Šlo mu vždy o to, nalézat v dílech a odkazech jednotlivých myslitelů podněty a meze, po něž je mohl obecný lidský duch s užitkem pro lidstvo následovat, ale současně i meze, za nimiž se mohla objevovat pro teorii i společenskou praxi nejrůznější úskalí. Šlo mu především a hlavně o ztopografování existující harmonizující univerzalistní linie ve filozofii a o naznačení možných cest k jejímu dalšímu prohloubení a rozšíření.

Dalším podstatným rysem Masarykova pojetí filozofie byl jeho demokratismus. Byl dán již samotným posláním, jež jí jako vědě přisuzoval: sloužit rozumu, usilovat o pravdu a tak prospívat člověku. Mesiášství jedinců filozofů, jehož znakem je zbožštění mesiáše a zpravidla i jeho povýšení na nedotknutelnou autoritu, poznání pravdy ztěžuje nebo vůbec znemožňuje již tím, že si právo na ni monopolizuje a je tudíž již samou svou podstatou antidemokratické. Kritické myšlení umrtvuje. Naproti tomu Masarykovo pojetí filozofie, vycházející z toho, že jednotlivec je s to poznat z newtonovského oceánu skryté pravdy jen její nepatrnou část, demokratickou spoluprací svobodných kritických duchů nejen předpokládá, ale přímo si ji vynucuje. Poznávání pravdy se tak stává procesem společenským, socializuje se. Jeho logickou součástí je i organická integrace všech pozitivních výbojů lidského ducha v minulosti i v přítomnosti do filozofie moderní. Masarykovi nebyl nejvyšší autoritou ve filozofii jedlivec, ta či ona instituce a "pravda" jí hlásaná, ale pravda sama, pravda jako trvalý úkol svobodného tvořivého lidského ducha. Byl to právě tento přístup k filozofii, který přivedl Masaryka brzy po příchodu do Prahy k vydávání Athenaea a nedlouho poté i k myšlence vybudovat akademii odborníků, kteří by

spojenými silami pracovali k vytvoření filozofie založené na co nejdůkladněji poznané pravdě. Chápal filozofii jako proces poznávání nikdy neukončený, neuzavřený, neustále se zdokonalující společnou prací všech věků a všech národů.

Otevřenost filozofie jako vědy podtrhoval i Masarykův vztah k náboženství. Jednotný, harmonický světový názor mu byl bez náboženství nemyslitelný. Neuznával ovšem nosnost náboženství budovaného na mystice, na zjeveních. Teismus, který sám vyznával, "boží" či "věčné" zákony, jejichž existenci připouštěl, se však nepokoušel teoreticky zdůvodnit. Jako vědec řekl při podobných otázkách raději: Něvím! Před velikostí nepoznaného se skláněl v pokore, nikoli však odevzdaně, pasivně. Aristotelovské, člověk baží po poznání, platilo v jeho případě v míře zvláště velké. Uvědomoval si dobře, že tajemství světa jsou nekonečná a člověkem tudíž píně nepoznatelná. Toto vědomí bylo nepochybně jedním ze zdrojů jeho víry v Boha, snad i zdrojem hlavním. Současně byl však přesvědčen, že kritický lidský duch je s to hranice mezi dosud poznaným a nepoznaným neustále posouvat, pokračovat. Jednou z překážek na cestě za poznáním širším, hlubším, přesnějším byly mýty. Byl-li s nimi konfrontován, rozhodoval se Masaryk bez váhání jednoznačně: pro vědu a kritický rozum. Svoboda kritického ducha zůstávala pro něj za všech okolností hodnotou nezadatelnou.

x

byl

Každý filozof mirulostí/a z žijících v přítomnosti je synem své doby. Tato pravda platí i o Masarykovi. Vývoj a hodnota jeho filozofie jsou spjaty s poměry, v nichž začal jako filozof působit, zvláště silně. Právě to měl na mysli Fr. Fajfr, když napsal: "Masarykova filozofie je spíše historickou událostí než naukou. Jsou to myšlenky, avšak rozvíjené dramaticky, vyjádřené v činech a akcích, jejichž cílem bylo působit na přítomný svět sociální... Masarykova filozofie je nám dána jako práce, jako myšlení pracující na změně mravů, přesvědčení a idejí, tvořících současnou skutečnost sociálního života..."^{3/}
/Podtrhl J.O./.

Lze se právem domnívat, že Masaryk měl po napsání Konkrétní logiky v úmyslu na tématu dále pracovat; uvedl ji přece jako

program práce, jejíž hlavní část měla být teprve vykonána. Že v realizaci vlastního programu nepokračoval - tehdy, v osmdesátých letech a ještě dlouho potom - způsobil nejdříve boj o Rukopisy, do něhož se nechal strhnout. Ten také v jistém smyslu předurčil směr celého dalšího Masarykova života. Způsobil, že "čisté", katedrové filozofii věnoval napříště již jen část svého času a energie; druhou, větší, absorboval jeho politický zájem o živé otázky přítomnosti. V centru jeho zájmu se již tehdy objevila česká otázka, a to v celé její šíři a složitosti jako problém malého národa, ve svém vývoji zvláštním způsobem determinovaného. Pod povrchem boje o pravost či nepravost národem až zbožně uctívaných literárních památek šlo vlastně o to, na jakých základech má být do budoucna pěstována a rozvíjena česká věda a kultura, život národa vůbec. Šlo o pravdivost těchto základů, o jejich etickou nosnost. A právě v tomto podstatném bodě souvisel Masarykův vstup do sporu o Rukopisy s jeho pojetím filozofie jako vědy těsněji, hlubinněji, než by se mohlo na první pohled zdát. Pro Masaryka bylo nemyslitelné, aby zůstal jako nezúčastněný divák stranou, když byl vyzván, aby pomohl zjednat průchod pravdě ve vážné otázce národního života; zejména když podstatu sporu odborně znal a věděl, že nerozřešený ochromuje zdravý rozvoj národní kultury. Lze snad litovat, že boj odvedl Masaryka od soustředěnější práce na obecných teoretických problémech filozofie. Proti této "škodě" však stojí podstatná aktiva. Vedle toho, že svou účastí v boji prospěl významně české vědě, nelze přecenit, co jeho výsledek znamenal pro celkové ozdravení české kultury do budoucna. Ostatně, účastí v boji podtrhl Masaryk nepřímo i metodologickou hodnotu svých předchozích filozofických studií, jejich akcent na přesné poznávání pravdy.

V celém sporu o dějinnou pravdu prosazoval Masaryk houževnatě, s velkou energií i své pojetí čášství. Poznali jsme, že mu bylo obránci hrubě upíráno, že některými z nich byl z národa vylučován jako údajný nihilista, zrádce a nepřítel. A přece: kolik lidí, pracovníků ducha se mu mohlo tím, co pro národ konali, postavit? Problém nebyl v češství jako takovém, ale v rozdílném přístupu k němu. Masaryk se lišil od

většiny svých odpůrců hlavně v tom, že jej chápal kritičtěji, kladl na něj přísnější měřítko, byl náročnější. Vycházel přitom jednak z poznání, že Češi v důsledku nepříznivých podmínek v minulosti za řadou jiných západoevropských i některých středoevropských národů stále ještě zaostávali a jedná z uváženího mravního rozhodnutí k překonání tohoto zaostávání všemi silami pracovat. Že tomu tak bylo, dokládá celá jeho mnohosstranná, energická práce, již se hned po příchodu do Prahy oddal. Její smysl vyjádřil programově nejlépe v Athenaeu ve stati Jak zvelebovati naši literaturu naukovou. Vzpomeňme jen: Nemuseli bychom si tolik připouštět starosti s úrovní vzdělanosti národa, kdybychom se v minulosti mohli vyvíjet tak volně jako jiní národové, kdybychom neměli tolik starostí daných naší zeměpisnou polohou, kdybychom nebyli spali tak dlouhou dobu. Když jsme se však k novému životu probudili a chceme se hlásit mezi národy nejvzdělanější, nezbyvá než zmeškané dohánět, nečekat, až se všecko k lepšímu vyvine samo sebou. Je nutno si přispíšit, je nutno v kratší době vykonat to, na co měli jinde času více. A přitom pozor! Nestačí řídit se jen tím, co jiní dělali a dělají. Je nutno poznávat i sama sebe, svoji pravou podstatu, jít vlastní cestou, nespokojovat se nápodobou různých vzorů cizích...!

Tak nemohl mluvit a psát člověk s "nihilistickým" vztahem k češství. A u Masaryka víc než u kohokoli jiného nezůstávalo jen u slov. Byl mužem činu. Své nevšední energii dával průchod v neúnavné, tvořivé práci. Jí především dával příklad, jak je třeba k záducímu povznesení národa pracovat. Jako filozof a člověk svým způsobem náboženský přitom hledal ve všem "smysl" věcí; zkoumal je kriticky sub specie aeternitatis, jak měl ve zvyku později říkat. Proto také nezůstával lhostejným k mravním základům, na nichž se měla česká věda a kultura rozvíjet. Byl rozhodnut působit nejen jako učitel, ale i jako vychovatel, reformátor. Šlo mu i o charakter národa. Byl přesvědčen, že staletý útlak, pod nímž národ žil, vedl k jeho značné demoralizaci. Vzpomeňme, Grabowskému psal, že se Češi v důsledku útlaku naučili lhát nejen nepříteli, ale i sami sobě, ne jeden český učenec v průběhu rukopisného boje, ale i při jiných

příležitostech, byl s to zapírat i své vlastní přesvědčení. Přitom Masaryk nešel do boje proti těmto zlům v národní povaze s nenávistí či přezíravým pohrdáním. Naopak, nechal se vést láskou, dokázal být v jistých mezích i shovívavý a trpělivý. O tom psal pěkně Grabowskému: "Historicky charakter náš zkalen, ne však, jak doufám, podstatně; jakkoli tedy velmi rozhodně jsem se postavil proti lži nás svírající, odpouštím všem protivníkům úplně. Je mi jich upřímně líto; a oni, nemýlí-li se, již poznávají, co se stalo." Dále pokračoval: "Málo lidí pochopuje, že můžeme milovat národ, i když jeho slabosti a špatnosti známe a zatracujeme. Většina lidí to, co miluje, zároveň i nekriticky zbožňuje. A myslím, že kdo vší silou svou postaví se proti proudu obecnému, nečiní tak z nelásky: co by mu bylo do toho, čeho nemiluje? Právě to bolí, co milujeme, ale poznáváme býti nesprávným: co nemilujeme, je nám lhostejno."

V citovaných větách vyjádřil Masaryk svůj vztah k vlastnímu národu jako krédo trvalé, celoživotní. Řídil se jím již tenkrát, uprostřed boje, když byl urážen, špiněn, štván a z národa vylučován; zůstal mu věren i později, po celý život!

x

Rukopisný boj posunul Masaryka do popředí i českého politického života. Věnovat se mu plněji původně v úmyslu neměl. Stržen však jednou do jeho soukolí, rozhodl se roli politika přijmout. Sledovali jsme ho v ní po dobu zhruba dvou a půl roku. Poznali jsme, že za tu dobu zvířil, i se svými přáteli, hladinu české politiky rozhodně pozoruhodně. Snad nebude bez užitku se u některých podstatných momentů této jeho činnosti ještě krátce zastavit.

Jde především o základní koncept a směr jeho politické orientace. Není obtížné poznat, že šlo o orientaci jednoznačně demokratickou. Považuji ovšem za vhodné podtrhnout, že měla prakticky všechny základní atributy demokracie moderní, vývojové, a to moderní nejen v duchu konce století devatenáctého. Její základní ideje zůstávají nosné dodnes. Jmenujme zde alespoň nejdůležitější: 1/ otevřený politický systém, založený na existenci dvou základních politických stran - konzervativní a pokrokové; 2/ svoboda individua jako podmínka svobody celé společnosti; 3/ maximální

rozvinutí principu samosprávy ve všech sférách společenského života; 4/ stát především jako moc společenské vztahy organizující a harmonizující, aniž by překážela jejich zdravému přirozenému rozvoji; 5/ neustále obnovovaný konsensus mezi vládci a ovládanými; 6/ realistické oceňování sociálních skutečností a možností jejich rozvoje; 7/ kritický, nedogmatický přístup k otázkám konzervatismu a pokroku. - Deklarovány jsme mohli tyto ideje a principy sledovat zejména v Masarykových Aforismech o politických stranách a v Návrhu programu lidového. Nešlo však jen o jejich deklaraci. Realisté, Masaryk jmenovitě, z nich vycházeli ve své politické praxi. Připomeňme si ještě jednou, jako příklad, Masarykův postoj v aféře kolem umístění desky s Husovým jménem na průčelí budovy Národního muzea.

Po Schwarzenberkově husity urážející "děsné řeči" na zasedání zemského sněmu považoval za žádoucí vystoupit nejen na ochranu cti a dobrého jména Husa a husitů, ale i proto, aby nastínil svoji představu optimální české politiky a jejích možných nositelů. Staročechy jako politickou stranu hlavní a vedoucí vyzval, aby v situaci Schwarzenberkovou řečí vyvolané vyjasnili svůj vztah k šlechtě, k tradicím českých dějin a k programu Palackého, který byl z těchto tradic odvozen. Šlechtu, i staročechy, pak apostrofoval, aby Schwarzenberkově vystoupení veřejnosti objasnili. Pokud by mělo být výrazem smýšlení šlechty vůbec, nebo její podstatné části a staročeši by se od ní nedistancovali, bylo by nutné vyvodit v takového zjištění důsledky - vytvořit z Čechů věrných programu Palackého stranu novou, pokrokovou, lidu bližší. Současně s touto výstrahou považoval za žádoucí vyzvednout nutnost náboženské tolerance. Je-li k životu v míru nezbytná snášlivost mezi národy, je náboženská tolerance ještě nezbytnější. Jen na svobodě, která ctí náboženské přesvědčení druhého, se mohou národy, tedy i Češi, v míru zdárně rozvíjet.

Celá aféra kolem desky s Husovým jménem se tak stala Masarykovi příležitostí k postulování dvojčediného požadavku: náboženské tolerance a respektu k lidovým tradicím jako odkazu

českých dějin.

Jak vážně to Masaryk s požadavkem větší lidovosti české politiky myslil, jsme již zaznamenali zejména v souvislosti s prvními oslavami dělnického svátku. Proti lavině pomluv, šířených měšťáckým tiskem o socialisticky smýšlejícím dělnictvu, v atmosféře všeobecného strachu měšťácké společnosti z možného rozvratu jejího pořádku, který by mohlo dělnictvo na 1. máje údajně vyvolat, se Masaryk ozval ještě v předvečer svátku úvodníkem v Čase. Způsob jakým to učinil, patří k oněm jeho vystoupením, která mu zajišťují v dějinách českého socialistického hnutí místo z nejčestnějších! Pomluvy rozhodně odmítl. K obavám z katastrofy důvody nebyly. Dělnictvo k ní a ke krveprolévání podnět nezavdává, půjde jen do ulic demonstrovat svoji sílu a sebevědomí. - Tu promlouvaly nejen sympatie, jež Masaryk k dělnictvu choval, ale i dobrá znalost jeho smýšlení a psychiky vůbec.

V další části úvodníku dal průchod svému realistickému vizionářství. Třídní sebevědomí a emancipační snahy dělnictva se budou dále rozvíjet a sílit. Masaryk je pozdravoval. Nepřátelům a nepřejícníkům těchto snah připomněl, že mezi kapitalistickými podnikateli existuje třídní solidarita již dávno; kdo a jakým právem ji chce upírat dělnictvu? Svobodná společnost bez svobodného, organizovaného, třídně sebevědomého dělnictva je nemyslitelná. S tím se musí moderní společnost, podnikatelé především, vyrovnat; ve vlastním zájmu, a k prospěchu všech. - Iluze o příštím vývoji vztahů mezi dělníky a podnikateli Masaryk v žádném případě nešířil. Vzpomeňme znovu: "Bez sporů a vzdorů, bez velikých stávek a prvních májů se neobejdeme, neboť podnikatelé...nepovolí, pokud před sebou neuvidí organizovanou, uvědomělou moc."

Průběh oslav Masarykovy předpovědi potvrdil, za pravdu mu dal i vývoj socialistického hnutí v dalších letech. K tomu dojde, že pro stranění nastupujícímu dělnickému hnutí měl důvodů víc. Vedle citových, daných jeho vlastní sociální zkušeností, měl svoje postoje "podkovány" i racionálně, vědecky. Jako sociolog spojoval vizi budoucnosti s rozvojem moderní průmyslové společnosti. Za jednu z podmínek jejího zdravého rozvoje považoval organizované, vzdělané, vlastní síly si

vědomé dělnictvo, schopné hájit v mzdových či jiných bojích nejen své třídní zájmy, ale být v podobě vlastních výborů a rad kvalifikovaným partnerem podnikatelům i v jejich činnosti podnikatelské. V neposlední řadě byl ve svém stranění veden i důvody etickými. V konfrontaci s kapitalisty bylo dělnictvo silou sociálně slabší. Podnikatelé vládli uvnitř podniků jako despotové, v přesile byli i na pracovním trhu. Masarykovi jeho etika velela stát na straně slabších.

V projevech solidarity byl ovšem kritický. Odmítal jak různé tendence anarchistické, tak sociální utopie. Programově byl reformátor, ne revolucionář. Dělnictvo mělo kráčet za svými zájmy rozhodně, sebevědomě, vytrvale: - cestou evoluce. V sociální revoluci optimální řešení jeho zájmů neviděl. Mohla se stát ovšem nevyhnutelnou, pokud by vládnoucí třídy neprojevily pro jeho zájmy a zájmy pracujícího lidu vůbec náležité pochopení.

V chápání demokratismu, principu otevřenosti jako jeho základu, byl Masaryk důsledný.^{4/} Stejně jako v posuzování různých vztahů sociálně politických se jím řídil i v přístupu k nejvyšší důležité otázce vztahu mezi národy monarchie. Rovný s rovným platilo pro něj v této otázce zcela jednoznačně. Spolupráce rovnoprávných, národně sebevědomých entit mu byla předpokladem a současně i zárukou jejich zdárného vývoje. Hegemonismus a šovinismus odmítal ve všech jeho formách a projevech, ať přicházely z kterékoli strany.

x

Kapitolou hodné zvláštní pozornosti je charakter Masarykovy osobnosti, tajemství její síly a přitažlivosti i - někdy a pro někoho - odpudivosti. Dotkli jsme se této otázky porůznu v textu této práce. Zastavme se u ní souhrnněji ještě i zde. Její pochopení je jednou z klíčových podmínek správného porozumění jak jeho literárnímu odkazu, tak i životnímu dílu jako celku.

Redomnívám se, že by bylo pro naši úvahu smysluplné vrátet se k Masarykovým kritikům, kteří své soudy o něm pronášeli v afektu zloby a slepé nenávisti. Ze stejných důvodů ponechme stranou i soudy panegyriků. O to cennější nechť nám

jsou hlasy vážných kritiků, lidí ve vědách vzdělaných a v politickém životě zkušených, bohatě poučených, lidí, kteří navíc s Masarykem žili stejnou dobu, delší či kratší, a měli možnost poznat ho zblízka.

Zcela nevšední bystrost postřehu připisují v textu již citovanému soudu Kramářovu. Na sklonku svého života napsal tento 75letý politik, že měl Masaryka odpočátku rád, "velmi rád". Proč? Protože se mu zdál mravně opravdovější než druzí, mravní opravdovost "prozařovala velou jeho bytostí" a Kramáře k němu přímo přitahovala. Pro ni nepřestal mít Masaryka rád ani v době, kdy se spolu politicky již rozcházel! /Neměně oceňoval Masaryka v mravním ohledu i zkušený F.L. Rieger. Zjistil, že Masaryk nelže, je statný, přímý a má kouzlo individuality, která k němu přitahuje jiné a dělá z nich jeho stoupence, což je věc zejména v politice nejvýš důležitá./ Kramář se ve své Masaryka charakterizující vzpomínce dotkl i dalšího, soudím podstatného rysu jeho osobnosti. Vzpomněl, že měl ve zvyku "všecky problémy" jen nadhodit, přičemž je nedomyšlel do konce. Když se Masarykovi se svým zjištěním - pocitem svěřil, dal mu sám Masaryk zapravdu. Přes tuto výhradu to táhlo Kramáře k Masarykovi dál, zřejmě i on patřil zpočátku k lidem, kteří ho považovali za proroka. Škoda, že se Kramář nepokusil nadhozený problém v Pamětech blíže osvětlit: nedomyšlenost Masarykem nadhazovaných problémů - a přece za ním lidé šli. Jen pro jeho mravní opravdovost? Soudím, že ta sama k vysvětlení nevšední přitažlivosti Masarykovy osobnosti nestačí! Odpověď nutno hledat i v hodnotě, vědecké a sociální závažnosti a zvláštní hloubce oněch jen "nadhazovaných" a "nedomyšlených" problémů. Šlo opravdu o nedomyšlení? Nepochybně také! Masaryk to ostatně sám přiznával i při jiných příležitostech než snad jen v náhodném rozhovoru s mladším přítelem; například v předmluvách či doslovecích k řadě svých spisů. Tak v Konkrétní logice se omlouvá za chyby a nepřesnosti, jejichž možností si byl vědom při psaní knihy. Práci však napsat musel, poznamenal, aby nastolil vážný problém metody konkrétní logiky ve filozofii; v České otázce se omlouvá za historický úvod k ní, nazývá ho "berlí", již byl ovšem nucen použít vzhledem ke stavu tehdejší

obecné vzdělanosti a neexistenci příslušné literatury; v doslovu k Janu Husovi dokonce poznamenává, že tento spis spolu s Českou otázkou a Naší nynější krizí, obsahuje jen "třísky z dílny", v níž pracuje na některých vášných problémech filozofických, a že si je vědom slabin vzpomínaných prací. Autokritické poznámky jistě nezanedbatelné! Nad literární tvorbou a politickým působením v letech po příchodu do Prahy se však kriticky zamýšlel i ve vysokém věku, obohacen četnými, často dramatickými zkušenostmi svého pozdějšího činorodého života. Dozvídáme se od něj například, že se v osmdesátých letech hnal za ideálem, který mu tehdy nebyl dostatečně jasný, ujasňoval si jej teprve později, hlavně za světové války - a v důsledku zmíněných nejasností dělal i "mnohé chyby", jak uvedl v dopise k Bráfovým Pamětem. Sám tyto chyby nespécifikoval /s výjimkou některých poznámek k rukopisnému sporu např. ve Světové revoluci/. 5/ My dnes, bohatší o jeho zkušenosti, o zkušenosti již řady generací po jeho smrti a s odstupem již fakticky stoletým, se můžeme myslím pokusit označit alespoň chybu nejpodstatnější. Mám zato, že jí byla jistá iluze o možnostech pronikavější reformovatelnosti státního a společenského ústrojí monarchie způsobem, který by zabezpečoval soužití jejích národů na principu rovnoprávnosti při současném účinnějším řešení narůstajících problémů sociálních. Pandánem k této iluzi se mi zdá být Masarykovo přecenění možnosti rychlejšího vyzrání českého vědeckého, kulturního a politického života na úroveň nejrozvinutějších národů Evropy - za rozhodujícího přispění realistů při tom! Z půdy těchto ne zcela adekvátních přístupů ke státněpolitické realitě monarchie a k hodnotám českého národního života, jakož i z Masarykovy velké energie intelektuální pak pramenilo i jistě jeho sebezpřecenění a politická netrpělivost, projevivší se zejména při hledání politické pozice realistů mezi staročechy a mladočechy. Ilustrací této netrpělivosti byl jistě i vývoj Masarykova vztahu k F.L. Riegrovi. Ač si ho osobně vážil, což i veřejně v Čase vyznal, a viděl v něm právem nejpopovolanějšího pokračovatele v odkazu Falackého, dal nakonec z politicky konjunkturních důvodů přednost spojenectví s Juliem Grégrem a jeho politickým táborem. Krátké trvání tohoto spojenectví jen potvrdilo neperspektivnost základů, na nichž bylo uzavřeno. Takto lze myslím také rozumět již zmíněnému Masarykovu dopisu

k Bráfovým Pamětem nebo jeho poznámce v Hovorech, kde mj. říká: "...hlavně jsem byl netrpělivý; myslel jsem, že správnou věc musejí lidé hned na místě přijmout a provést." 6/

Ve větší míře se sebezpřeceňování a s ním spjatá politická ambicióznost projevovaly i u některých /ne všech/ Masarykových partnerů a stoupců. A protože šlo převážně o lidi mladé a mladší, měly kolize a srážky realistů s jejich kritiky a odpůrci, lidmi většinou staršími, do jisté míry i charakter konfliktu generačního. Nedůvěra a přezíravost mladších realistů zejména ke starším politikům staročeským, živené na různých místech hlavně neveřejně, proskakovaly občas i na stránky Času. Z vedoucí trojice realistů měl k podobným způsobům blízko zejména J. Kaizl. V úvodníku z novoročního čísla /1891/ Času s narážkou na "dýchavičné haruspexy" apod., dával jen plně průchod tomu, čím se vyznačoval již po léta jeho přístup zejména k F.L. Riegrovi. Masaryk i Kramář byli v tomto směru přece jen jiní, Kaizlovy krajní způsoby nesdíleli. Zato byly blízké J. Herbenovi, který dával s oblibou generačně militantním tónům zaznít ve svých polemikách s J. Grégrem a J. Kvíčalou. Podobné způsoby od realistů odrazovaly nejednoho jejich jinak potencionálního stoupece. Zájem na prosazení pravdy a prospěchu národa nebyl zdaleka jen jejich programem.

Za jistou Masarykovu dobovou sebekritiku politickým činem ve výše naznačených otázkách považují jeho vzdání se mandátu na podzim 1893. Jistě, bezprostředním podnětem k tomuto jeho kroku byla poněkud nechutná aféra Šromotova. Podstatným důvodem však bylo zřejmě Masarykovo poznání, že to s těmi zamýšlenými reformami v monarchii a v Čechách nepůjde tak snadno a rychle jak si se svými realistickými přáteli na sklonku osmdesátých let představoval. Zklamán byl i poměry v mladočeské straně jako takové. Proto se rozhodl poslancování nechat a věnovat svůj čas a energii převážně studiu a působení ideovému. V tom lze myslím spatřovat smysl jeho výpovědi K. Čapkovi: "Byl jsem tehdy politicky nezralý a nezkušený ažaž" a "chtěl jsem začít z gruntu, působit na mysl našich lidí." 7/

Bylo by ovšem neporozuměním uvedeným kritickým poznámám, chtít na jejich základě zavrhnout Masarykovo myslitelské

a politické působení v osmdesátých letech vůbec. Tak si v minulosti počínali nejednou lidé z nejrůznějších důvodů předpoklati nebo složitostí celého tehdejšího vývoje neznali. Faktem zůstává, že za Masarykem jako vůdčí osobností šli již tehdy četní muži vysoce vzdělaní a že jeho nevšední kvality uznávali i jeho soudní kritikové a odpůrci. Vysvětlení této skutečnosti nutno hledat v tom, že již samotné myšlenky, jež "nahazoval", měly svoji přitažlivou hodnotu. Framenily z široké základny zdrojů kultury evropské a světové, stejně jako z nejlepších duchovních a etických proudů národních. Úctou a zaujetím, jež choval k dílu a odkazu Palackého, Havlíčka i dalších předních obrozenců, dovedl svým tvořivým duchem skloubit s moderními humanitními proudy soudobé kultury světové a ve sféře sociálně politické pak s potřebami rozvoje moderní průmyslové společnosti. Jeho přístup k otázce národnostní a dělnické byl na svou dobu rozhodně jasnozřivý. Vyjádřil-li se o něm jeho učitel Brentano, že měl obrovský smysl pro velké aktuální problémy, schopnost rozumět lidem v kontextu s jejich životní situací a jejich usilováním, pak myslím, že v přístupu k otázce sociální a národnostní prokázal tuto schopnost již v letech osmdesátých způsobem skutečně pozoruhodným. A byla to zřejmě tato Masarykova intelektuální schopnost vyjadřovat se kultivovaně vizionářsky k aktuálním situacím a potřebám dne, jakož i jeho mravní opravdovost a energie, s nimiž za svými idejemi a principy stál, co k němu přitahovalo lidi a proč jej kruh jeho nejbližších nazýval dokonce Pastýřem a prorokem.

Historie prověřuje Masarykovy ideje a mravní zásady, s nimiž do Prahy přišel a o něž sváděl v osmdesátých letech boje, již téměř celé století. Ve všech základních otázkách jeho snahy plně verifikovala. A nejen to. Mnohé z hodnot, jež zastával, ať již ideových či mravních, zůstávají nejvýš aktuální dodnes. Vzpomeňme jen, s jakou alarmující naléhavostí upozorňoval v přednáškách z praktické filozofie na potřebu osvětleného, citlivého vztahu člověka k přírodě, jak na příkladě jen regionálního zničení lesů ve Francii varoval před lidskou hloupostí, hloupostí schopnou i život zabíjet! -Nebo jeho již tenkrát pozoruhodně vyzrálé, moderní pojetí demokracie jako

otevřeného, pružného politického systému. Pojetí, vycházející ze svobody individua, nikoho z politické společnosti nevyklučující a přitom schopné se stále prozíravě reformátorsky vyrovnávat se sociálními i jinými důsledky rozvíjející se industriální společnosti. Jak nesmírně aktuální problém dnes, a pro budoucnost - v rozměrech doslova planetárních. U uvedeného pojetí demokracie setrval Masaryk i jako hlava samostatného státu.^{8/}

Mnoho sporů bylo ještě za Masarykova života kolem jeho filozofie českých dějin i přístupu k dějinám vůbec. V této otázce se nakupilo snad nejvíc nejasností a nedorozumění. V jistých kruzích tyto nejasnosti přežívají či jsou ožívovány i dnes. Masarykovy názory jsou nejednou vykládány jako zásadně chybné, ba dokonce pro národ a stát osudově scetné bez toho, že by se ten či onen vykladač namáhal dobře je z původních pramenů alespoň poznat, když již ne také pochopit. Často se spokojí s faktem, že Masaryka kritizoval J. Pekař - historik, a ten přece musel mít, když šlo o dějiny, proti nehistorikovi pravdu. Je to způsob myšlení, který přehlíží hned celou řadu podstatných skutečností. Mezi nimi i to, že ke sporu se vyjadřovali /pomineme-li již aktéry v době vzniku sporu/ vedle filozofů /např. E. Rádlu/ i přední historikové. Vzpomeňme alespoň J. Slavíka, J. Werstadta a K. Kroftu. První dva byli Pekařovými /a Gollovými/ žáky a svého učitele ctili. Oba vznesli vůči Pekařově kritice Masarykovy filozofie dějin vážné námítky, věcné i metodologické.^{9/} Učinil tak i Krofta, Pekařův kolega ze studií a jeden z jeho bližších přátel.^{10/} Eventuální výklad a kritika Masarykovy filozofie dějin dnes nemůže, chce-li být počinem vážným, k pracím uvedených autorů nepřihlédnout.

Není záměrem těchto závěrečných poznámek otevírat problém a historii celého, desítiletí trvajících sporu /i když jen v jeho historických souvislostech mu lze správně porozumět/. To by si vyžádalo obšírnější samostatnou studii. Chci zde jen konstatovat: Ano, Masaryk nebyl ve svých exkurzech do českých dějin, pokud jde o fakta, vždy dost přesný. Když například ve spise Jan Hus napsal, s odvoláním na husitství a českobratrství, že "Humanitní ideál český má svůj histo-

rický i věcný základ v naší reformaci, nikoli ve francouzské revoluci...",^{11/} byl nesporně ideologicky tendenční. Z hlediska reálné historie šlo o očividný omyl, o zkreslení historické skutečnosti. Vlivy francouzské revoluce působily mocně na proces českého národního obrození. Přesto soudím, že si dnešní kritikové Masaryka vůbec a jeho výkladu českého obrození zvláště nepočínají správně, když, vycházejíce z uvedeného omylu, odmítají Masaryka a jeho filozofii českých dějin vůbec. Neberou totiž v úvahu některé jiné, rovněž podstatné skutečnosti. Dvě z nich připomenu. Především Masaryk se omylu dopustil v polemice proti jednostrannostem liberalistického nacionalismu jako ideologii a politické praxi tehdy ve společenském životě převládající. Liberalism zanedbával, náležitě neřešil vážné sociální, etické a kulturní problémy života tehdejší společnosti. Navíc část konzervativních kruhů rozněcovala nálady protireformační. Schwarzenberkovo vystoupení na zemském sněmu bylo jedním z mnoha symptomů aktivit toho druhu. Akcentováním nábožensko etických a sociálních stránek reformace prováděl Masaryk kritiku stinných stránek liberalismu a současně čelil náladám protireformačním. Jednostrannost proti jednostrannostem, v tom spočívala metodologická podstata původního Masarykova výkladu kořenů národního obrození. Masaryk ovšem v dané otázce sám sebe korigoval, a to ještě před tím, než Pekař v roce 1912 vystoupil, aby kritizoval jeho filozofii českých dějin. Při novém objasňování kořenů obrození vzal v úvahu jak vlivy osvícenství, tak i francouzské revoluce, přičemž vliv reformace redukoval na nepopiratelné působení "reformačních prvků".^{12/} Pekař ovšem nezal tuto Masarykovu sebekorekturu v polemickém zápale dost na vědomí a tak podstatu Masarykova stanoviska de facto zkreslil. Proč? Byl nelibě dotčen článkem J. Vančury Čím se Masaryk zvděčil českému dějepisu, otištěném v roce 1910 ve sborníku K Masarykovým šedesátinám a hlavně pak Herbenovými feuilletony v Čase v roce 1912, vydanými poté souhrnně v knihovničce Času pod názvem Masarykova sekta a Gollova škola. Ve své dotčenosti byl Pekař i vůči Masarykovi předpojatý. Konstatoval to i Pekařův přítel a kolega K. Krofta, když v roce 1930 napsal, že v zápale boje proti "nepěkným útokům" Vančury a Herbena Pekař někdy zapomínal na to, co bylo v Masarykově filozofii

českých dějin mravně a vědecky hodnotné. - Ve sporu nešlo jen o fakty dějin a ani především o ně. Masaryk nikdy neměl ambice nahrazovat práci odborných historiků. Dějiny však vědy pozorně studoval, rozuměl jim, a jako vědu jejich význam pro život společnosti vysoko cenil. Spektakulárně to dokládá již jeho účast v boji o Rukopisy. V rovině teoretické o tom svědčí například to, co napsal k otázkám metodologie historikovy práce ve studii Theorie dějin dle zásad T.H. Bucklea, nebo v příslušných oddílech Konkrétní logiky. Proti kritickým výkladům v těchto pracích by vznášel i náročná historik jen stěží vážnější námítky. Ostatně i sám Pekař ve své upřílišněné kritice z roku 1912 přiznal, že Masarykovy metodologické názory na historii jako vědu se zdají být pěkné a dokonce dodal, "jen kdybychom takovou nauku měli!" Byl to "velký, ideální program"! 13/

V celém sporu, otevřeném ostatně již v roce 1896 Kaizlem, byla základní otázkou filozofie českých dějin. Jako filozof a politik současně si Masaryk položil v řadě spisů z devadesátých let otázku optimálního demokratického vývoje národa v přítomnosti a pro budoucnost. Byl přesvědčen o nutnosti reforem existujících poměrů. Šlo mu o ideové vyjasnění a zdůvodnění jejich programu. K minulosti, k dějinám národa se obracel ne proto, aby podával jejich ucelený, dějepisný obraz, takovou myšlenkou se nikdy nezabýval, ale proto, aby v nich vyzvedl ony ideové, etické a sociální síly minulých věků, jimž šlo, v jejich době, rovněž o větší míru práv, svobod a sociální spravedlnosti i pro vrstvy nejchudší. Proto akcentoval tradice nábožensky reformační, antiteokratické, svojí sociální podstatou lidové. V nich nalézal "smysl" českých dějin. Přitom se je snažil uvádět v souvislost s obdobnými vývojovými proudy jinde v Evropě. - Jistě, konstruoval tak de facto tendenční ideologii. Ideologická, tendenční byla ovšem ve značné míře i odpověď Pekařova. Vzhlížel-li Masaryk k husitskému hnutí se sympatiemi pro jeho lidový, nábožensky-reformační, sociálně revoluční charakter, Pekař se k němu stavěl ze stejných důvodů příliš kriticky. Jeho stinné stránky nadsazoval, aby mohl tvrdit, že bylo spíš ke škodě než ku

prospěchu národa. Politicky šlo vlastně o spor dvou přístupů k problému demokracie: konzervativnějšího Pekařova s progresivnějším Masarykovým. Praxe je mohla za života obou protagonistů sporu ověřit jen málo. Především proto, že Pekař, na rozdíl od Masaryka, se svůj politický program uceleně rozpracovat ani nepokusil a do praxe české politiky jako její přímý zodpovědný aktér nikdy nevstoupil. Ani když k tomu byl z vlivných míst vyzýván. Působil na ni jen nepřímo svými názory jako historik. Neexistuje tudíž možnost srovnávat ~~mas~~srovnatelné.

Pokusům stavět Pekaře politicky nad Masaryka a proti Masarykovi se však postavil do cesty Pekař sám. Nedlouho před svou smrtí tak učinil dvakrát, a vždy způsobem nepřipouštějícím dvojí výklad. V prosinci 1935, po Masarykově abdikaci na funkci hlavy státu, odmítl vážnou nabídku kandidovat jako Benešův protikandidát na uvolněný prezidentský stolec. Pro své odmítavé stanovisko uvedl mezi jinými důvody i to, že by neměl takovou autoritu, jaké se těšil Masaryk. V souladu s tímto postojem koncipoval i svůj projev k Masarykovým pětadesátinám. Aniž by v něm zadal svým kritickým postojům v minulých polemikách, ocenil, co oceněno být mělo. Vzpomněl, jak jubilant brzy po příchodu do Prahy stanul v národě "jako zápasník a bojovník přímo apoštolské horlivosti". Neobyčejnou šíří vzdělání, silou intelektu a svěžestí ducha, již kolem sebe vyzařoval, se mu podařilo pozvednout vysoko úroveň české vědy. I Pekař se hlásil mezi Masarykovy vděčné žáky. V souvislosti s občasnými útoky na jubilantovo češství pak poznamenal, že Masaryk nepřišel do Prahy českou sebedůvěrou odzbrojovat, nýbrž naopak, "vytčením vyšších úkolů a metod dáti české národní povaze základ pevnější".^{14/} Pozoruhodně pozitivně se dále vyjádřil o Masarykově /a Benešově/ osvobozovací akci, když mimo jiné řekl: "Jméno Masarykovo musí se zřetelem k historické jedinečnosti dosahu a povahy díla náležitosti k největším v našich dějinách."^{15/} Oběirněji se vyslovil i proti snahám zpochybňovat Masarykovu národnostní politiku. Mělo tenkrát, a má stále, svoji váhu, když nacionální Pekař mluvil o Masarykově vlastenectví vyzbrojeném pokrokovým du-

chovním úsilím ciziny, ideály všelidskými, snahou o pravdu a právo, péčí o pokrok demokracie a sociální spravedlnosti. Ke zvlášť tehdy palčivé německé otázce uvedl doslova: "Jeho /Masarykovo/ nad úzce a samolibě národní zaujetí povýšené stanovisko pomáhalo raziti politicky prozíravější a spravedlivější cestu zejména k menšině německé v naší republice - co v tomto směru Masaryk před válkou i po ní nejednou pověděl, nebo za žádoucí označil, mám za zvlášť významný doklad jeho osvíceného a zralého chápání situace." 16/

Ne, Pekaře se kritikové zpochybňující Masarykovu osvo-
bozovací akci za první světové války a jeho národnostní politiku mezi válkami dovolávat nemohou. V těchto otázkách stál Pekař na sice ne zcela stejném stanovisku jako Masaryk, ale zásadně přece jen dost blízko po jeho boku. Pravdu měl J. Werstadt, když, uznávaje v odborných otázkách historiografie více autoritu historika Pekaře než filozofa Masaryka, hájil na druhé straně filozofa a politika Masaryka proti nepolitikovi Pekařovi. Werstadt měl ostatně pravdu i v další podstatné otázce, a sice když napsal, že "přese všechny podstatné ideové a povahové rozpory, které byly mezi filozofem české otázky a jeho historickým kritikem a oponentem, mohli se nakonec oba velcí mužové sblížit ve vzájemném uznání a respektu." 17/

Extrémističtí, nejednou vulgární kritikové Masarykova životního díla se objevovali i po jeho smrti. Zvlášť smutnou kapitolu českého duchovního a morálního vývoje v tom směru psali po Knichovu v podmínkách druhé republiky a v první polovině padesátých let. V prvním případě byli aktéry někteří z lidí kolem Durychovy Obnovy, v případě druhém ti, kdož šli jistý čas poslušně, většinou bez kritického rozmyslu, za hlasem Václava Hopeckého, zazněvším zvlášť agresivně a nenávisně počátkem roku 1952. 18/ Rozdílná doba, rozdílná ideologie, rozdílné mocenské možnosti v tažení proti Masarykovu odkazu a lidem, kteří mu zůstávali věrni, a přece: jak blízko stanuly v tomto případě vedle sebe vzpomenuté dva antimasarykovské proudy! Přes vzdálenost času je sblížovala zaslepenost totalitářským a nenávisť k odkazu velkého demokrata a humanisty. Náhoda? - Pro oba proudy bylo příznačné mj., že oživovaly jako

spojence i stejného ducha nenávisti; ducha, jímž se dala před desetiletími strhnout nejmilitantnější část obránců Rukopisů.

Nepřipomínal bych tyto již vzdálené a navíc smutné kapitoly našich novodobých dějin, kdyby neexistovaly i v přítomnosti pokusy staré, tolikrát již zdiskreditované duchy znovu oživovat. Pokouší se o to lidé, kteří se zpravidla dost nenámají poznat objektivní podstatu starých antimasarykovských kampaní. Jde většinou o meditace, jejichž společným jmenovatelem je hledání osobního viníka tragédií a nezdarů české a slovenské politiky spjatých s léty 1938, 1948 a 1968. Základní chybou těchto meditací je, že neberou na vědomí četná základní fakta obecných dějin československých, evropských i světových. Jako příslušník generace, která všechny zmíněné osudové roky prožívala, jsem myslím s to dobře rozumět neklidu a starostem, z nichž se otázky viny a zodpovědnosti za to, co se osudového stalo, rodí. Stejně tak rozumím i volání po kritickém zpracování novodobých českých dějin, v tom i po kritickém vyrovnání se s T.G. Masarykem, jeho ideovým, politickým a mravním odkazem. Tato potřeba je o to vážnější, že se jedná o odkaz zakladatele státu, v němž žijeme. Nepovažuji ovšem za rozumné počínání těch, kdož si složité problémy našich novodobých dějin zjednodušují tím, že se snaží přisoudit vinu za to, co se ve zmíněných třech letech v české politice osudového stalo Benešovi nebo dokonce Masarykovi. Je to uvažování presentistické v duchu premisy: Prohrál, neměl tudíž pravdu, a je proto vinen. Je to premisa hrubě ahistorická a samou svojí podstatou scestná. Dává předem zapravdu vítězům a zavrhuje poražené. Jde o filozofii a morálku násilníků. Kam vedla či vede v politice, o tom nás poučují dějiny víc než dostatečně. Použita při analýze dějin znemožňuje poznat a pochopit pravdu, plně umělé konstrukce, schemata a voluntaristické soudy, které nemají se skutečnými dějinami nic, nebo jen málo společného a slouží zpravidla silám, které mají důvod se pravdy dějin bát.

V souvislosti se zmíněnými třemi osudovými léty, hlavně s rokem 1938, bývá někdy taseň proti Masarykovi jako autorita

i Pekař. Neprávem! Uvedli jsme již, jak hodnotil Masarykovu osvobozovací akci za první světové války a jak soudil o jeho národnostní politice, tedy o otázce pro osud první republiky nad jiné důležité. O Mnichovu se již vyslovit nemohl, nežil. Zemřel 27. ledna 1937. Přesto můžeme s největší myslitelnou pravděpodobností, ba jistotou, tvrdit, že by odmítl pokusy svádět vinu za mnichovskou katastrofu na jednu či dvě osobnosti, byť by jimi byli vedoucí činitelé státu. Něco podobného se naprosto přičilo jeho chápání historie. Ostatně zanechal nám v tomto směru velmi instruktivní metodologický příklad v práci o Bílé hoře. Zamýšleje se v ní nad příčinami porážky českých šiků na Bělohorské pláni, odmítl jako nesprávné snahy hledat osobní viníky tragické porážky. Napsal: "Rozumíme dnes /1918/ více než kdy jindy této žalobě, ale nemůžeme jí dáti za pravdu tak, abychom ortel viny v jejím smyslu pronešli nad původci českého odboje. Jsou tragické viny, za něž nenesou odpovědnosti jednotlivci ani časově omezené doby; jsou příčinné souvislosti, jež vyřázejí soudci z rukou mravní měřítko a dovolují jen vysvětliti - a politovati---"19/
/Podtrženo J.O./Nepochybuji o tom, že příčinné souvislosti Mnichova byly spíše více než méně složité oproti oněm před 320 lety, a že by je Pekař jako takové také posuzoval. /Těmito poznámkami nechci v žádném případě odmítat kvalifikované zkoumání zodpovědnosti, popřípadě viny těch či oněch jednotlivců za nezdary a prohry české a československé politiky/.

Masaryk věřil v budoucnost demokracie. Přitom si nedělal iluze, když uvažoval o cestách jejího možného vývoje. Již ve svých literárních prvotinách poukázal na možnost regresivních mocenských zvrátů, jež by mohly přivodit ty či ony společenské síly. Iluze si nedělal ani jako hlava státu, jako hlavní tvůrce a představitel československé demokracie. Průkazně o tom vypovídá jeho principiální politický boj proti silám, jež tuto demokracii ohrožovaly, a to ať zprava, nebo zleva. Starostmi o demokracii, radami a úvahami, jak ji zdárně budovat, je prostoupena zejména jeho kniha Světová revoluce. Masaryk věděl, že budovat zdravou, čínorodou demokracii není úkol snadný.

V Hovorech například poznamenal, že podmínkou dobré demokracie je sjednocená Evropa, sjednocení všech kontinentů, všeho lidstva, přičemž musí být toto sjednocení dosaženo mírnými prostředky, nenásilnou, smírnou cestou. Na cestě k takovému ideálu bude muset přijít k rozumu ještě mnoho "Napoleonů a Napoleonků", řekl Čapkovi. Čas potřebný pro dozrání Čechů k takové demokracii odhadoval na padesát let - přirozeně padesát let strávených v podmínkách "nerušeného" vývoje. 20/

To, že Čechům a Slovákům nebyl nerušený vývoj k demokracii v jejich státě od poloviny třicátých let v důsledku agresivního postupu mocných antidemokratických sil dopřán, hodnotu Masarykovy filosofie demokracie nesnižuje, spíš naopak. Pokusy řešit základní problémy Evropy a světa metodami těch či oněch diktatur selhaly a selhávají stále. Naproti tomu zkušenosti již několika generací vypovídají o tom, že optimální řešení narůstajících problémů moderní civilizace jsou s to dlouhodobě zvládat - při všech průvodních nemalých problémech - jen systémy demokratické, založené na respektu ke svobodě občana. V tom směru zůstává Masaryk jako myslitel a zároveň muž nevšedních činů pro přítomnost i budoucnost osobností, jež se svého nového uznání a ocenění dříve či později určitě dočká.

Poznámky

- 1/ Tezi o údajném Masarykově odporu k německé filosofii obsahuje Patočkova studie Kolem Masarykovy filosofie náboženství.
- 2/ Jan Zachoval, Msb. IV., c.d., str. 366.
- 3/ František Fajfr, Osudy Masarykovy filosofie. O poměru filosofie ke kultuře. In: Vůdce generací I., Praha 1930-1931, str. 91.
- 4/ K.R. Popper charakterizoval Masaryka jako jednoho z největších předbojovníků otevřené společnosti. In: Die offene Gesellschaft und ihre Feinde 2, München 1975, 4. vydání, str. 66. /Překlad z anglického The Open Society and its Enemies/.
- 5/ V kapitole VIII. Světové revoluce napsal: "Vystoupení proti Královodvorskému a Zelenohorskému rukopisu a své kritické činnosti vůbec nelituju, třebaže mě někdy ve vzpomínce mezi chyby, které jsem dělal."
- 6/ Hovory, c.d., str. 109.
- 7/ Ibid., str. 107.
- 8/ Jako prezident ČSR podal Masaryk nejucelenější výklad svého pojetí demokracie ve Světové revoluci, zejména v kapitole Demokracie a humanita.
- 9/ Uvádím alespoň: Jan Slavík, Pekař contra Masaryk, Praha 1929; Dějiny a přítomnost. Víra v Rakousko a věda historická, Praha 1931. - Jaroslav Werstadt, O filosofii českých dějin. Palacký - Masaryk - Pekař. Přednáška proslovená na I. sjezdu čsl. historiků. Tiskem v Přítomnosti, roč. 1937, dále v Protokolu sjezdu /1939/ a samostatně jako brožura rovněž v roce 1937.
- 10/ Kamil Krofta, Josef Pekař, rozšířený otisk přednášky z května 1930. Příloha ČOH 1930; - Žižka a husitská revoluce, Praha 1936. V úvodu k této knize Krofta poznamenává, že s Pekařovým pojetím husitské revoluce se "značně" rozchází "v mnoha podstatných bodech".

- 11/ T.G. Masaryk, Jan Hus. Naše obrození a naše reformace, Praha 1923, čtvrté vydání, str. 13 - 14.
- 12/ O tom podrobněji Jaroslav Werstadt, Odkazy dějin a dějepisců, Praha 1948, str. 31 - 33.
- 13/ Josef Pekař, Masarykova česká filosofie, ČČH, roč. XVIII., str. 194.
- 14/ Univerzita Karlova T.G. Masarykovi, 1850 - 1935, Praha 1935, str. 19.
- 15/ Ibid., str. 15.
- 16/ Ibid., str. 20.
- 17/ Jaroslav Werstadt, Odkazy dějin..., c.d., str. 40.
- 18/ Václav Kopecký, Proti kosmopolitismu jako ideologii amerického imperialismu, Praha 1952.
- 19/ Josef Pekař, Bílá Hora, Praha 1922, str. 37.
- 20/ Hovory, c.d., str. 292.

1030

Tézy k právu na život,

Miroslav Kusý

0.

Každý má právo na život, slobodu a osobnú bezpečnosť.

Všeobecná deklarácia ľudských práv, čl.3.

Každý ľudská bytosť má prirodzené právo na život. Toto právo je chránené zákonom. Nikto nesmie byť svojvoľne zbavený života.

Medzinárodný pakt o občianskych a politických právach, čl. 6/1.

1.

Dnešné ľudstvo je ako celok stále viac ohrozované v samotnej svojej existencii a preto hľadá zásady spoločného prežitia so vzájomnými univerzálnymi zárukami. Sú to zásady všeľudského akčného humanizmu, prekračujúceho hranice blokov a sociálnych systémov, etník a tried, vierovyznaní a svetonázorov. Prvým krokom tohto všeľudského akčného humanizmu je stanovenie univerzálného, prirodzeného a absolútneho práva na život: až od neho sa môže začať odvíjať aj všetko ostatné.

2.

Univerzálnosť práva na život vychádza z predpokladu, že ľudský život je najvyššou hodnotou v hodnotovej sústave každého človeka: jeho uchovanie a ochrana je preto najvyšším mravným príkazom pre všetkých ľudí, pre každé ľudské spoločenstvo, pre celú spoločnosť vôbec. Ak je to tak, má každý človek bez rozdielu rovnaké právo na život, na jeho uchovanie a ochranu.

3.

Prirodzenosť práva na život predpokladá, že každý človek sa s týmto právom už rodí. Biologickým zdrojom tejto jeho prirodzenosti je pud sebazáchovy. V elementárnom zmysle teda človek uplatňuje svoje právo na život už samotným faktom existencie svojho života, tým, že vôbec žije. Ide tu preto o prvotné, rudimentárne právo človeka, ktoré začína platiť pred všetkými jeho ostatnými právami, od chvíle jeho zrodu v materskom tele.

4.

Právo na život je absolútnym právom človeka. Táto "absolútnosť" znamená, že je to jeho právo najvyššie, nezadateľné a neodňateľné. Je najvyššie, lebo nad ním už niet nijakých vyšších práv: všetky ostatné práva človeka sú podriadené jeho právu na život. Môže ich uplatňovať iba potiaľ, pokiaľ uplatňuje aj právo na život. Je nezadateľné, pretože ho nemožno vymeniť za žiadne iné právo, za žiadnu inú životnú hodnotu či sociálnu istotu: človek

sa ho nemôže zriecť. Je neodňateľné, pretože nemožno stanoviť nijaké podmienky, za ktorých by ho bolo možné človeku odobrať.

5.

Uvedené predpoklady univerzálnosti, prirodzenosti a absolútnosti práva na život možno teoreticky zdôvodňovať rozmanitými spôsobmi: teisticky i ateisticky, metafyzicky i pragmaticky. Napriek tomu sa však dnes na nich v podstate zhodnú všetky moderné humanistické koncepcie. Všeľudský akčný humanizmus im tu ponecháva možnosť rôznych zdôvodnení, iba postuluje túto zásadnú zhodu medzi nimi a prevádza ju do prakticky účinnej roviny univerzálneho, inštitucionálne garantovaného práva. Tak ako každé iné právo, je v tomto zmysle aj právo na život produktom spoločenského konsensu. Jeho zdroje, záruky a sankcie teda nie sú metafyzické, ale spoločenské, t.j. predovšetkým inštitucionálne. Zodpovednosť za reálnu, účinnú platnosť tohto práva preberá na seba spoločnosť ako celok a v jej rámci jednotlivé ľudské spoločenstvá.

6.

Právo na život je výsostným osobným právom človeka. Nejde v ňom o právo na život človeka, ale o právo človeka na život. Na život človeka nemá právo nikto a nič: ani Boh, ani spoločnosť, štát, strana či rodina. Je to výhradné právo individua na svoj vlastný život. O toto právo sa človek s nikým nedelí, každý si ho uplatňuje sám pre seba. Pravda, na to, akým spôsobom si ho uplatňuje, môže mať veľký vplyv jeho sociálna a skupinová zaradenosť, jeho viera a presvedčenie, jeho vzťahy k najbližším ľuďom, jeho pocit zodpovednosti voči nim. Všetkým týmto činiteľom môže človek sklať dať účty za svoj život, za to, ako ho žije či prežil. Avšak o uplatnení samotného práva na život rozhoduje napriek tomu sám: ináč by to už nebolo jeho výsostné právo.

7.

Pri práve na život ide predovšetkým o základné existenčné právo človeka, ide tu o život vôbec. Toto právo nepredpisuje a nemôže predpisovať na aký život má človek právo: na "život vo viere", na "život socialistického človeka", na "sexuálny život", či na "život v pravde". Každý takýto prívlastok je nutne obmedzujúci, parciálny, preto žiaden z nich nemôže sám osebe tvoriť výlučný obsah práva na život. V práve na život preto nejde o podobným spôsobom predom stanovený život, ale o východiskový predpoklad stanovenia akýchkoľvek prívlastkov a kvalít tohto života, jeho možnej náplne.

8.

Pretože tu ide o výsostné osobné právo človeka, znamená to, že človek sám je konečnou inštanciou, ktorá dáva jeho životu zmysel. Štát, cirkev, strana nemôžu človeku zmysel jeho života uložiť, nemôžu ho preň odhlasovať. Prívlastky svojho života, jeho náplň a zmysel si človek volí sám. Nepochybne, pri tejto voľbe je výrazne ovplyvňovaný spoločnosťou, v ktorom žije, názormi, ktoré s ním zdieľa, okolnosťami, ktoré naň vyvíjajú rôzne tlaky. Voľba toho, aký život chce človek žiť a prečo ho chce žiť, však v konečnom dôsledku spočíva iba na ňom samom.

9.

Koncepcie, ktoré nepriznávajú človeku možnosť tejto voľby náplne jeho života, ktoré mu predpisujú prívlastky, aké má jeho život mať, ktoré mu vnucujú jeden určitý zmysel života - nech už je to zmysel metafyzický /služba Bohu/ alebo sociálny /služba spoločnosti, strane, socializmu/ -, mu teda tým samým popierajú aj jeho právo na život vôbec. Právo na predpísaný život, na život jedným jediným smerom, na nealternatívny život, nie je už nijakým právom. Právo sa tu mení na príkaz, na smernicu.

10.

S výsostným právom na svoj život, na jeho prívlastky a celkový zmysel, preberá teda človek aj výsostnú zodpovednosť zaň. Túto zodpovednosť už nemôže zvaliť na iných ľudí, na inštitúcie, na okolnosti a pomery. Za svoj "život v pravde" či za "život v pretvárke", za svoj zmysluplný alebo bezobsažný život zodpovedá človek sám. Akékoľvek okolnosti tu hrajú nanajvýš úlohu "poľahčujúcich okolností", nič viac.

11.

Zamýšľaným predpokladom našich doterajších úvah je človek ako seba si vedomá, rozumová bytosť, ako svojprávny subjekt. Uplatňovať právo na niečo predpokladá možnosť cieľavedomej voľby a zváženia jej dôsledkov, vedmovej zodpovednosti za ňu. Mravec svoj život nereflektuje a nerozhoduje sa preň: žije ho ako prírodnú danosť. Preto iba prenesene, antropomorfizáciou prírody môžeme hovoriť o p r á v e mravca na život. Človek svoje právo na život uplatňuje tým, že ho žije vedome a cieľavedome, že sa preň vedome rozhoduje, že zaň berie vedomú zodpovednosť sám na seba.

12.

Predpoklad sebareflexie a svojprávnosti však nie je vždy splniteľný. Nespĺňa ho človek v stave bezvedomia, narkózy, šoku či "pomätenia zmyslov", ani človek nedospelý, duševne nevypelý či duševne chorý. V takýchto prípadoch nie je schopný svoje právo

na život reflektovať a vedome uplatňovať. Spoločenský konsensus však napriek tomu priznáva právo na život všetkým ľudským bytosťami v každej situácii: nepripúšťa preto ani odobratie tohto práva nesvojprávnemu človeku.

13.

Po dobu dočasnej či trvalej nesvojprávnosti teda spoločenský konsensus nedeleguje právo človeka na život na iné oprávnené osoby. Rodič nedisponuje právom dieťaťa na život, lekár nepreberá toto právo od svojho pacienta na operačnom lôžku. Na oprávnené osoby sa deleguje iba zodpovednosť za zachovanie, ochranu či záchranu života človeka počas jeho nesvojprávnosti, za udržiavanie života tohto človeka v jeho právne striktné definovanom záujme.

14.

Uplatňovanie práva na život musí byť predmetom nielen vedomej, ale aj slobodnej voľby človeka. Kde niet slobodnej voľby, nejestvuje nijaké právo. Človek však môže slobodne rozhodovať o svojom živote iba pokiaľ, pokiaľ sú dané vonkajšie objektívne podmienky jeho trvania a zachovania. Keď sa tieto podmienky prestanú plniť a vonkajšie okolnosti sa zoskupia tak, že nedávajú životu nijakú šancu, niet sa o čom rozhodovať. Obeť v rukách vraha, odsúdenec pred popravnou čatou stráca možnosť slobodnej voľby; rovnako ju už nemá ani americká učiteľka v explodujúcom Challengeri, alebo človek na smrteľnej posteli. Kde niet možnosti slobodnej voľby, je právo na život neúčinné.

15.

Spoločnosť so svojimi inštitúciami môže garantovať iba sociálne podmienky platnosti a účinnosti práva na život, sociálne možnosti človeka pri uplatňovaní tohto práva. Optimalizuje tieto podmienky jednak konštruktívne - tým, že rozširuje sociálny priestor pre možnosti slobodnej voľby človeka; a jednak reštriktívne - tým, že sankcionalizuje každé také porušenie práva človeka na život, ktoré nastáva ohrozením života človeka iným človekom alebo jeho vedomým zavinením.

16.

Prírodné, biologické podmienky uplatňovania práva človeka na život sú dané prírodou, prírodnými zákonitostami. Príroda však nie je garantom tohto práva v rovine biologických podmienok v obdobnom zmysle, ako je spoločnosť jeho garantom v rovine sociálnych podmienok. Právo na život je produktom spoločenského konsensu a má preto iba spoločenskú platnosť: príroda je v tomto zmysle mimo akékoľvek ľudské právo. Ako sociálna kategória nemôže byť právo na život ani garantované, ani narušované prírodou, prírodným dianím, prírod-

nou nevyhnutnosťou. Prírodné ohrozenie života človeka, ono "vis major" nie je teda porušením jeho práva na život.

17.

Ľudský život je limitovaný prírodou, biologickými zákonitosťami: v súlade s nimi vzniká a zaniká. Tým sú dané aj prirodzené hranice vzniku a zániku platnosti práva človeka na život. Toto právo teda pre človeka fakticky vzniká s jeho zrodom a zaniká s jeho fyziologickou smrťou. Právo na život platí pre človeka iba pokiaľ ho môže uplatňovať v týchto prirodzených hraniciach: nezrodený človek túto možnosť ešte nemá, mŕtvy človek ju stratil.

18.

Tvrdenie, že právo na život má iba živý človek, vyznieva na prvý pohľad absurdne: ako keby sme tvrdili, že právo na nosenie topánok má iba obutý človek. Kým nie je obutý, ešte ho nemá, keď o topánky práde, toto právo stráca. Táto zdanlivá absurdnosť vyplýva z toho, že už samotná existencia ľudského života je predpokladom nielen každého parciálneho práva človeka, ale aj jeho absolútneho práva - práva na život vôbec. Aby ho človek mohol uplatňovať, musí - tak ako v prípade každého iného ľudského práva - teda najsamprv žiť.

19.

Prvým prirodzeným limitom práva na život a následnej zodpovednosti za jeho zachovanie a ochranu je zrod človeka. Ani v tomto prípade nemôže všeľudský akčný humanizmus vychádzať z toho či onoho metafyzického postulátu niektorej parciálnej koncepcie ľudského života - napr. kresťanskej, ktorá ho postuluje ako "dar boží". Vychádza z praktického, autoritou vedy a spoločenským konsensom одобreného stanovenia hranice zrodu človeka v maternom tele. Až počnúc touto hranicou nadobúda ľudský plod vlastné právo na život a oprávnení ľudia preberajú zodpovednosť za zachovanie a ochranu jeho života. Pred uvedenou hranicou teda ešte neplatí právo plodu na život v tom zmysle, v akom hovoríme o práve človeka na život. Preto ani ochrana pred počatím a interrupcia ako jej predĺženie až po stanovenú hranicu nie je porušením či uzurpáciou práva na život.

20.

Zvláštnym prípadom za touto hranicou je situácia, kedy je život matky ohrozený pokročilým tehotenstvom. Uplatňovanie práva plodu na život je v takejto situácii dubiálne, vedie k ohrozeniu oboch životov, zatiaľ čo naopak to už neplatí. Priznanie práva na interrupciu v takejto situácii umožňuje matke ako prirodzenému nositeľovi oboch životov dať prednosť záchrane svojho života pred ne-

vyhnutnou stratou oboch životov.

21.

Druhým prirodzeným limitom práva na život je smrť človeka. Svojou fyziologickou smrťou prestáva človek jestvovať ako ľudská bytosť, preto samotná smrť ako taká, ako prírodná nevyhnutnosť nie je ani porušením, ani uzurpáciou tohto práva. Jeho porušenie či uzurpácia môže vzniknúť iba činnosťou iných ľudí, zameranou na usmrtenie človeka. Pokiaľ tu nejde o takúto činnosť s podobným zámerom, hovoríme o "prirodzenej" smrti človeka, ktorá nastáva v rámci prírodnej nevyhnutnosti, biologických zákonitostí.

22.

Pendantom prirodzenej smrti človeka je jeho násilný smrť, spôsobená alebo vedome zavinená iným človekom či spoločenskou inštitúciou. Na rozdiel od prirodzenej smrti nejde pri násilnej smrti človeka o ono "vis major", ktoré stojí mimo akékoľvek ľudské právo, teda o biologickú limitáciu práva človeka na život, ale o podstatný a nezvratný zásah do tohto práva, o jeho uzurpáciu. Ak sa tejto uzurpácie dopustí človek naž inom človeku, ide o svojvoľný protiprávny akt, o vraždu. Ak sa táto uzurpácia legalizuje a inštitucionalizuje, je to zvrátenie samotného práva na život v jeho podstate. Z práva človeka na život sa stáva právo na život človeka. Jedno vylučuje druhé, nemôžu preto platiť obe tieto práva zároveň.

23.

Prirodzená i násilná smrť ukončujú život človeka zvonku, bez ohľadu na jeho vôľu žiť: z tohto hľadiska vyatupujú obe voči jeho subjektu ako fatum, proti ktorému je bezmocný. Ich protikladom je smrť vedomá a dobrovoľná, smrť ako výsledok slobodného rozhodnutia človeka. Právo na túto smrť je neodmysliteľnou súčasťou práva na život, jeho logickou druhou stránkou. Právo je právom vedomej a slobodnej voľby medzi alternatívami. Alternatívou dobrovoľného života tu nie je nedobrovoľný život, ale dobrovoľná smrť. Právo na život je teda zároveň aj právom na smrť. Byť či nebyť - to je otázka, na ktorú človek predovšetkým odpovedá pri uplatňovaní svojho práva na život.

24.

Koncepcie, ktoré odopierajú človeku právo na smrť, popierajú tým samým aj jeho právo na život. Bez práva na smrť sa právo na život mení v povinnosť žiť. V danom kontexte nie je dôležité, či ju interpretujú ako metafyzickú povinnosť voči Bohu, alebo ako sociálnu povinnosť voči inštitúcii, organizácii, skupine, spoločnosti vôbec,

25.

Hoci tu ide o dve stránky jednej a tej istej mince, nie sú to vo svojich dôsledkoch stránky rovnocenné. Pre život sa človek rozhoduje stále znovu a znovu pokiaľ žije, nepretržite, pre smrť sa rovnako účinne môže rozhodnúť iba raz. Opakované uplatňovanie práva na život ponecháva človeku trvale otvorenú aj druhú možnosť, zatiaľ čo naopak to už neplatí: efektívnym uplatnením práva na smrť stráca človek raz prevždy aj svoje právo na život vôbec.

26.

Tým sa tiež právo na smrť líši od všetkých ostatných ľudských práv. Obe možnosti volebného práva - voliť či nevoliť - môžeme opakovane využívať vždy znovu pri každých voľbách, neuplatnenie svojho práva na vzdelanie môžeme vždy dodatočne korigovať, zatiaľ čo právo na smrť mi už takúto šancu nedáva: jeho dôsledné uplatnenie ma zbavuje všetkých ľudských šancí vôbec.

27.

Smrť je síce alternatívou života, ale právo na smrť nie je nejakou alternatívou práva na život ani z etického hľadiska. Neopochybuje na nejakých vlastných etických predpokladoch, ale je plne podriadené etickým predpokladom práva na život. Proti axióme života ako najvyššej hodnoty sa pri práve na smrť nepostuluje nejaká iná, opačná axióma; proti mravnému príkazu zachovávať a chrániť život tu nestojí nejaký iný, opačný mravný príkaz. V takomto prípade by sa právo na smrť dostávalo do kolízie s právom na život, jedno by vylučovalo druhé. Právo na smrť je však iba limitným prípadom práva na život, vychádzajúceho z uvedených etických predpokladov. Pri uplatňovaní svojho práva na smrť sa človek teda musí s týmito etickými predpokladmi práva na život vysporiadať tak, aby ich nenarušil v samotnej ich podstate, aby ich nenegoval.

28.

Pretože uplatnenie práva na smrť je posledným a nezvratným rozhodnutím človeka, vyžaduje si od neho najvyššiu mravnú zodpovednosť. Do tejto zodpovednosti premieta bilancovanie celého svojho života, naplnenia jeho zmyslu. Je to zodpovednosť tak voči sebe samému, ako aj voči ostatným, predovšetkým sebe najbližším ľuďom. Za svoju smrť človek zodpovedá v rovnakom zmysle a v rovnakej miere ako zodpovedá aj za svoj život.

29.

Uplatnením práva na smrť dáva teda človek svojej smrti vlastný, osobný zmysel. Tým sa dobrovoľná smrť líši od smrti násilnej, pri ktorej sa do smrti človeka vkladá zmysel zvonku: vnucuje mu ho iný človek /napr. ako pomstu/, alebo inštitúcia /napr. ako trest/; a práve tak aj od prirodzenej smrti, ktorá nemá žiaden ľudský "zmysel", je prírodnou danosťou, nevyhnutnosťou.

30.

Ak je právo na smrť limitným prípadom práva na život, je aj zmysel smrti iba limitným prípadom zmyslu života. Svojej smrti teda nedáva človek zmysel, nezávislý od jeho zmyslu života, či dokonca jemu protikladný, ale podriadený tomuto zmyslu života, vyplývajúci z neho. Ak je zmyslom matkinho života dieťa, stáva sa v limitnom prípade to isté dieťa aj zmyslom jej smrti: v prípade potreby je práve zaň /a iba zaň/ ochotná položiť život.

31.

Zmysel svojej smrti si teda človek stanovuje ako súčasť zmyslu svojho života, podľa tých istých hodnôt a kritérií. Nejasný zmysel života implikuje nejasný zmysel smrti; menejhodnotný či nehodný zmysel života implikuje aj menejhodnotný či nehodný zmysel smrti; vysoké mravné nároky na zmysel života predstavujú rovnako vysoké požiadavky aj na hodnoty, za ktoré vie človek prípadne nastaviť aj svoj život.

32.

Právo na smrť uplatňuje človek v krajnej životnej situácii, ktorá sa mu z jeho hľadiska javí ako bezvýhodná. Môže to byť bezvýhodnosť introvertná, alebo extrovertná. Uplatnenie práva na smrť v introvertnej bezvýhodnej situácii označujeme ako samovraždu, v extrovertnej ako obetovanie života.

33.

V introvertnej bezvýhodnej situácii stráca človek samotnú vôľu žiť, prichádza o zmysel života. Zmysel svojej smrti nachádza práve v tejto strate zmyslu života, teda v negácii svojho doterajšieho života vôbec, jeho náplne a poslania. Smrťou sa chce zbaviť fyzického či psychického utrpenia, výčitiek svedomia, životných problémov, ktoré sa mu javia ako neriešiteľné, poníženia, hanby a pod. Jediné východisko nachádza v úteku od života, v samovražde.

34.

Samovražda má dva krajné póly. Jedným je tichá, racionalizovaná rezignácia na život, druhým afektívne opovrhnutie životom. Oba póly sú spojené celou škálou prechodov a medzistupňov. Nakoľko je človek bytosť tak rozumová, ako aj citová, je jeho konanie v afekte vždy do istej miery aj racionalizované, či pripravované predchádzajúcou racionalizáciou a jeho racionalizovaná rezignácia má vždy aj citové, afektívne podfarbenie. V prípade čiste afektívneho konania už nejde o samovraždu vo vlastnom zmysle slova /teda o vedomú a dobrovoľnú smrť/, ale o "pominutie zmyslov".

35.

Spoločenský konsensus vcelku mlčky toleruje pätvý pól: tichou rezignáciou na život sa človek približuje k svojej prirodzenej smrti, hranice medzi ňou a takouto samovraždou sú často len veľmi neurčité. Nevyliečiteľne chorý nemusí podstúpiť rizikóvú operáciu: volí istú smrť pred neistým životom. Trpiaci človek volí smrť ako vykúpenie z neznesiteľných múk: väzeň sa v koncentráku dotkne ohrady s vysokým napätím.

36.

Samovražda ako afektívne opovrhnutie životom sa svojím charakterom približuje k násilnej smrti. Je výraznou negáciou etických predpokladov práva na život. Takou sa javí samovražda z "malicherných" dôvodov, kde sú príčiny a ich dôsledky v podstate napraviteľné, ako je napríklad úspech alebo zlyhanie v určitej životnej situácii a pod. Je to uplatnenie práva na smrť bez hlbokého zvážania najvyššej mravnej zodpovednosti za život i za smrť, pri znevážení alebo odmietnutí tejto zodpovednosti.

37.

Samovraždu, inklinujúcu k tomuto druhému pólu, spoločenský konsensus obvykle jednoznačne odsudzuje, ako kvalitatívne prekročenie rámca práva na život, možností a limitov, ktoré sú v tomto práve obsiahnuté. Posudzuje ju v podstate podľa rovnakých kritérií ako násilnú smrť. Samovraždy Rómea a Júlie nás síce v Shakespearovom podaní dojímajú pre tragično v nich obsiahnuté, ale vo vlastnej rovine fakticity ich považujeme za zneužitie práva na život: preto ich z hľadiska spoločenského konsensu nielen že neschvaľujeme, ale ani len mlčky netolerujeme.

38.

Hodnotenie introvertnej bezvýchodnosti spočíva na veľmi neistej pôde. Nemožno porovnať utrpenie väzňa v koncentráku s utrpením Rómea, domnievajúceho sa, že stratil Júliu, nemožno zmerať stupne bezvýchodnosti ich subjektívneho prežitku situácie. Tu možno hodnotiť iba ex post, ktorá situácia bola objektívnej bezvýchodnejšia, zúfalejšia: tým však už odpovedáme na inú otázku. Môžeme ex post merať daný čin podľa hierarchie všeobecne uznaných mravných hodnôt: touto mierou sa subjektívny dôvod väzňa i Rómea síce znevážni, ukáže ako neprimeraný hodnote života vôbec, tým sa však nič nepridáva na faktickej subjektívnej hodnote ich života, pociťovanej v ich danej životnej situácii.

39.

Pri extrovertnej bezvýchodnosti si človek siaha dobrovoľne na život napriek svojej plne zachovanej vôli žiť. Nestráca zmysel života, naopak, svojou smrťou sa ho snaží ešte umocniť, naplniť. Zmysel jeho smrti sa mu teda v danej situácii plne stotožňuje s najvyšším zmyslom jeho života. Svojou dobrovoľnou smrťou teda neuteká od života, od jeho náplne a poslania: obetuje svoj život práve preto, aby toto jeho poslanie splnil.

40.

Klasicky čistým prípadom tohto typu dobrovoľnej smrti je smrť hrdinská. Vo svojej najbezprostrednejšej podobe sa prejavuje vtedy, keď človek obetuje svoj život za záchranu života iného, sebe blízkeho človeka či ľudí: otec sa dáva popraviť za syna; dopačnutý konšpirátor volí smrť pred zradou svojich spolubojovníkov; vojak sa vrhá na predprseň nepriateľského guľometného hniezda. V inej forme sa s ním stretávame vtedy, keď človek obetuje svoj život za nejakú základnú životnú hodnotu sebe blízkych ľudí: Jan Palach sa verejne upálil na protest proti pošliapaniu slobody svojho národa.

41.

Spoľočenský konsensus tento typ hrdinského obetovania života jednoznačne odlišuje od samovraždy a spravidla ho vysoko hodnotí. Takáto obeť sa podľa neho nachádza v súlade s mravnými postulátmi práva na život, s mravnou zodpovednosťou za svoj vlastný život i za životy iných ľudí. Podobná obeť sa nedostáva do rozporu so všeobecne uznanou sústavou mravných hodnôt človeka. Prejde dokonca aj omnoho prísnejším meradlom teistickým: za Jana Palacha sa slúžili omše!

38.

Hodnotenie introvertnej bezvýchodnosti spočíva na veľmi neistej pôde. Nemožno porovnať utrpenie väzňa v koncentráku s utrpením Rómea, domnievajúceho sa, že stratil Júliu, nemožno zmerať stupne bezvýchodnosti ich subjektívneho prežitku situácie. Tu možno hodnotiť iba ex post, ktorá situácia bola objektívnejšie, bezvýchodnejšia, zúfalejšia: tým však už odpovedáme na inú otázku. Môžeme ex post merať daný čin podľa hierarchie všeobecne uznaných mravných hodnôt: touto mierou sa subjektívny dôvod väzňa i Rómea síce znevážni, ukáže ako neprimeraný hodnote života vôbec, tým sa však nič nepridáva na faktickej subjektívnej hodnote ich života, pociťovanej v ich danej životnej situácii.

39.

Pri extrovertnej bezvýchodnosti si človek siaha dobrovoľne na život napriek svojej plne zachovanej vôli žiť. Nestráca zmysel života, naopak, svojou smrťou sa ho snaží ešte umocniť, naplniť. Zmysel jeho smrti sa mu teda v danej situácii plne stotožňuje s najvyšším zmyslom jeho života. Svojou dobrovoľnou smrťou teda neuteká od života, od jeho náplne a poslania: obetuje svoj život práve preto, aby toto jeho poslanie splnil.

40.

Klasicky čistým prípadom tohto typu dobrovoľnej smrti je smrť hrdinská. Vo svojej najbezprostrednejšej podobe sa prejavuje vtedy, keď človek obetuje svoj život za záchranu života iného, sebe blízkeho človeka či ľudí: otec sa dáva popraviť za syna; dopadnutý konšpirátor volí smrť pred zradou svojich spolubojovníkov; vojak sa vrhá na predprseň nepriateľského guľometného hniezda. V inej forme sa s ním stretávame vtedy, keď človek obetuje svoj život za nejakú základnú životnú hodnotu sebe blízkych ľudí: Jan Palach sa verejne upálil na protest proti pošliapaniu slobody svojho národa.

41.

Spoľočenský konsensus tento typ hrdinského obetovania života jednoznačne odlišuje od samovraždy a spravidla ho vysoko hodnotí. Takáto obeť sa podľa neho nachádza v súlade s mravnými postulátmi práva na život, s mravnou zodpovednosťou za svoj vlastný život i za životy iných ľudí. Podobná obeť sa nedostáva do rozporu so všeobecne uznanou sústavou mravných hodnôt človeka. Prejde dokonca aj omnoho prísnejším meradlom teistickým: za Jana Palacha sa slúžili omše!

42.

Čím viac takéto vysoké mravné hodnoty v motivácii obetovania života chýbajú, tým je daná obeť spornejšia. Cena obete je síce vždy rovnaká /život/, ale všetky tieto obete nie sú rovnako hodnotné. Hodnota obete je predovšetkým meraná jej mravnou motiváciou: nehodný, hodnote života neprimeraný dôvod výsledne znehodnocuje aj celú obeť. Keď si nemilovaný milenec vpáli guľku do hlavy, aby svojej vyvolenej "ustúpil z cesty", je hodnota tejto "obete" z hľadiska mravnej motivácie neporovnateľne nižšia, malichernejšia než hodnota obete Palachovej. Keď sa zločinec obetuje za zločineckú mafiu, ide o negáciu, zvrátenie mravných hodnôt.

43.

Spornosť hodnoty obete sa môže ešte prehĺbiť tým, že okrem samotnej motivácie sa pri nej berie do úvahy aj jej výsledný mravný účinok, jej skutočný efekt. Otec obetuje život aby zachránil syna, pričom fakticky synovi vôbec o život nešlo: vysoký mravný motív je znevážený sporným mravným účinkom a podobnú "obeť" považujeme za zbrádku, nerozvážnu, produkt tragického nedorozumenia. Milenec obetuje život aby "ustúpil z cesty", ale nikto o takúto jeho "obeť" nestojí, nikomu ňou neprospieva: je to preto obeť zbytočná a hlúpa, neúčinná a nepotrebná.

44.

Ďalej sa spornosť podobného "nehodného" obetovania života prejavuje aj v tom, že jeho extrovertná motivácia tu často výrazne prechádza do motivácie introvertnej, do straty vôle k životu. Nemilovaný milenec nechce, nevie žiť bez svojej lásky: rezignuje preto na život. Jeho artikulované "obetovanie života" /ako "ústup z cesty"/ je vysoko prekryté touto rezignáciou, nechučou k ďalšiemu životu. Nezamestnaný s poistkou na život vkročí do jazdnej dráhy kamiónu: "obetoval" sa pre svoje deti. Naď takouto obeťou však zrejme prečnieva pohrdanie svojím životom: považoval ho za bezcenný, nezmyselný, zbytočný.

45.

"Nehodné" obetovanie života sa teda svojou povahou veľmi často blíži k samovražde, prechádza do nej a je spoločenským konsensom potom aj takto posudzované. Motív obete v ňom ustupuje do pozadia a podobná "obeť" takto stráca svoje mravné oprávnenie. Ako rezignácia na život je nanajvýš len tolerované, ako pohrdanie životom je obvykle všeobecne odsudzované.

46.

Objektívne hodnotenie extrovertnej bezvýchodnosti je ešte spornejšie ako hodnotenie bezvýchodnosti introvertnej. Pri "nehodnom" obetovaní života ide obvykle o falošne pohanú, nepravú či fingovanú bezvýchodnosť, ktoré viac menej sama vystupuje na povrch. Ale ani pri mravne vysoko hodnotnej obeti života nie je táto bezvýchodnosť obvykle jednoznačná a zjavná: tak, ako ju napr. v danej situácii chápal Jan Palach, ju nereflektoval nikto iný. Preto je jeho čin jedinečný, preto je každá hrdinská smrť vo svojej podstate čímsi výnimočným. Extrovertná bezvýchodnosť sa nedá zväčša vykalkulovať, obetovanie života za čosi je vždy rizikom, týkajúcim sa potreby či nevyhnutnosti takejto obeť.

47.

Ako z toho všetkého vidieť, právo na smrť je podstatne zúžené, oklieštené oproti právu na život. Človek má právo na akýkoľvek život: vznešený i prízemný, mravný i nemravný, obyčajný i neobyčajný a účty za svoju voľbu skladá až dodatočne. Nemá však právo na akýkoľvek smrť. Táto obmedzenosť vyplýva z toho, že právo na smrť je iba parciálnym, limitným prípadom práva na život a jeho uplatnenie preto musí zodpovedať tým istým východiskám ako uplatňovanie práva na život. To znamená, že človek má právo iba na takú smrť, pri ktorej umiera za zachovanie, ochranu rovnocennej alebo vyššej hodnoty než je hodnota jeho života vôbec. Každá iná dobrovoľná smrť je hrubým porušením samotného práva na život, prekročením jeho východísk a limitov.

48.

Toto podstatné obmedzenie práva na smrť je nakoniec len logickým dôsledkom toho, ako a prečo bolo univerzálne právo na život vôbec vytýčené a sformulované. Jeho cieľom predsa nie je garantovať právo na smrť, ale naopak, zabezpečiť pre každého človeka rovnaké šance pre život, upevniť a rozšíriť jeho šance na prežitie. Právo na život tu teda tvorí pravidlo, právo na smrť je výnimkou z pravidla, prvé tvorí bežný základ, druhé je extrémnym prípadom. Preto spoločenský konsensus výslovne garantuje iba právo na život a nemôže poskytovať obdobné inštitucionálne garancie aj pre právo na smrť. Výnimočný, extrémny prípad práva na smrť si človek môže uplatňovať len bez záruk, neinštitucionálne. Celá ťarcha jeho uplatnenia preto padá len na jeho vlastné ranená.

Lenka Procházková

MUŽ, KTERÝ NECHTĚL BÝT PREZIDENTEM

/rozhovor s Jiřím Hanzelkou/

Do oken se opíralo ostré jarní slunce, čárky na tabuli se špatně počítaly, zvlášť z posledních lavic, a tak žák druhé třídy gymnázia A. Novotný /jmenovec padlého prezidenta/ stáhl rolety. Teprve pak jsem doplnila výsledná čísla ke třem jménům. Jasným vítězem našeho třídního plebiscitu se stal ing. Jiří Hanzelka /24 hlasů/, na druhém místě skončil E. Goldstücker /6 hlasů/ a poslední dvě čárky patřily L. Svobodovi.

Sepsali jsme slavnostní blahopřání a odnesli ho na poštu. Budova našeho gymnázia byla v Dejvicích, bydliště našeho prezidenta taky, a tak se mohl radovat už druhý den. Tenkrát jsme ovšem netušili, že podobných dopisů dostává Jiří Hanzelka denně kolem dvou tisíc a že má závažnější starosti než na ně odpovídat. Právě tehdy totiž zjistil, že topoly podél plotu jeho zahrady Na Míčance jsou už nemožně přerostlé a jejich kořeny trhají zeď. Usoudil, že je právě vhodná doba to napravit, a sehnal si horolezecké kramle. Vyšplhal do první koruny, upevnil na šošolku kmene provaz a půl metru pod uzlem začal řezat. Pak to samé zopakoval u druhého stromu, u třetího, a když slezl z posledního topolu, seděl už na Hradě Ludvík Svoboda a že svobody nám zbývá 144 dní.

Dnes se Jiří Hanzelka mé prosluněné jarní vzpomínce pobaveně usmívá. Má židli proti oknu a skorojarní pražské slunce nasvícuje jeho stále hustou hřívou vlasů, která by na černobílém snímku působila stejně blondatě jako kdysi. Světoznámé a světaznalé modré oči mají přesně ten nebezpečný sytý odstín, který by zamotal hlavu i takové Edith Piaf. Ale já mám zatím starosti spíš s magnetofonem, protože na napětí 120 odmítá přesnou reprodukci. A když

je i tenhle problém vyřešen, přepadne mě zas drkotavá tréma, protože kdy který volič měl tu možnost položit svému prezidentovi i tak ožehavé otázky, jako je legální mnohoženství a jeho případné zavlečení do Střední Evropy. Situaci postrčí paní Julinka, přináší uklidňující kávu a zneklidňující informaci, že za dvě hodiny musíme končit. Takže: start!

- Byl byste se tehdy chtěl stát prezidentem?

Ne.

- Proč?

Spisovatelská židle mi byla právě tak na míru. V té vyšší bych nebyl doma.

- Pane Hanzelko, od Vaší poslední výpravy uplynula dlouhá řada let. Jak jste se tehdy s tou velikou změnou životního rytmu vyrovnal?

Změna životního rytmu? To byla spíš demolice. S Miroslavem Zikmundem jsme se na cesty chystali devět let. Pak jsme se ve světě léta učili, od popisu přes pokusy o rozbor až po práci syntetickou. Měli jsme co a s čím srovnávat. Zdálo se nám, že co pouštíme z ruky, dostává postupně hlubší obsah, smysl a informativní hodnotu. Taky jsme doufali, že se nám daří být od knížky ke knížce čtivější a srozumitelnější. Těšilo nás to. Skutečně na tom stál celý náš život. A pak to kdosi kdesi naprosto anonymně všechno uťal. Najednou. Nevím, jestli kdy naše knížky četl. Rád bych věděl, jestli vůbec čte něco rád, a co.

- Uvědomil jste si to kdy, že tedy už nebudete cestovat?

Myslím, že se to nestalo najednou, Pravda, tehdy se spouště lidí zpřevracel život naruby. Dlouho jsem věřil, že tak nerozumná věc, jako je likvidace celoživotní práce, nemůže mít dlouhé trvání. Ale všechno bylo jinak. Docházelo mi to dlouho a postupně. Ani dnes bych nechtěl tvrdit, že jsme si s Mirkem docela zvykli. Člověk nerad opouští práci, kterou miluje, zvlášť když věří, že má smysl a že se při ní čas života proměňuje v nějakou hodnotu.

- No ale člověk hledá nějakou náhradu pro sebe. Vy jste ji našel?

Já bych řekl, že tuhle práci si člověk nahradit nemůže.

- To jistě, ale upře svou energii jiným směrem, někam...

Těžko se to říká, ale mně usnadnila ten přechod série dost vážných onemocnění. Měl jsem asi osm operací, šedý zákal a hromadu jiných nepříjemností. Do šuplíku jsem psal, dokud jsem na to viděl. Ale když už jsem lístek z deníku louskal lupou po rozkapání očí půl hodiny a zatím zapomněl, co bylo na první řádce, nechal jsem toho. A po operaci šedého zákalu jsem se k psaní nevrátil.

- Ta vaše knížka o Cejloně, Ráj bez andělů, ta vznikla v kterém roce?

To bych vám napřed musel povědět, jak se naše knížky rodily. Jeden z nás zpracovával své původní, vlastní deníkové materiály pro tisk, druhý pro rozhlas. A tyhle dvě souběžné řady reportáží byly východiskem pro první verzi rukopisu. Tahle etapa práce na rukopise Cejlonu byla u jednoho z nás hotova v roce šedesát sedm.

- ~~Naše knížka~~ Čili u vás.

Na tom nesejde. Prostě u jednoho z nás byly reportáže z Cejlonu kompletní. Druhá řada reportáží byla o rok později. Ale to už začaly známé zmatky.

- A to jste ještě předpokládali, že to vyjde normálně oficiálně?

Ovšem! Měli jsme řádnou smlouvu s nakladatelstvím Svoboda. V subskripci si Cejlon závazně objednalo sto deset tisíc čtenářů. Potom v nakladatelství nastoupil nový ředitel a smlouvu zrušil.

- Dali vám nějakou náhradu?

Ani korunu.

- Ale to je proti smlouvě!

To jistě. Napsali nám, že změnili ediční program, že nás proto nemohou vydat, ale že budou hledat jiné nakladatelství, které by rukopis vydalo. Lhali.

Po našem protestu proti zrušení smlouvy jako nezákonnému kroku se odvolali na drobný právnícký text na rubu tiskopisu. Sami se tím textem za dlouhá léta naší spolupráce neřídili ani jednou.

- Nicméně to náhradní nakladatelství se nakonec našlo, a to byla edice Petlice.

Ne. Napřed se přihlásilo nakladatelství Olympia, které doufalo, že se vydáním Cejlonu dostane z finančních obtíží. Vyžádali si rukopis. Po čase si nás zavolali. Bylo znát, že prošli dost velkým stresem. Rukopis nám vrátili a přidali varování, abychom ho proboha nikomu nedávali, nechceme-li ho připravit o postavení.

- No a v Petlici to vyšlo až v sedmdesátých...

Myslím v pětasedmdesátém.

- A ta Sumatra, ta zůstala nedopsaná?

První svazek je v hrubém rukopise celý, na druhém jsem skončil v polovině. A šel jsem na operaci šedého zákalu.

- Myslíte, že by to třeba pan Zikmund nemohl dodělat?

Proč by to dělal?

- No když to je už ve stavu za počátkem, tak by možná stálo za to to dokončit, ne?

Jaký by to mělo smysl? Podívejte se, "enko, na Cejloně jsme byli bezmála rok. Měli jsme tam nadbytek materiálu a mohli jsme si dovolit eliminovat jeho podstatnou část, tak aby v knížce zůstalo jenom to, co má trvalou hodnotu. Jenom to, co čtenářům i teď po létech - a snad ještě nějaký čas pomůže líp rozumět dalšímu dění. Tuhle možnost jsme měli jenom na Cejloně, zatímco na Sumatře a dál tolik času a možností nebylo. Nemohli jsme tam jít do takové hloubky, například na Sumatře už proto, že to nebylo

cestování, ale zápas o metry, většinou liduprázdnou tropickou džunglí, zatopenými kraji, po dávno zničených cestách. Bylo to spíš dobrodružství než příprava cestopisu, jak moderní cestopis chápeme. Řada faktů ze Sumatry už neplatí.

Víte, teď už máme tu smůlu, že nejsme ani dost staří, ani dostatečně mladí. Spousta lidí dnes ráda sáhne po doktoru Holubovi, po Livingstonovi, po Stanleyem, možná už i po naší Africe, protože to už jsou historické záležitosti. Ukazují dávno zašlá období. Ale naše materiály z Asie nejsou ještě na historický pohled dost staré, a aktuální už taky nejsou. Dostaly se někde do hluchého středu. I kdybychom v tuhle chvíli měli zase možnost vydávat, co napíšeme, s dobrým svědomím bychom směli pustit jenom Cejlon. Koneckonců by to nebyla nejhorší labutí píseň.

- A vyšel vám ten Cejlon v nějakém překladu?

Ne. Samozřejmě ne.

- Proč?

Pokusy tady byly. Renomované švýcarské nakladatelství nám několikrát nabídlo vydání všeho, co napíšeme, v pěti jazycích. Ale nabídku jsme nepřijali. Vždycky jsme napřed vycházeli doma, a teprve potom Artia vydávala různé jazykové verze, celkem jich bylo myslím dvanáct. Nikdy se nestalo, že bychom svoje věci vydávali napřed venku.

- Váš přítel Miroslav Zikmund mi ve Zlíně ukazoval svůj cestovatelský archiv a říkal, že pokračuje v práci na jeho evidování. Zaměstnáváte se tím taky?

Tak teď budu muset Mirka přiopravit. Nebo vás, Lenko. Je to náš společný pracovní archiv. Mirek je skutečně vynikající archivář. Neznám člověka tak pečlivého a v evidování materiálu tak nekonečně trpělivého jako Mirek. Snad víte, že teď sedm let pracoval na svém rodokmenu.

- Ano, o tom vyprávěl.

Řekl bych, že z Mirka je dnes genealog na slušné profesionální úrovni. Vymyslel si pro ty tisíce ~~listů~~ listů vypsanych po různých archivech číselný kód, aby se daly zpracovávat na počítači. Myslím, že to je Mirkova původní genealogická metoda.

- Já jsem mu radila, aby to nabídl těm genealogům.

Stýká se s nimi. Má badatelskou legitimaci a přístup do archivů, zabývá se tím soustavně. Já bych tak pečlivou práci nikdy nedokázal. Příklad: oba jsme měli rozsáhlé knihovny, oba jsme si je začali podle Mirkova návrhu třídit podle mezinárodního desetinného systému. Já jsem toho po dvou měsících nechal, a na vzniklou lístkovnici jsem za dvaatřicet let nesáhl. Nepotřeboval jsem ji.

Pro Mirka je zkrátka systém důsledně vedený do nejmenších podrobností, systém evidenční a archivářský, nejenom zvyk a potřeba, ale vášeň. Posedlost. Proto jsem Mirkovi předal svou část společného listovního archivu: korespondenci, deníky, rukopisy, reportáže, výstřižky z novin, mapy, podklady z období příprav na cesty a tak dál. A Mirek to skutečně utřídí a eviduje tak dobře, že se v tom vyzná kdokoli a kdykoli, nezávisle na nás. U mne zůstala ze společného pracovního archivu jen fonotéka, archiv původních zvuků z cest, MG přepisy rozhlasových reportáží a takové věci. A můj osobní archiv.

- Za tu dobu, kterou jste s Mirkem prožil, jste ho určitě dokonale poznal. Můžete mi dnes říct, jestli splnil vždycky ty předpoklady, které jste na něho měl, když jste spolu začínali cestovat, nebo zklamal v něčem? Nenastal někdy ve vašem soužití třeba takzvaný ponorkový efekt, nebo jestli ano, jak jste... měli jste nějakou fintu, jak se s tímhle dočasným krizovým stavem vyrovnat?

To je nějak moc otázek najednou. Začal bych tou první. Když vyhledáte kamaráda na léta společné práce, čekáte, že bude bez jediné chybičky?

- To rozhodně ne, ale udělám si o něm nějaký názor a časem třeba zjistím, že ten názor byl mylný. V mnohém...

Lenko, myslím si, že odpověď na tuhle otázku je v tom, co za námi zůstalo z doby, kdy jsme směli pracovat a publikovat, v tomhle oboru a společně. Podívejte se do knihoven, podívejte se do archivů rozhlasu, nejednoho časopisu, do depozitářů Československého státního filmu a televize, a dalo by se nahlídnout i leckam jinam a podívat se na to, co jsme spolu s Mirkem odevzdali. Jestli to za něco stojí, byla to dobrá volba. Samozřejmě nemůžu předpokládat, že Mirek bude dokonalost sama, když vím, kolikrát jsem zase já jemu hnul žlučí. Každý máme svou náтуру, svoje posedlosti, zvyky i zlozvyky, kterých se nezbavíme. Pokoušet se o předělávání toho druhého podle vlastního vkusu, to bychom se chovali jako spousta žen: namluví si mládence, protože se jim líbí, ale jen se vezmou, už ho začne přitesávat k obrazu svému. A začnou problémy. Kdybychom tohle dělali my s Mirkem, určitě by toho dvojice HZ moc nedokázala. Když to někdy mezi námi skřípne, musí mít jeden i druhý tolik rozumu, aby poznal, jestli jde opravdu o něco podstatného.

Takže teď konečně odpovím na Vaši otázku. Myslím, že to byla šťastná volba. Dobře jsme se doplňovali právě proto, že se tolik lišíme. Kdybych pracoval s někým jiným, nebo kdyby Mirek pracoval s někým jiným než se mnou, tak se nikdy nepovedlo, co se povedlo. Možná, že by vzniklo něco jiného a bylo to stejně užitečné nebo lepší. Ale do čeho jsme se pustili my dva spolu, to by každý z nás s někým jiným nikdy nedokázal.

- To jistě. V té souvislosti jsem si vzpomněla, nějaký Říman myslím řekl: Přátelé, co nás spojilo, bylo velké, nedopusťme, aby malé věci nás rozdělily.

Tak proč vám to vykládám tak rozvláčně?

- A jak to vypadá s vaším přátelstvím dnes?

Myslím, že už o tom vůbec neuvažujeme. Stává se, že se s Mirkem nevidíme pár měsíců, ale když se pak setkáme, jako bychom se rozešli před chvílí. To přátelství uzrálo, prověřilo se když šlo o život i když šlo o maličkosti. Tak už to asi zůstane. Patříme si vzájemně k životu.

- Představte si, že by byla založena vysoká škola cestovatelská a vy byste byl jmenován děkanem. Jaké předměty byste navrhol, že by se tam měly vyučovat?

Lenko, můžu začít protiotázkou? Řekněte mi, kdo je cestovatel?

- Tak cestovatel je člověk, který se zabývá profesionálně cestováním po zeměkouli.

To je pohled technický a vnějškový. Když cestoval Marco Polo, sám fakt, že cestoval a podal o tom zprávu, znamenal přelom v myšlení Evropy. Polo objevil a popsal tehdy neznámé země a kultury. Mnozí mu v Evropě nevěřili.

A teď si představte průvodce turistů po trase Marca Pola. Stokrát říká totéž jiným lidem, ale stejným křeslům. Je to cestovatel?

- Já jsem myslela cestovat jako objevovatel.

A jsme u toho. Jenomže zeměkoule už je dávno zmapovaná, Marco Polo by se dnes mohl v Benátkách koukat přes satelit na barevnou televizi rovnou z Číny, při kafi a v bačkorách. Kdyby cestoval z Číny do Benátek tři roky plachetnicí, byl by leda králem recese. Je to tak. Tradiční cestovatelství s naší dobou umřelo, a zakládat vysokou školu cestovatelskou by mohl leda člověk s vaší mírou fantazie a úcty k starým cestovatelům.

Odpusťte mi malou nadsázku: když dnes člověk bude chtít skutečně poznávat a objevovat, vystačí i s Prahou 4, Temelínem nebo pohraniční vesnicí. O cestování se mu postará MHD za korunu nebo ČSAD za dvacku. Ale musí vědět, co hledá a čemu chce porozumět. Dnes se musí spíš vyznat v sociologii, psychologii, politologii, etice, ekonomii nebo jiném oboru, ve kterém naše doba na přelomu tisíciletí mění lidi a jejich vztahy až do základů. Ale ze všeho napřed musí sundat klapky z očí - bývají tam nebezpečně často - a zamknout je do šuplíku jednou provždy. I když z toho budou maléry. Myslím si totiž, že skutečně věcné, objektivní poznání má úplně základní význam pro další vývoj společnosti. Když dobře neporozumíme tomu, co a p r o č si lidé skutečně myslí a čím žijí, když nepoznáme motivy jejich

jednání, jak má být zas na světě dobře?

Bojím se, že v našem cestovatelsky poznaném světě je na mapách lidských vztahů, snažení a konání čím dál víc bílých míst. Takže ve smyslu poznávání naše profese nikdy nezanikne.

- Když si srovnávám vaše cestopisy a filmy a dnešní situaci, o které se dovídám taky zprostředkovaně, protože já cestovat nemůžu a nikdy jsem necestovala, tak se mi zdá, že k dnešku se ten svět značně zhoršil. Co myslíte vy? Právě v té sféře, o které jste předtím mluvil.

Představte si, že právě podepsali Westfálský mír. Měla jste štěstí, přežila jste třicetiletou válku. Ale vaše Čechy vylidnil hlad, mor a krutost žoldnéřských vojsk. Kdekdo říká, že už nikdy nebude dobře. Má pravdu?

Vzestupy a pády, rozkvět a rozpad, naděje a beznaděj, to je přece věčný tobogan dějin upatlaných nelidskou hloupostí lidí. Ale s lovcem mamutů bych rozhodně neměnil. Takže se mi svět zdá přece jenom lepší než tehdy. Pravda, děsí nás rostoucí terorismu, arogance hlouposti, smrtelně nebezpečná hluchost krásných hesel a mnoho jiných věcí. V Sarajevu stačilo Gavrilovi sedm kulí, teď se odpalují nákladáky třaskavin, unášejí letadla, vraždí se rukojmí. Ale dávno předtím to Avari, Hunové a jiní odborníci na teror brali napořád, pálili vesnice, lidi naráželi na kůl a nevinátka trhali napůl. Vždycky někdo chtěl mít větší klacek, těžší meč, tlustší kanon a silnější vojsko, aby těm druhým vnutil, co nechtěli. A pak zas dostali rozum, nebo po hlavě klackem ještě větším, a zas byl na čas pokoj a doba rozkvětu, jak se praví v dějepisech. Lidi si nakonec vždycky poradili, přežili, znovu stavěli a zas tu kárku života postrčili o kousek dopředu. Jen se toho dožít, vidíte? Doba mezi dvěma návštěvami Halleyovy komety na to může stačit a nemusí.

Na vaši otázku by asi každé pokolení odpovědělo podle svého, jak se trefilo do správného století nebo desetiletí. Jedněm to v dějinách vyjde, druhí to za ně zaplatí. Takže se můžeme utěšovat aspoň tou dvojí jistotou: zas bude líp, ale dočkají se jenom někteří.

- A co hvězdné války? Aktuální problém současný.

Lenko, já na ně nevěřím. Jednak ten největší klacek není nikdy nadlouho největší. Ale hlavně nevěřím, že po ténle zemi šlape šílenec, který by pustil z řetězu nukleární smrt. Ale i toho strašení už máme skoro všichni plné zuby, ten megatunový poker jde na nervy. V poslední době se mi zdá, že to pochopili i ti, kdo mají na dosah ruky příslušné knoflíky a horké linky. Tak snad zase bude líp.

- V které zemi jste měl pocit, tehdy, že se lidem žije nejlíp, kde se vám zdáli nejspokojenější?

Určitě Cejlon. A nejen v době našeho pobytu. Už za starých sinhálských králů živil Cejlon šestinásobek dnešního počtu obyvatelů. Živil je dobře a dosyta.

Mně tam navíc učarovala stará, zažitá, všeobecná snášitelnost. Tolerance mezi lidmi, mezi bohy, mezi třídami, mezi profesemi, tolerance tak samozřejmá, že si ji málokdo uvědomoval a nikdo o ní nemluvil. Nad vztahy mezi starou šlechtou a prostými lidmi jsme jenom žasli. /Vím, o čem mluvím, po roce pobytu jsme tam měli dobré osobní přátele ve všech vrstvách, od knížat po zemědělce na rýžovištích, od rybářů po kumštýře, od kantorů po senátory. Žili jsme s nimi j e j i c h život./ Když se zemědělcům neurodilo dost, přibírali si z panského, co potřebovali. Ploty nebyly. Ale nikoho nenapadlo sklízet z panského na prodej. Takové nepoctivosti by se nikdo nedopustil. Díky všeobecné toleranci žili lidé na Cejloně v ovzduší, jaké bychom přáli celému světu.

Bohužel i tam už jev všechno jinak. I tam se podařilo vyvolat sváry, zakřiknout rozum fanatismem a infikovat zem nesmiřitelnými společenskými konflikty. I na Cejloně už teče krev a přibývá mrtvých.

- Mluvil jste o tom náboženství. Během svých výprav jste se jistě seznámili s projevy všech základních náboženství. Které z nich vás nejvíc přitahovalo a čím?

Napřed bych asi vyloučil každé náboženství, které stojí na fanatismu. Každý fanatismus, ať už náboženský, politický nebo jiný přináší lidem trápení, protože v nich umrtvuje rozum

i přirozený lidský cit. Iracionalizuje lidskou činnost. Naproti tomu staré čínské filozofie, buddhismus, původní a zapomenutý hinduismus, původní křesťanství, to jsou náboženství, která lidem pomáhala žít. Vedla k snášenlivosti, ke skromnosti, především k materiální skromnosti. Pomáhala nadějnému vývoji lidských vztahů. Ale stačí ~~si~~ přečíst si knížku biskupa De las Casas: O dobytí zemí Indijských - a pár nocí nebudete spát. Je to svědectví o hromadné a dlouhodobé genocidě jihoamerických Indiánů ve jménu Kříže. I ta nejlidštější náboženství časem zdegenerovala, jakmile začala sloužit moci, a pak hřešila i proti svému vlastnímu bohu, místo lásky roznášela mezi lidmi hrůzu a smrt.

- Věříte v rovnost všech ras, ~~já~~ to rozvedu, v rovnost v právech pochopitelně ano, ale co rovnost ve schopnostech?

Proč zrovna rasy?

- No tak plemena, řekněme.

Vy mi nerozumíte. Musím připomenout, že jsme deset let prožili převážně mezi lidmi různých neevropských ras, plemen, barev, kultur a jazyků. Brzo jsme skutečně přestali vnímat rasu a barvu pleti, protože v Súdánu a v Ugandě byli všichni černí, na Jávě všichni hnědí, v Japonsku měli všichni jiné oči než my. Museli jsme věnovat pozornost spíš jejich osobním vlastnostem, jejich sklonům individuálním i společným, jak je v nich po generace vytvářel vývoj, příroda a životní podmínky. Abych nemluvil příliš obecně:

Většina obyvatelů Konga z oblasti Elisabethvillu nikdy nevyunikala pílí, pracovitostí a přemýšlením o budoucnosti. Nezřízeně štědrá příroda jim strkala pod nos všechno, co potřebovali k životu. Ani na výtečně placenou práci v měděných dolech Union Minière se jich moc nedalo nalákat. Doma na vsi se cítili docela dobře. Klábosení pod palmou jim bylo milejší než sbíječka sta metrů pod tou nádhernou zemí.

Naproti tomu většina Japonců vyniká pílí, ohromnou profesionální ctižádostí a věrností podniku-živiteli. Tak je za staletí utvářela skoupá příroda, tvrdá soutěž a patrimoniální tradice.

Mluvit o rovnosti ve schopnostech mezi Japonci a těmi Konžany, to může jen člověk, který si vzal do hlavy, že celý svět a lidi v něm přistřihne podle svých samostatných a velice teoretických představ. Při dobré vůli by snad mohla být řeč o rovnosti nadání, I.Q. V tělesné zdatnosti by každý z těch Konžanů strčil do kapsy dva tři Japonce. Ale k výkonnosti a zápalu pro práci ho nikdo nedonutí.

Řekl bych, že rovnost ve schopnostech, na kterou se ptáte, si sice můžeme přát, ale marně. Schopnosti nerostou z přání, ale z životních nutností. A ty budou na Zemi vždycky jiné na rovníku, jiné v pouštích a stepích, jiné v mírném pásmu se střídáním léta a zimy, a naprosto jiné za polárním kruhem.

- Vzpomínáte si rád na nějakou zajímavou osobnost ze světa, třeba z kulturní oblasti, nebo politika nějakého...

To by byla celá galerie. Někdy dokonce velice milých lidí, jako byla třeba paní Bandaranaiková, předsedkyně cejlonské vlády. Žena moudrá, skromná, energická, trošku mateřská, trošku matriarchální, ale myslím, že si počínala moc dobře. Čistě mateřským způsobem zvládla i situaci, ve které by leckterý premiér i s vládou ztratil hlavu. Od přátel se včas dověděla o chystaném vojensko policejním puči. V kritické noci si dala svézt svou osobní stráž v džípech do svého sídla - byla to známá rodinná vilka Temple Trees v Colombu - všechny vůdce chystaného převratu. Do půlnoci, kdy to mělo začít, je nechala stát v pozoru uprostřed jídelny. A když přešla hodina H, pustila se do nich. Vynadala jim jako malým uličníkům a pak je poslala domů s příkazem: lehnout, vyspat, a ráno každý na svém místě, a zařezávat, jak se patří. A bylo po puči.

- V které zemi podle vašeho názoru žijí nejkrásnější ženy? Jak jste poznal...

Hned po příjezdu do kostarického San José - bylo to v neděli - jsme si s Mirkem vyšli na rynek. Po mši tam začíná tradiční, trochu starosvětské korzo. Můžete mi věřit, že to byla přehlídka královen krásy - samozřejmě katolicky oblečených a pod přísným

dohledem rodičů. Ale viděla jste někdy aspoň na obrázku děvčata z Bali? Něbo snědé královny karnevalu v Riu? A mohl bych pokračovat hojně dlouho. Rozmanité a neporovnatelné dívčí a ženské krásy je na světě, zaplaťpánbů, pořád dost. Pro radost i pro trápení.

- Jaký máte názor na mnohoženství, které uznává Islám?

Já začnu anekdotou: potká muslim muslima na oslu. "Kam jdeš, Ahmede?" "Žena je marod, vezu ji do špitálu." Sedí přitom na oslu, žena tři kroky za ním - pěšky.

Sice anekdota, ale ze života.

Nevím, kdlik svatých válek bylo od dob Prorokových. V té poslední Chomeiní posílá na jatka i usmrkané školáky. A jdou. A padají. Smrt ve svaté válce otvírá padlým brány rovnou do sedmého nebe plného nejkrásnějších hurisek. Co s chudýáky ženskými, které zůstaly doma jako kůl v plotě? Nechat je zbůhdarma uschnout stářím a neplodností? To už by dnes neměl kdo šestkrát denně bít čelem o zem směrem k Mekce. Ale muslimů je dnes na sto padesát milionů, jistě především díky instituci zákonného mnohoženství.

Na mírumilovném Cejloně se nemuseli bát o zachování rodu, mužských habaděj. Z/ Tam spíš mysleli na zachování celistvosti majetku. A tak vznikla instituce ~~polygynie~~ polyandrie. Kdyby měli dva mužští dědicové každý svou rodinu, majetek by se dělil napůl. Ale když si oba vezmou stejnou dívku, je z toho jedna rodina na jednom, celém majetku.

No a pak tu máme polygamii třeba v Čechách, i když to není oficiální instituce. Neřekl bych, že pomáhá zachovávat rod. S majetkem to asi dopadá ještě hůř. Ale netroufal bych si sahat lidem do tak důvěrného svědomí.

Znám muže, kteří prostě nejsou schopni jakéhokoli druhu mnohoženství. Jejich vazba na partnerku je tak komplexní, že by snad museli projít rozštěpem osobnosti, aby se dokázali dělit mezi dvě. A znám jiné, které vztah k jedné ženě neupoutá nadlouho. Většinou to asi bývá vztah dost jednostranný. Koneckonců co všechno v životě může rozbít vztah mezi jedním mužem a jednou žehou! Nevím, kdo by měl právo zvedat prst. Já bych si netroufl.

- A teď několik gurmánských otázek. Které ovoce vám ve světě nejvíc chutnalo?

Vzpomínám si, že nám v Ruandě Urundi moc chutnaly takové mrňavé banánky, o něco delší než prst, teple hnědé. V Brazílii zas avocado, po ránu zralá papaia před snídaní. To byla čirá rozkoš. Ale přiznám se, že bych u žádného z nich dlouho beze změny nevydržel. Právě v Ruandě Urundi, v samotě na břehu jezera Kivu, jsme týden nesehnali k jídlu nic než ty malé banánky. Pár let jsem se pak nemohl na banán ani podívat. Zato bez jablíčka těžko usínám. Mám je po ruce i na noc. Čistické, reneta, ~~Mc-Intosh~~ Mc Intosh Red, James Grieve, Jonathan a Cox se nikdy nepřejí.

- O vás je známo, že jste pěstitel jablek. Vyprávěl mi Miroslav Zikmund, že jste mu pomáhal zakládat ty ovocné stěny nebo jak se tomu říká, ty popínavé jabloně...

To je krásné, popínavé jabloně, to jsem ještě neslyšel. Ale musím vám na Mirka prozradit, že to s tím jeho sadem bylo úplně jinak. Když jsem si zakládal na Míčance v Dejvicích jabloňové stěny, trochu jsem si s tím pohrál. Mezi zabetonované tyče jsem natáhl pět měděných drátů v červené bužírce - a byla z toho velká notová osnova. Když to Mirek viděl, řekl trochu útrpně, s převahou hospodáře na hektarovém sadu: "Tomuhle říkáš zahrada? Dyť to je samý drát a železo, hotová věznice parmská!" Co jsem měl odpovědět, když se na těch mých dlouhých záhonech mezi vydlážděnými chodníky a pod konstrukcemi stýdělo pár jablůnek na prst, ani vidět je nebylo.

Uplynuly tři roky a konstrukce zmizely v krásných a souvislých stěnách s plným sponem. Na podzim to byla podívaná, rukávy nádherně osluněných jablek.

Mirek neřekl ani slovo, ale tajně si na Nivách založil stěny. Na humně, kam jsem skoro nikdy nezabrousil. Jenomže o stěnách nevěděl dost. Za další tři roky mi na humně mezi dráty a tyčemi předvedl vzorná jabloňová košťata: dole nic a vysoko nahore štětky. A kajícně mi strčil do rukou nůžku a pilku. To boží dopuštění přežil s krvácejícím srdcem, protože Mirek je zahradník před pánembohem. Dnes už má stěny radost se podívat, a vede si je sám.

- Mluvil jste o té notové osnově, to mně připomnělo, že vy taky krásně hraje na varhany a měl jste dokonce myslím ve svém domě na Míčance varhany.

Ano, navrhl mi je profesor dr Jiří Reinberger, vyrobili je výborně v Krnově. Byl to moc krásný nástroj. Měl jsem ho, už nemám. V téhle situaci jsem svůj pražský domov nedokázal udržet.

- A vím, že mi Mirek taky vyprávěl historku nějakou, že jste zachránil existenci varhan v českých chrámech. Jak to vlastně bylo?

Trochu jinak. Šlo tehdy o varhanní kulturu vůbec, o školy, o koncerty. Ale to už je moc stará historie, od té doby uplynulo čtyřiatřicet let. Třetina století! Hlavní věc, že to tehdy všechno dobře dopadlo.

- Vy mi to teda neprozradíte, ne?

Ne. Starší varhaníci tu historii znají, ale moc se jich neptejte. Vědí, že říkat o mně veřejně cokoli kladného se v posledních sedmnácti letech nevyplácí. Spíš naopak.

- Dobře. Kde jste pil nejlahodnější víno na svých cestách?

V argentinské Mendoze, pod východním úpatím Kordiller. Ale chutnalo nám i běžné konzumní červené Qebracho, litr za peso, to bylo asi za korunu padesát. Byly ho tam cisterny, každá na milión litrů. Při nějakém katolickém kongresu uspořádali v jedné z nich banket pro pět set sedících prelátů. Ty cisterny tam stály v dlouhé řadě vedle sebe, a ve třech patrech nad sebou, všechno na ocelových válcích, aby při zemětřesení nepopraskaly. Čert vzal cisterny, ale toho vína!

- Ochutnal jste hašiš?

Ovšem. Napřed ho v libanonském Baalbeku ochutnal lékař výpravy, doktor Robert Vít - mimochodem, byl to parťák kmpohledání a vynikající lékař. A hlavně člověk, kterého

musel mít každý rád.

V Baalbeku jsme objevili starého haššáše, který už měl plíce samou díru a pomaloučku dohasínal. Robert chtěl tehdy poznat a popsat vliv hašiše, my jsme mu při tom pokusu měřili tlak a počítali tep. Vykouřil dýmku, tep mu stoupl na dvě stě čtyřicet, tlak už si nepamatuju. Potom všechno proběhlo, jak to proběhnout má. Měl hrůzu před čůrkem vody, připadal mu jako moře. Dráždilo ho světlo i zvuk. A potom usnul, vyspal se z toho a bylo mu dobře.

No a pak to chtěl na někom zkusit jako pozorovatel, takže jsem se mu vydal všanc. Vykouřil jsem poctivě celou dýmku - a nic. Tep normální, tlak jako dřív, žádná hrůza z vody, sluníčko mi nevadilo a spát se mi taky nechtělo. Tak jsme toho nechali.

- Jak si to vysvětlujete?

Nevím. Asi jsem na hašiš tvrdá nátura.

- V zimě u pana Zikmunda, tak mi ukazoval své cestovatelské trofeje, kterých má plnou vilu, plný panel a kromě toho skeletu Hemingwayova leoparda mě zaujal taky v lihu uložený kořen žeňšeně, vy prý máte taky takovou nádobku s podobným kořenem. Už jste ji otevřel?

Nemám ji. Někdo po ní zatoužil, tak jsem mu ji dal. Z cest si nechávám jen pár hezkých věcí, které přispívají k pohodě a kultuře domova: obrázky, sošky, řezby, javanské loutky a tak. Skoro všechno ostatní jsem rozdal. Ještě nedávno jsem se rozloučil s obsáhlou geologickou sbírkou. Slouží teď školákům a mému příteli - kantorovi v Kardašově Řečici k výuce geologie. U mne ty věci ležely v bednách a krabicích, protože jsem je nechtěl mít pořád na očích a utírat z nich prach.

- No pozoruju, že jste neuvěřitelně štědrý člověk, nejenže rozdáváte trofeje z cest, ale taky jste třeba daroval státu svou vilu ve Zlíně, která pak byla snad přeměněna na školku nebo...

Jsou tam celotýdenní jesle pro postižené děti.

- A proč jste vlastně...

Nechme toho.

- Nebudu to komentovat. Ale proč jste se vlastně přestěhoval tehdy ze Zlína do Prahy?

Měl jsem pro to vážné osobní a rodinné důvody.

- A proč jste se pak přestěhoval z Prahy do Sedla až na samou hranici?

To už byl důsledek okolností, na které nemám vliv. Pražská vila na Míčance, to není levná záležitost. Jenom otop stál osm až deset tisíc korun ročně. I údržba stála dost peněz a já už jsem na to neměl. Rezervy byly u konce a můj jediný příjem byl tehdy třináctset šedesát - dnes to je čtrnáct set padesát korun invalidního důchodu měsíčně. Tři a půl roku jsem rekonstruoval asi dva tisíce osm set stromů v Seminářské zahradě. Dělat tuhle práci byla radost, jenomže...

- Ovocných stromů?

Ano. Tam se o ně třicet roků nikdo nestaral, kromě boдрých Pražanů, kteří tam sklízeli ovoce tak, že vhodili zatěžkanou šňůru do koruny, strhli větev a na zemi ji sklídili ~~zhruba třicet~~. ~~zhruba~~ Na meruňky chodili v noci s pilou. Porazili meruňku, na zemi ji sklídili a šli od toho. Zbyly tam skutečně trosky. Vážně se uvažovalo o tom, že se to všechno porazí a nahradí výsadbou lesního porostu.

Myslím, že se mi za tři a půl roku podařilo vykřesat z nich zase trošku života, takže Petřín zase zkrásněl. Jenomže když jsem si chtěl vydělat na údržbu a otop Míčanky, musel jsem pracovat od slunka do slunka. V létě to šlo, ale v zimě, ve sněhu a v mrazech - to se dá řezat jenom suché dřevo, ale mrtviny tam byly vagony, práce dost - jsem za tři a půl roku dostal těžkou spondilózu. Zmrtvěla mi levá ruka a byl konec.

Takže zbylo jediné řešení: vzdát se varhan i Míčanky a přestěhovat se do Sedla.

- A vy máte nějaký vztah, měl jste už předtím k jižním Čechám, nebo jste si ten kraj vybral...

Jako kluk jsem jezdíval na Soukeník u Plané nad Lužnicí na prázdninové tábory žáků vinohradského Sokola. Moje první žena, která mi bohužel příliš brzo umřela, se narodila v jižních Čechách. Na dovolenou jsme jezdili k tetičce do Třeboně. Hanička leží na tamním hřbitově u Světského rybníka. Pak jsem se svou nynější ženou jezdil mnoho let do Kardašovy Řečice. Zkrátka, pořád to byly jižní Čechy. Přitáhly si mě i na zbytek života.

- Takže v Československu to je vaše nejoblíbenější místo, ~~jižní~~ jižní Čechy. A kdybyste si měl vybrat jinou zemi k životu než Československo, která by to byla?

Proč ten kondicionál? Měl jsem přece bezpočet možností vybrat si kteroukoli zem. A bez existenčních starostí.

- No ale jelikož jste to neudělal...?

S Mirkem jsme byli ve světě skoro deset let. Dostali jsme ne jeden lákavý návrh. No a vidíte, sedím v Sedle na jihovýchodním konci Čech, lišky tam u nás dávají dobrou noc, a nelituju.

- Zamyslete se nad tím, jak by se podle vašeho názoru dala lépe a pro nás pochopitelně výhodněji uspořádat mapa dnešní střední Evropy. Nebo byste to doporučoval nechat, jak to je?

Říkáte "pro nás výhodněji". Pro ty druhé, za hranicí, to platí taky? Lenko, běhá mi mráz po zádech, když si představím Napoleona, Hitlera nebo jiného desperáta, jak si čmárá po mapě Evropy a hraje si s hranicemi, aby byly "pro nás výhodnější". Tak se přece začínaly všechny hromadné vraždy, kterým se říká války.

- No já myslím akademicky.

Snad není tak daleko doba, kdy se o hranicích budeme bavit čím dál míň. Podívejte se, k čemu svět pomalu spěje. To, čemu se říká ekonomická nebo politická integrace, to je zároveň snižování hranic jako bariér mezi lidmi a státy. Některé hranice už skutečně padají, někde najednou, někde po etapách. Pamatuji hranici, na které nebyla ani závora, ani strážní a celníci. Jenom sloupek s dvěma ukazateli: KENYA - UGANDA. V Nairobi jsme dostali úřední korespondák, v Kampale jsme ho s datem přechodu šoupli do poštovní schránky.

Znám v Evropě několik hranic, na kterých ani tohle neplatí a celníci tam jenom takhle mávají jako u nás esenbáci na křižovatkách, a popohánějí vozy, aby nezdržovaly provoz. Mám pocit, že to je jenom počátek. Jednak technický vývoj v mnoha směrech hranice zlikvidoval - mám na mysli rozhlas a televizi. Ale hlavně: kolik je ještě na světě lidí, kteří si myslí, že se bez hranic nedá žít? Řekl bych, že většinu z nich hranice spíš otravují. Musí přijít doba, kdy představitelé států budou muset vystrčit nos ze slonových věží a začít i v tomhle respektovat přání naprosto přesvědčivé většiny lidí. I když to asi tak hned nebude. Kdo by si do té doby chtěl hrát s hranicemi, hrál by si s ohněm.

- Jste opravdu optimista, to je potěšující. Ještě jsem se chtěla zeptat, vy jste vlastně nejaktivnější roky svého života strávil cestováním a přípravami na cesty, pak tříděním a zpracováváním materiálů, nemyslíte si někdy, že vám tímhle výlučným povoláním, krásným ovšem na druhé straně, něco uteklo?

K té první části otázky: tak jak jste říkala, jsme nestrávili nejaktivnější část žigota, ale jenom jeho polovinu. Asi jste si nevšimla, že jsme z té práce vyřazení přibližně stejnou dobu, po jakou jsme směli pracovat naplno. Když jsme se vrátili z Asie, mně bylo čtyřiačtyřicet, Mirkovi něco přes pětáctyřicet. A tři roky nato konec. V době, kdy jsme byli nabití chutí do práce i zkušenostmi. Tehdy jsme přece objektivně vzato věděli a uměli nejvíc. Těšili jsme se,

jak to všichni zpracujeme a předložíme čtenářům. Opravdu bylo o čem psát. A myslím, že v téhle profesi má člověk mezi čtyřicítkou a šedesátkou vydat to nejlepší. Ale já jsem skončil u pilky a nůžek, Mirek u rodokmenu. Dnes je mi pětadesát, Mirkovi sedmašedesát. Na naši Asii je pozdě. Takže jestli něčeho lituju, tak ne jiné profese, kterou jsem snad zmeškal, ale sedmnácti marných let v mé vlastní profesi, kterou někdo anonymně zmařil. Smí se to? A čemu dobrému to posloužilo?

- Člověk, který tak jako vy poznal kus světa, získal jistě kromě konkrétních věcných poznatků asi také nějaký celkový názor na svět a lidstvo. Životní pocit nebo filozofii, které do žádného konkrétního cestopisu nespadaly, nepatřily nebo se tam nehodily. Uvažoval jste o tom, tuhle sumu poznání ještě nějak zpracovat?

Přiznám se, že mám blok dost hustě popsany osnovou na něco takového. Naproti tomu mám taky v šuplíku rukopisy, které tam leží už příliš dlouho. Nejsem z lidí, kteří se vědomě pouštějí do marné práce. Stačí tam které jsem věnoval léta ve zpozdlé víře ve zdravý rozum. Věci, na které se ptáte, mají sloužit lidem. Pokud je člověk udělá dobře, mohly by přinést užitek současníkům. Ale nevěřím, že bych byl schopen napsat na tohle téma něco, co by mělo časově neomezenou platnost. Tolik moudrosti a předvídavosti ve mně není. Když uvidím, že nebudu psát jenom pro sebe, tak to napíšu. Jestli ještě budu živ a zdravý. Dokud nesmím publikovat, nemá smysl psát. Na té malé vesnici teď žiju rád, protože každý večer si mohu sáhnout na kus hotové a užitečné práce. Ta užitečnost nesaňá jistě dál než přes pár plotů. Ale pořád to má větší smysl než text, který shnije v šupletí.

- Ano. Tak ještě poslední otázku: čím jste chtěl být původně nebo čím byste asi byl, když byste nebyl cestovatelem?

Jako muzikant jsem mohl udělat slušnou práci. Kantoři se kdysi shodli, že jsem pro to měl dost mimořádné předpoklady:

anomální hušební paměť, absolutní sluch a slušnou invenci. Když mi bylo šest let, naléhali na rodiče, aby mě pustili na muzikantskou dráhu: klavír, kompozici, dirigování. Bohužel to úsilí vyvíjeli kantorři na mé bratislavské hušební škole, ale našim se tahle představa nezamlouvala. Velice si přáli, abych se stal bankovním úředníkem pod penzí. V našich tehdejších poměrech to byla pro ně představa největšího štěstí, jaké by mne mohlo v životě potkat. Muziku mi pro jistotu zakázali. Takže jsem se muzikantem nestal. Vůbec si nestěžuju. Myslím, že jsme s Mirkem až do devětašedesátého roku život nepromarnili.

690

Jan Trefulka

K o r e s p o n d e n c e

1

Milí mladí přátelé,

tak se mi zdá, že váš text a vaše otázky ohlašují, že zas jednou přišlo období zpovědí, sebeohraničování a sebeinterpretací, jakých už pamatuju několik. Vždycky znovu se snažíme vysvětlit sobě i jiným, proč jsme byli takoví, jací jsme byli, proč muselo dojít, k čemu došlo a jaký jsme na tom měli podíl. Myslím, že mé odpovědi nepotřebujete ani tak k tomu, abyste se dozvěděli něco o mém tehdejší a dnešním stanovisku a o mých názorech, ale k tomu, abyste lépe poznali sami sebe. Jenom tak mějí ostatně mé odpovědi nějaký smysl.

V r. 1968 jsem byl stranicky rehabilitovaný a bylo mi vráceno členství v KSC od r. 1948/vyloučený jsem byl v r. 1950/, pracoval jsem v redakci literárního časopisu Host do domu, byl jsem lektorem nakladatelství Blok a členem redakční rady Literárních novin a zastával jsem četné funkce: byl jsem členem ÚV Svazu čs. spisovatelů a výboru brněnského střediska Svazu, krajského výboru KSC/mám dojem, že i předsedou školské a kulturní komise/, pokud si vzpomínám i členem krajského výboru Národní fronty a nakonec také delegátem později zrušeného vysočanského sjezdu KSC. Za vykonávání funkcí jsem nebyl placený, považoval jsem je za službu době a nikdy jsem nepočítal s tím, že bych se mohl politice trvale věnovat. Proč taky? Napoleon údajně řekl, že na světě jsou dvě skutečné síly: meč a duch. - Nakonec vždycky zvítězí duch, - řekl Napoleon, který tenkrát ještě nevěděl, jak dopadne u Waterloo. Ať právem nebo omylem, chci se být spisovatelem. No a politika je meč, dočasně zasunutý do pochvy. Prioritním hlediskem politika je moc, prioritním hlediskem umělce je pravda. Tady je klíč k celé sérii vzájemných rozčarování mezi spisovatelem a politikem, protože spisovatel chťe nechtě brousí do po-

litiky už proto, že jeho materiálem je slovo, lidský osud a cit. Spisovatel nadšeně provází politika, který si v daném okamžiku zvolil za jeden ze svých prostředků cesty k moci pravdu, politik je okouzlený umělcem, který s ním souhlasí. Ale pak přijde zpravidla chvíle, kdy politikovi pravda začíná být nepohodlná. Umělec se cítí zklamán a podvedený, páchá sebevraždu, nebo se od politika s trpkostí odvrací. Politik, po zákonu své profese, to pokládá za zradu/ na náboženství, na národě, na socialismu/ a zakáže spisovatele i jeho dílo. Pro politika je mrtvý spisovatel daleko nejlepší spisovatel. Představuju si, že by mi i mí dobří a hodní přátelé-expolitici, kdyby za určitých okolností měli mluvit nad mým hrobem, nacpali do huby všechno, co by se jim zdálo politicky prospěšné. Bona fide! Ostatně pohřeb nositele Nobelovy ceny Jaroslava Seiferta, na který mi moji referenti zakázali přístup, byl názorným příkladem onoho sváru mezi nároky moci a nároky pravdy. A to ještě ti nejškodolibější říkali: dobře mu tak, neměl si s nima začínat.

Milí mladí přátelé, jsem, jak vidíte, exkomunista. Ale proč ex? Nikdy jsem ze strany nevystoupil, byl jsem dvakrát vyloučený, naposledy v r. 1969. Tehdy jsem měl sotva čas si své názory s rozmyslem přesně formulovat. Pokud mohu z nemnoha zachovaných listů poznámek a konceptů své tehdejší mínění rekonstruovat, vidím, že mé projevy ani v nejdramatičtějších dnech nebyly nijak radikální a že vlastně od r. 1948 až do dneška vedu se stranou, a do níž jsem tehdy vstoupil, stále stejný spor. Jako člen i nečlen po ní chci, aby se co nejvíce a ve všech oblastech držela pravdy a budovala svou ~~politik~~ politiku na ctnostech někdejšího socialistického dělnického hnutí a jeho funkcionářů. Patřily mezi ně opravdové sociální citění, to uha po vzdělání a kulturnosti, demokratičnost a skromnost. Víím dobře, že takové poukazy k východiskům bývaly vždycky pronásledované jako hereze: připomínat katolické církvi, pokud byla bezprostředně angažovaná v politice, Kristovo učení lásky a prostoty vedlo na hranici stejně jistě, jako požadavek respektování práv a důstojnosti jednotlivce, svobody slova a tisku a samozřejmě demokratické možnosti kdykoliv odvolat všeobecným tajným hlasováním neschopné vládnoucí garnitury s nereálnými programy vede po dlouhá desetiletí stalinského a postalinského období spolehlivě před popravčí četu, na Sibiř nebo aspoň do vězení.

A přece se mi na druhou stranu přebíhat nechce. Její bojový pokřik "za všechno zlo můžou komunisti" /v různých variantách/ mi

připadá pokrytecký a nepravdivost podobných tvrzení je očividná. Jestliže jednou začneme mluvit o vinách, hrůzách a podlostech, pak musíme měřit všem stejně a ze stejných hledisek. Jestliže revoluční období a stalinská léta vážíme počtem obětí a lidského utrpení, musíme stejně poměřovat i předcházející epochy a režimy. A nebudou to potom dějiny více či méně obratných politiků, vynálezců, objevitelů a podnikatelů, ani dějiny Shakespearů, Leonardů, Descartesů, Kantů atd., atd., ale dějiny statisíců obětí inkvizice, miliónů povražděných a jinak života zbavených Indiánů, černochů a Židů, dějiny vyhlazených kultur a dějiny obětí všech evropských ~~váleč~~ a koloniálních válek, zejména obou světových, které si zcela určitě nevymysleli socialisti ani komunisti. Ale nemluvejme jenom o mrtvých: právě literatura a zejména literatura přináší četná svědectví o nekonečném a ~~rep~~ představitelném ponižování, olupování, zotročování lidí právě v oněch dějinně nejslavnějších epochách, o cynismu mocných, včetně církevních hierarchií, který podmiňuje a vysvětluje jakkoli krvavé a kruté rebelie a revoluce. Bůh by nemohl být opuštěný, kdyby ho ve svých srdcích a skutcích dávno předtím nezdali jeho služebníci a vyznavači a hrubý materialismus vládl dávno předtím, než se objevili první utopičtí socialisté. Nebyla doba v Evropě, aby v ní netrpěli nevinní lidé, ať už dlouholetou službou u vojska za nelidských podmínek/třeba v temném bludišti v podzemí josefovské pevnosti nebo na hrdých válečných korbách/, nebo v manufakturách a fabrikách. Žádné zločinství nebylo Evropě nikdy cizí a diktátorské režimy docela ústrojně navazují na tuto odvrácenou stranu historické evropské tradice, na niž se rádo jaksi zapomíná. Nebylo by Hitlera ani Stalina, kdyby nebylo staleté mocenské a velmocenské arogance, která nebrala ohled na nikoho a na nic, kdyby násilí a rasová nenávisť neprosycovaly po staletí evropské klima, kdyby brutalita a sprostota neměly vždycky své obdivovatele a mocné reprezentanty. Vždyť to přece dobře známe: pana prezidenta Beneše, který byl ve své důvěřivosti jistě dost špatným politikem, nechali dlouholetí političtí přátelé při každé možné příležitosti padnout na ústa zcela nesentimentálně, škoda, že o svých pocitech nic nenapsal. Jestliže ho přinutili kapitulovat "demokraté", proč ~~by~~ by pak neměl zklamaný a nemocný člověk podlehnout nátlaku z opačné strany? A český národ? Tím, že jsme vyklidili Němce bez ohledu na princip viny a neviny, vyklidili jsme též princip sami pro sebe a otevřeli jsme cestu bezpráví: pak už bylo téměř přirozené, že se s úředně označeným "nepřitelem" může nakládat jakkoliv. Z hlediska lidských obětí a utrpení není mezi alternativními světovými názory a politickými systémy zásadní rozdíl a ani z principu být nemůže, vzájemné osočování a pokřikování nejsou nic jiného než politické pavlačové scény. Bez ohledu

na dobu a společenský řád byl a je člověk bytostí, přežívající jenom díky křehké, složitě a vždycky znovu namáhavě obnovované rovnováze mezi jeho nesmírnou, neohrazenou touhou po moci a vládě a mechanismy sebezáchovy, které mu až doposud zabránily vyhubit sebe sama, jež si vytvořil pro své přežití, a proto bez nich nemůže existovat. Patří mezi ně i náboženství, filozofie, morálka, kultura a umění. Absolutní meč, který až doposud zabraňuje vypuknutí nové války, nemůže být odstraněný, dokud nebudou vytvořeny nové, současné situací odpovídající univerzální záchranné mechanismy, které by ho účinně a spolehlivě nahradily. Proto nemá, při veškerém respektu k osobní a občanské obětavosti, mnoho smyslu "boj" proti vojenským základnám a podobné akce, ale ani na atomové a vesmírné zbraně omezené odzbrojovací návrhy. Bylo by jistě výborné, kdyby do roku 2000 byly zničeny všechny jaderné zbraně, ale mnohem podstatnější mi ~~zřejmě~~ připadá, kdyby v roce 2000 byla mezinárodně ve všech směrech neuznávaná a tudíž reprezentace neschopná a už nemožná vláda kdekoliv na světě, která by potlačovala svobody a lidská práva svých vlastních občanů. Kdyby byla všeobecně zakázaná glorifikace a vůbec propagace jakéhokoliv násilí, i vítězného, jako nástroje řešení lidských problémů, kdyby byl vynalezený a všeobecně uplatňovaný mechanismus, který by zabraňoval vytváření nesmyslně velkých sociálních rozdílů jak mezi národy, tak mezi jednotlivci a omezoval na nejmenší ~~možnost~~ míru možnost manipulace s lidmi, ať už z titulu politické moci nebo soustředěných finančních prostředků. V takovém světě by ty zatracené armády i se zbraněmi a přebujelé policejní aparáty neměly samozřejmě místo. K tomu lze pracovat vždy a všude: nenásilným způsobem, ale vytrvale a na všech rovinách uplatňovat požadavky, směřující k humanizaci státu, společnosti, hospodářských a sociálních poměrů i životního prostředí. Není třeba být signatářem Charty 77, ani si zbytečně veřejným gestem ničit vyhlídky i na to omezené vzdělání, které tady může mladý člověk získat, ani vystavovat rodinu pronásledování. Stačí být věrný vytyčeným cílům a osvědčit pevnost charakteru vůči svodům slepého, konzumního způsobu života, který se tak nápadně podobá převalování planktonu v líných vodách mořského zálivu.

Milí mladí přátelé, píšete, že očekáváte přímé, nevyhýbavé odpovědi. Tak tedy: kdybych jednou byl přesvědčený, že ježto mohu něco občansky prospěšného udělat, a kdyby zde byla taková partaj, která by mě brala takového, jaký jsem byl a jaký jsem, už bych s ní ještě do třetice kousek cesty. Je to hloupé a nelogické, po

všem, co jsem zde napsal? Prozradím vám tajemství! když si vytyčíte program, který bude chytrý, logický, bez kompromisů a bez rozporů, bude docela určitě také bez života.

2

Milý Oto,

za ta dlouhá léta, co si píšeme, jsem pochopil, že máme velmi podobné náтуры: tak jako já se třikrát týdně v hluboké depresi věším/obrazně, samozřejmě/ a dvakrát týdně se vznáším na vlně ničím neodůvodněného optimismu. Jak stárneme, přestávají být protipóly tak markantní, naléhavé, neovlivňují tolik skutečné jednání, ale jsou. Kromě toho máme oba trochu infanilní zálibu v technických vymoženostech. Přestože nemůžu na nákupy nějakých drahých reprodukčních zařízení ani pomyslet, důkladně pročítám odbornou rubriku Technického magazínu a strašně bych si vyhrál s knoflíky různých funkcí, které bych pak v praxi neměl možnost použít. Proboha Oto, nač Ti bude dobré, že Tvůj fotoaparát může dělat třicet snímků za sekundu? ~~JAKOŽ~~ Jediná vymoženost, kteréž jsem na foťáku kdysi dávno využil, byla samospoušť. Taky když mi zálibně vypisuješ jídelné a nápojové lístky, velmi to prožívám, jenomže rozum mi praví, že je dobře, že jsem doma - i tak teď vážím rovných sto kilo. Cesty Ti nezávidím: kulturně bohaté země mne deprimují, z Paříže si nakonec pamatují a/třínohého kocoura, který denně pobelhával v průjezdu domu na Place de la Madeleine, b/ nevelké vybleělé místo na stěně v Louvru, kde právě nebyla Mona Lisa, z Frankfurtu jenom vysídlelce z Prahy, který si ke mně v hospodě přisedl a zjistiv, že jsem z Československa, především se mne nedůvěřivě zeptal, jestli cnci ve Spolkové republice zůstat. Když jsem řekl, že ne, očividně se mu ulevilo a hodinku jsme příjemně konverzovali. Tu jsem pochopil, před dvaceti lety, že emigrace není pro člověka s živým svědomím, pocitem odpovědnosti a s trochou sebeúcty problém na dva, tři roky, ale až do smrti.

Z ~~TUJ~~ Tvých jakýchsi "otevřených dopisů", které mi posíláš, je slyšet neklid a skepsi, obavy o osud kultury ve světě, kterému v dohledné době nejenže nehrozí hlad, ale spíše smrt z přežrání a který je sám se sebou spokojený, protože si myslí, že to nejhorší má za sebou, když dokáže krmit a oblíkat své nezaměstnané. Zdá se mi, že mi chceš

zvenku vzkázat, že to není pravda, že za fasádou, jež tak oslňuje české parazitní turisty, se žije vední, neuvěřitelně malicherný, bezobsažný život, a že ti lidé v dohledné době už nebudou schopní vůbec o něčem samostatně ~~zamyšlit~~ do hloubky přemýšlet. Já ten svět nemohu soudit, znám ho jenom zprostředkovaně, ale vidím/ve vídeňské televizi/, jak všechna velká lidská témata a všechny postavy velké literatury jsou postupně scénaristicky zjednodušované do bezvýznamné všeobecnosti a stejnosti, jak japonský průmysl chrlí kreslené seriály pro děti v jakémsi nadnárodním, kýčovitém, jednotném duchu, který dětské dušičky trénuje na seriálovou stravu dospělých. A slyším, že je možné si s patřičnou podporou bohaté portaje objednat u soukromé firmy provedení kampaně prezidentských voleb, a tu mně z té přemíry svobody podnikání bere čert a říkám si, že takové volby se příliš neliší od našich, jenomže u nás ani ten nejnaivnější občan nemůže být na pochybách, co a jak se na něj ušilo. To je to, když se nějaký systém nechá běžet svou vahou a ve své logice ad absurdum: ze svobody se stane rafinovaně vypočítávaná nepsobota, ze sociálních výhod a jistot jistý státní kriminál. Proto - ať žijou kompromisy a basterdi, promiskuitní systémy a světové názory - v těch se lidem musí dařit nejlíp!

Poslouchej, není Tvůj rozhovor s reprezentativním exemplářem našich hospodských disidentů v Mnichově přece jen fingovaný? Případá mi až moc zesumírovaný, ale v každém případě dělají dobře tamnější sráči, tj. normální občané, že si jich nevěšimají. To hoši nic pořádného nedělají, za nic neberou odpovědnost, jejich sbeúčta se měří počtem vypitých piv a vyprovokovaných ~~zrak~~ esenbáků. Bohužel se mezi ně připletli i mladí muži a dívky, kterým tato situace byla skutečně vnucena, kteří pracovat a brát na sebe odpovědnost nemůžou a potřebovali by naléhavě dobré léčení, které je ovšem neobsažitelné. Ale tvůj vlasatec byl zřejmě z neprůstřelných, vypadají někdy ohromně sugestivně. Kdepak Oto, na sráče jakéhokoliv druhu máš příliš dobrou paměť, příliš mnoho fantazie a příliš citlivé svědomí. Taková úleva Ti nebude poskytnuta. Mám pro Tebe jiný návrh: místo ~~tjdně~~ třikrát, mohli bysme se všech jenom dvakrát. Ono je i tak na ~~zá~~ světě dost smutno.

Napřed se zdálo, že přece jen pojedou na tu večeri v Autoklubu, ale když už sjeli Chotkovou silnicí a nevzali to tedy přes Letnou a přes Holešovický most do Vysočan a z Vysočan rovnou domů do Horních Počernic, když místo toho už přejeli most Mánesův, náhle šéf zahrnul po nábřeží k Františku, k Denisáku a podjezdem na Královskou třídu, jak podnes včetně vyhledávaného čalouníka táty tomu obojímu říkají ti, co zažili ty vybájené časy, kdy masarykem byl Masaryk a místo svazáků byli skauti či přinejhorším sokolové. Co měl Tom dělat. Musel za šéfem. Nebo moh snad do Autoklubu sám?

Loni na jaře to bylo jiné. Loni byli pak večer v Autoklubu a vypadalo to, že šéf patří k těm, co něco jsou. Jakoby nic se bavil s Lucákem, s Bishopem, s Rosákem, s Killmayerem a vůbec. Když si s někým nerozuměl, bouchali se navzájem do zad. Vypadalo to tak, i když to šéf sotva dotáhl v poslední jízdě domácích jezdců na třetí místo. Ale letos?

Tom si myslel, do háje, ke všemu po téhle drncačce, začal zuby a přidal, protože šéf to na starém indiánu otevřel, že byl strach, aby neztratil sajdkáru, totiž kolo navíc, něco trubek a stlučenou podlážku se zakotvením pro jeho plošinářský přístroj.

Jen co tak dochvátali na Palmovku, šéf zase Toma zmátl. Zahnul vlevo dolů přes závory k Libni. U Sokolovny přibrzdil, odbočil do uličky k Rokytce a stál. Tom prsty levé ruky vykuploval a na znamení vzteku, lítosti, protestu, nevěděl přesně čeho, pravou sevřenou dlaní na otočné rukojeti třikrát či čtyřikrát spustil svou vyplnětě přebudovanou saroleu z pětatřicátého roku do hloupě frajerských vysokých obrátek. Pak i on zastavil.

- Nech to tady a jdeme, řekl šéf. Byl ještě tak, jak nahoře na Strahově jezdil. V holínkách, celý v kůži, jen místo přilby čepicí. U krku mu trochu nepořádně vylézal pestrý šátek se světle červeným okrajem. Seber jen kufr a jdeme.

Tom opřel saroleu stupačkou o chodník a podíval se, kam asi jdou. Páni! U Kaplanů, bylo tam napsáno vybledlým zeleným písmem na šedivé zdi. Přízemní barák s nízkými hnědými dveřmi. V horní půli visely za skleněnými výplněmi špinavé krajkové záclonky. V

krajkách byly díry.

Šéf vykročil a v půli druhého kroku okovanou levou podrážkou zabrzdil. Na okamžik to vypadalo, že Toma do toho zjevného sestupu ze slávy přece jen nepovleče.

- Ať s tím jdou někam! Už i má rodná chaloupka je komunální. Tady jsem se totiž jako učedník prvně opil tak --- že to bylo skoro i naposled.

Tom ustal v odvazování kufříku z indiána, aby to snad zase nemusel hned přivazovat.

- To už tu tedy starý Kaplan asi nebude, dokonce se pokusil šéfa ovlivnit.

- Co víš o jakém Kaplanovi. Pospěš si. Nejmíň dvacet let tu byl nájemcem Pečenka. Starý Lojza. To se muselo rozlišovat, protože mladý Lojza --- ani nechtěj vědět. Prý do dneška platí na pět rodin průměrně o dvou dětech. Někdo říká na sedm. Chudák děda --- chápej, starý Lojza --- dojatě z vnoučat dělal, co uměl, ale jak na to moh stačit, když Lojza --- chápej, mladý Lojza --- na práci neměl čas. Ale zmínit se --- z chaloupky jsi letěl. Ty blbinky na oknech jsou ještě z jeho časů. Jdeme.

V nízké přední místnosti stál za výčepem suchý dlouhý, v týle trochu schýlený muž, ve tváři plný tenkých tuhých vrásek a nahoře sporně ozdobený zbytkem vlasů hnaných z temene na čelo. Za ním se v zásuvce starobylé kredence hrabala nepoměrně tučnější žena navlečená do tepláků. Velitel toho podpalubí odpověděl na pozdrav, ale i při tom nehybnými zorničkami lpěl na pění doprskávající z kohoutku.

- Jdu narážet, obsluž to za mě, pootočil k ženě hlavu, nikoli však oči. Kdyby páni chtěli světlé, ať si sednou a počkají, dodal neosobně, sklonil se do úzkých dveří vedle kredence a bylo ho slyšet, jak se obezřetně schod po schodu sesunuje do sklepa.

Žena se ani neodvrátila od práce v zásuvce a řekla:

- Budou si páni něco přát?

Tom stál trochu bokem a viděl, jak jí k urovnávaným vidličkám a nožům v zásuvce spadá docela pěkně stočená kadeř vlasů. Tepláky, baba! A takhle do nich ztloustnout. Přitom nemusela nikdy být ošklivá. Ani teď tak úplně není. Krom vzadu. To Jenka nikdy nedopustí. To by pak --- svět trochu přestal být.

Šéf se díval jinam. Na čtyři sedící muže v rohu místnosti. Ke stolu měli přistrčen menší stolek. Tam stála jejich piva a oni

s podmračenou mlčenlivostí hráli karty. Muž v čele, tváří ke vchodu, pomalu zvedl vlhký vybledlý zrak, plácl svou poslední kartou na hromádku a tu si pak celou přitáhl k sobě. Všichni čtyři naráz vydechli, tři sáhli po pivech a čtvrtý začal míchat. Rutina mu dovolovala vzhlížet při tom jakoby polospícím přimhouřeným zrakem do žlutavé žárovky visící pod mléčným talířem uprostřed nízkého stropu. Bylo tu vlastně jen přítmí. Gottwald a Stalin se dívali z šedivé zdi zrovna tak bezvýrazně a vyhasle jako hráči v rohu. Doufejme navždycky, napadlo Toma. Zelený jazyk plakátku vedle vstupních dveří oznamoval, že kino Sofia hraje Nezapomenutelný rok. A který kdy je jiný? Další, už dost omšelý plakát výš u stropu říkal: Se Sovětským svazem na věčné časy. Fakt? Jaká a čím věčnost se má na mysli? Jestli svazácká, tak ta po dvou či třech letech bledne jako opraná košile. Jde se s tím výš do lepších košil, nebo se na to kašle. Či mají na mysli československy církevní věčnost pana faráře Králíčka? Ta je tak maličká jako on i jeho příjmení. Nad dveřmi do další místnosti, z jejichž skleněných výplní se dívala studená tma, byl přibit pruh papíru snad kdysi bílého. Ale asi to tam přilepili ze samé horlivosti po malování předčasně. Do papíru se otiskla vysychající nahnědle starorůžová noremní barva příslušné nejnižší cenové skupiny a skoro úplně zrušila čitelnost tisku, původně snad červeného. Ale Tomovi jaksi nebylo po chuti chytat vrchnost za slovo. Či spíš za blekotání. Věděl odjinud, že tam setrvačně, neosobně, samozvaně a opovážlivě, neznámo za koho, dala vytisknout: Elasuji za mír. Chybí zmínka, kdo bude prostředkovat.

Šéf pověsil čepici na věšák na zdi a usedl na lavici v koutě co nejdál od hráčů. Tom odsunul židli s překližkovým opěradlem, na němž se matně leskly vytlačené vzorky, a začal umírněně posunovat stůl, který se kýval, protože buď měl jednu nohu kratší, nebo prkenná nakarbolovaná podlaha pod ním nebyla rovná. A kvůli tomuhle se tedy týdny a do nosí sestavuje stroj, jak nejlíp se dá, a potom se riskuje rozbití huby. Na hlučném oválném kolotoči prchavé slávy. Někdy rovnou zapomenutí.

Stůl v koutě nebyl od zadní strany paní hostinské daleko, protože místnost rozsahem opravdu byla chaloupka. Šéf tedy ani nemusel křičet, když se ptal:

- Guláš by nebyl, paní?

- Nic není. Jen volný salám, za dvacet korun deset deka,

jestli na to máte. Mluvila jakoby s připomínkou dávné hebké vlídnosti, kterou ovšem život od té doby naučil.

Nic nikdy u Jenky nesmí být dávné, naslouchal, přihlížel a myslel si Tom. Život ji nesmí --- co všechno ji nesmí? Pokrýt kůrou. Umazat. Naučit!

- Dejte to sem, dvakrát, slušně, ale důrazně řekl šéf. A co máte k pití? Pivo nechceme.

Žena, nad zásuvkou už jaksi nadbytečně dlouho a snad z nechuti podívat se životu tváří v tvář, začala jmenovat:

- Je tady prvotřídní kirasao, čokoládový likér, rum, kdyby bylo libo, koňáček --- ne, ten, myslím, už došel --- Karlík hned bude zpátky, poví vám. Spěcháte moc, pánové?

Šéf ji už neposlouchal. Celými dlaněmi si přejížděl tvář, nepřítomně pak vytáhl kus přeraženého hřebenu z kapsy na kožené vestě a projížděl si husté tmavé vlasy. Nic, co by holky a dámy v rozmezí skoro třiceti let věku mohly jen tak zlehka zavrhnout.

Ale Tom si tak jako tak, či právě proto pomyslel, že to bude vynikající večírek. To moh radši s Jenkou tancovat k trojčlenné kapele Na růžku. A marně se špičkou kapesního nože pokoušel čistit si zespona nehty. Olejnatá čern tam lpěla dál, jako by se jí ani nedotýkal. Měli jsme tomu dát větší předstih. Ze zatáček to proti jiným byl šváb. Ale šéf, že ne. Ať to Tom nechá být. A přitom je to jap, pravý jap OHC s tím chromovaným pouzdrem na řetěz k pohonu vačkové hřídele v hlavě. Když o tomhle začne, Jence se obracejí oči ke stropu. Prý poměrně chytrý kluk a na hračky se dá nachytat. Ale jedou ty hračky, Jenko, miláčku --- já vím, ty tam u vás už v prvním roce praktických cvičení vídáš idiotské důsledky těch japů a jim podobných. Ale to je přece důsledek idiotského zacházení s nimi! S takovým japem, pravým japem. Ten musel stát peněz. Umýt se by nevadilo, celý se umýt, říkal si Tom a drbal se pod košilí, kde ho krom všeho jiného svědila uschlý pot, za celý den nastřádaný. Když je ta mašina trochu zahřátá a zhasne se, znovu nechytne. Buď musí být úplně nebo vůbec ne. Jenko, rozumím, co vadí. Říkal jsem šéfovi před poslední jízdou, že to radši necháme běžet. Radši ji přehřát než nechat napůl vychladnout. Přitom oni spěchali, aby do tmy byl konec. Ale šéf že ne. Sehcípni to a hotovo. A pak Tom dech nemoh popadnout, když ho roztlačoval dokola po depu a ono nic, ani blafnout. Ani do šéfa nic nebylo. Otrava světem dalo se o něm říct, ale asi to mělo i svou malou,

místní, osobní příčinku. Nejspíš Božku. Byla proti pravidlům hry v depu. Asi někomu dala sto či víc. Kdy to bylo? Hned po první jízdě. Tom je spolu viděl prvně. Žádnou velkou krasavici si tedy šéf nevybral. Teď se na něj pokradmu podíval. Chlap jako šéf by moh mít ženskou jako Jenku --- krom Jenky, protože to by už nebyl šéf nebo spíš by vůbec nebyl. A on Božku ---

- Tak, paní, dáte nám něco nebo jsme omylem v nádražní čekárně? probral se šéf z upřeného zahledění na hráče.

- Hned to bude --- spěcháte moc, pánové? zavrtěla se nad zásuvkou, ale stála nad ní dál.

- Sáhněte do almary a nalejte dva pradědy. Radši do větších skleniček. Máte tam praděda?

Ozvalo se od sklepa dupání a dlouhý muž s dlouhou patkou sehnutě vešel.

- Proč jim nedáš, sakra, lomozil a šel rovnou k tomu pravému kohoutku. Otočil rukojetí a zase to začalo prskat, tentokrát prudce, s příslibem.

- Chtějí praděda, táto, máme praděda? zasunula žena zásuvku a řekla přes rameno. Možná že kdysi byla pěkná a teď tím hůř pro hostinského. Její oči se ve ztloustlé tváři zdály být příliš blízko u sebe a nos jakoby nahoru.

- Tak se podívej, proboha, řekl hostinský, aniž na ni pohlédl. Je tě tady moc. Ještě pivečka, panstvo? zvedl pak hlavu směrem k hráčům, z nepostřehnutelných pokynů vyrozuměl odpověď a tak jako tak už rutinovaně i dost poutavě natáčel o zlomky vteřiny dřív. Žena se skoro celá ponořila za výčep, jak se sklonila k dolním dvířkům kredence a bylo z ní vidět jen oblý hřbet. Toma napadlo, že je to švihák krotitel s nádhernou plouživou lvicí, jenže už ne v manéži, ale doma v maringotce půl století po posledním potlesku. Jenku nikdy nesmí napadnout, aby jí bylo tolik. Znepokojeně vatal a šel k výčepu. Zatím se lvice vzpřímila, objevil se jí pod chmýřím knírku pohaslý záznam dávných úsměvů a při bravurním nalévání zvedla oči k Tomovi:

- Jen seď, chlapečku. Jako jste vy dva, ty já dávno obsluhuju ráda. Ještě se u kolotoče vydělá? Měla jsem strach, že to úřady zatrhnou stejně jako kostely ---

- Nevím, jak faráři, ale šéf z toho svého kolotoče na tohle ještě má, ukázal Tom na skleničky a dělal, co mohl, aby se usmí-

val taky či dokonce smál, jenže ho mrazilo z toho, jak mizí krása. Budoucnost je tma, napadlo ho --- a vtom hned: jenže se třeba narodí z Jenky další Jenka!

Ale pro koho, myslel si, když šel se skleničkami zpátky a stavěl je na stůl. Někdo jako šéf by zdaleka nebyl tak zlý. Jsou mnohem horší --- i když, kdo co ví.

- Umíš pít, Tomě? ťukl šéf do Tomovy skleničky, která ještě stála stejně jako sám Tom.

- Moc mě to nebaví, zasunoval se Tom ke stolu.

- A co tě baví?

Šéf na odpověď nečekal. Vypil skleničku naráz. Baví, baví, myslel si Tom, bavilo by mě --- ovšem krom Jenky a několika knížek, co ona má od vdovy mámy a já od otce z přihrádky, takže se pak hádáme, že tamto Když pořád přšelo je hloupost, kdežto Pohádka máje po dvou stránkách nepokračovatelná a Jindřich Jindřich Bár, co nám ho cpali ve škole skoro jako Jiráska, milý starý strýček, kterého je po čtvrt hodině právě dost --- bavilo by mě mít japa jako on, to by koukal.

- Bartovský se předevcírem stavoval, točil šéf v prstech vyprázdňenou skleničkou, pak s tím přestal a nervózně strčil Tomovi pod nos poloprázdnou desítku lip. Kuř, Tome. Musíme se mu dát do jeho pravěké lejdy. Hned zítra.

To chci vidět, myslel si Tom. Podrandí zase už v devět ví bůh kam a mně to zůstane na krku, všechny ty dýzny, co se zacpou, každá zaolejovaná spojka, co jich jede po poděbradské silnici, všechny klínové řemeny, co se tam kdy přetrhnou. Na pořádnou fachu není čas. To bylo něco, loni před jarem, když Vojtěchovský přivezl na nákladním autě bugatku v rozkladu. Páni, tak se chci jednou rozložit. Koroze v motoru žádná, podpálený ventil ani jeden, ložiska jako těsně po zajetí. Promiň, Jenko --- skoro jsem tě ztratil z dohledu. Ne, to už znovu nebude. Kamaráda Vojtěchovského si zatím už najali v Kopřivnici, když v bugatce pak předváděl, že to umí. Ani Bartovského lejdy nebude. Ale nahlas Tom řekl jen:

- Mělo by se

Poposedl a narovnal se v kříži. Nenápadně bdělý krotitel mlčky přišel nalít šefovi. Ten to přijal jakoby v mysli někde daleko, beze slova, bez posunku. Jeden z hráčů hrčivě posunul svou židli. Lvíce ztěžka usedla na židli za výčepem, bradu polo-

žila do dlaně a zadívala se do novin:

- Podívej, řekla, aniž vzhlédla, prodají tady slohovou jídelnu, pardálí kožich, Liebermanna a leicu --- co je to leica a to předtím snad má být dobrman. A sjela zrakem po stránce zcela jinam.

- Čti jen, na co máš v hlavě i v kapse, promluvil bez ohlednutí krotitel, zatím až poutavě proměněný v dobrého hostinského, když poměrně čistým hadrem skoro pečlivě čistil nazlátle žlutavý plech na povrchu výčepního pultu. Vypláchl pak v kádi, tam zabudované, tři půllitry poznamenané zbytkem pěny, postavil je dnem vzhůru, se založenými pažemi se opřel o hranu kredence a jen napůl přítomně se zahleděl k hráčům. Všechno jako by tu bylo dávno.

Sklenička před šéfem byla prázdná, než se Tom stačil podívat. Tak on pije, napadlo ho. To nevěděl. Nebo možná to nikdy nechtěl vědět, Ani teď. A jak vinou toho radši sklopil zrak, nad levou vnější kapsou celtové bundy, kterou měl navlečenu přes svetr a přes montérky a musela mu ji Jenka předevcírem ve švech pospravit, aby nebyl na Strahově pro ostudu, spatřil tuhý světlehnědý papírový obdélník na smotané modrobílé šňůrce. Četl si, co tam vytiskli. Prý VELKÁ PLOCHÁ DRÁHA. Pod tím datum a červeně dole MECHANIK. Obezřetně šňůrku odvázal, aby neutrhł knoflík --- protože knoflík teď vlastně byl Jenka ---, a pomyslel si: tak jsme, Jeni, letos dojezdili.

- Tak jsme dojezdili, Tome, řekl šéf, položil před sebe na stůl zaťaté pěsti jednu na druhou a nahoře si o ně opřel bradu. I on se skoro nepřítomně díval k hráčům, ale mluvil dál. Bude ji mít Višňák z Hradce, když po ní tak touží. Pamatuješ na Čermnou, jak tam po ní jel? Mít s sebou sto tisíc, na místě je dal.

- Za japa? jen pomalu a nerad se Tom vracel odjinud.

Dveře s dřevými záclonkami zadrnčely, zaklaply a za Tomovými zády se ozval dětský hlásek:

- Dobrý večer, pane Kunst, táta prosí jako vždycky, peníze dnes jsou.

Bylo slyšet doklapnutí hliněného džbánu a sypání drobných na výčepní pult. Z kouzelnicky pootočené pípy v Libni u Rokytky zaprskalo. Tom to viděl jen koutky očí, ale něčím mu to gesto imponovalo. Nebo ho lekalo? Nevěděl dost jistě. Tolik utlumených trápení a posléze oblbých hlav každým stem takových gest. Možná že by to tak řekl otec čalouník. Ani ho asi nikdy nenapadlo nosit

masaryčku. V jisté době se skoro podobala leninovce. Měl něco z toho hlavního po tom prvním. Nemusel to nosit venku.

- Propána, chlapečci! zvedla se vysloužilá lvice, vzala sálám zpod skleněného poklopu na kredenci a začala krájet. Omlouvám se, omlouvám se, už jsem tu jen pro vás.

- Když ji chce, má ji mít, už přítomněji a rozhodněji řekl šéf. A když pan Kunst, jen co odbavil chlapečka, přišel s lahví praděda dolévat, šéf ze záňadří kožené vesty vysoukal tři zmačkané stokoruny, dal mu je do dlaně a požádal, ať láhev nechá stát na stole. Musí to z domu, dodal pak, když se krotitel Kunst vzdálil.

Jap živý je, to se rozumí, napadlo Toma. Jenže on o něm mluví, jako by to byl člen rodiny. A mezitím si šéf znovu projel vlasy, tentokrát jen ztuhlými začernalými prsty, a promluvil přímo na Toma:

- Zítřka mu to odvezeme a je to.

- A co lejdý Bartovská, skromně namítl Tom.

- Už jsme ji naučili čekat --- jako nás tahle paní, řekl s namáhavým úsměvem vzhůru k teplákové lvici, letmo poděkoval, ale předložený talířek hned pak poodstrčil, a jen co se dostatečně vzdálila, přitlumeně dodal --- víš ty vůbec --- nic nevíš o životě, Tome.

Být radši na silnici, myslel si za sklopenými víčky Tom. S Jenkou vzadu. Nebo ještě tam nahoře. Když poposednou dopředu a pohnou tím přístroj, aby šel do náklonu. Rosák, pan inženýr, se vždycky celý zvedne, jako by si cirkusově chtěl sednout nad přední kolo, vpředu na řidítka. Jenka ovšem už měsíce říká, mě baví jet s tebou, ne na to koukat. Abych nakonec už za mlada byl krotitelem. To nikdy žádná shoda nemůže trvat i ve dne? Zase ji svažáci asi otravujou, pojď s námi tancovat. To se rozumí, U nádraží. Řeči o něčem, co není. Jenka radši půjde spát. V těch košilích, ubožáčci. Prý Volkr, Majakovský --- ale řeknou jí a jim všem, že ten to vzdal, jak mně skoro až nadlidsky obyčejně a nemilosrdně prozradil čalouník otec? Pif paf ojoj, jak nás učili. Jeni, je zle, šéf nejspíš spadne za dvacet minut pod stůl, jak se chudákovi Krejzovi prý ob den děje u Čelikovských vpravo vzadu od poděbradky. Jenko!

U stolu hráčů skončil díl koloběhu a jeden z nich, unavený dvoubradý koloniál, či možná méně smradlavá, zato i méně výnosná

galanterie, vyšel do zadní temné místnosti a tamtudy někam dál, odkud to táhlo plísní a čpavkem. Teď už to z něho crčí, nešťastně si nemohl odmyslet Tom, protože si zároveň představoval, jak to šéf prodá a krom Jenky bude po všem. Týden co týden celý rok jen čistit karburátory a rozdělovače, měnit svíčky a za korunu "na pivo" s úklonkou říkat díky. Blbci. I kdyby dali stokrát víc, co vědí, jak to baví seřídít ventily a předstih tak, aby to běželo a v těch správných obrátkách i táhlo, jak to nejlíp může. To se zaplatit nedá. Jako ani jap.

- Šéfe, japa si nechte, řekl Tom.

- Hloupost, Tome, nic nevíš, odpověděl šéf tak hlasitě, že hráči pomalu zvedli tváře.

Hned se zase zahleděli do karet. Bývalá lvice napůl dřímala nad novinami. Krotitel zpod zbylé vlnky vlasů s předstíraným nezájmem sledoval zbylou dvojici hostí a patrně v mysli sčítal, co den dá.

- Podívej se, Tome, tyhle ruce, ztišeněji pokračoval šéf.

- Jen jsem myslel, že kdybych, řekl Tom a teprv pak se podíval na šéfovy ruce. Nevypadaly ani trochu bezpracně.

- Že kdyby sis na to vydělal? Při těch zkorodovaných rozdělovačích a mázdrách na bateriových kontaktech? Ke všemu se do Čech přestěhovali Škoti, takže si nic nemaluj.

Časem, to se ví, až časem, proč ne? myslel si Tom. Taky mě nezpovykali, i když otec čalouník asi dvakrát skoro nahlas říkal: fackovat tě? ani mě nenapadne, ruce potřebuju k jemnější práci, ale jestli něco provedeš, pod bradu dát umím přesně, kam se patří, to si pamatuj, ty jedináčku jen vinou toho, že to máma vzdala padesát let dřív, než měla — ať máma odpustí, ne, ta to nevzdala, prostě šla, protože tenkrát na to ještě neměli léky. A nejsem rukama ani hlavou nejhorší. Vybral by si tenhle šéf z davu uchazečů za pravou ruku zrovna mě? Ale jestli to prodá, celý rok bude vyolejovaná jáma a pohled na rez vraků zespoda, bez vyhlídky, že se někam pojede rozjet kolotoč nebo dokonce že kůň by kdy moh být pode mnou. Zůstanou dýzny, svazáci, levonohý fotbal za bývalou sokolovnou.

- Vidíš ty ruce? hleděl ho šéf vrátit do bývalé chaloupky hlasem zase už hlučným i výraznějším pohyby zmíněných rukou. Vidíš je? Tak ty si houby na to vydělaly.

Šéf se odklonil a s jakýmsi namáhavým klidem dolil Tomovi i

sobě. Úbytek v láhvi už byl zřetelný a šéfovy oči byly přes řečené úsilí jaksi neřiditelné. Balónky v lehkém vání. Ale Tom přece jen byl kdesi blízko rozpitého ohniska.

- Tome, mít na to, je tvoje. Jezdí to, jen to potřebuje někoho čerstvějšího do sedla. Jenže na to nemám. Jap musí z domu, protože jí to chci --- protože jí to musím --- kruci, Tome, nedělej, že nic nevíš!

Vzal Toma dost tvrdou pravou rukou za jeho levé zápěstí a potáčel, jako by to po dvou třetinách oblouku zase už pouštěl naplno:

- Viděls Božku, jak tam dnes přišla --- takže víš, co bylo.

Tom se zadíval na zelenobíle šachovaný ubrus, na pátou kategorii téhle bývalé chaloupky až půvabně čistý, ale tak jako tak mu bylo nenadále nanic. Jako když mu za učení kluci namazali chleba olejem. Kousl do toho a stačilo jednou. Byl to přihnědlý vyjetý olej vypuštěný od obdélníkové pánve z karteru některé trosky. Vždycky se v půl šesté ráno cestou do praxe či teorie stavil ob dům u tety Málky a dala mu s sebou něco mezi snídaní, svačinou a obědem. Tenkrát to byly mezi čerstvými krajíci chleba tři pěkné kusy večer předtím upečené husy. K oleji mu z toho v chlebech nechali kosti. Jence tenkrát bylo čtrnáct a nosila copy ke konci sešitípnuté čínské v trapné podobě zvětšených berušek. Jenže jako jí nikdy nebude opuchle zvadlých pětapadesát paní Kunstové, nikdy jí nebylo chichotavě rozjívěných čtrnáct a blbé berušky vnucené vdovou matkou suverénně překonala. Stejně jako to, že jsem asi byl pěkně otravný i navečer po návratu do vsi, protože mi ještě pořád bylo nanic, ale ona čekala za rohem od autobusové zastávky a prý ahoj a zaryla mi nehet do dlaně, takže se všechno naráz dost změnilo.

Šéf zatím útočil dál, ale zase už tlumeněji:

- Přinesla mi to až tam. Fakt nic nevíš o Aničce? Tome, nechtěj mi to tvrdit. Vědí to všichni. V Počernicích i v okolí. A Božka mi to v pravou chvíli přinesla až na Strahov. Hloupost, Tome. Na to se tady bez podvodu vydělat nedá.

Tom zvedl skleničku a tentokrát ji celou polkl naráz. Už radši myšlení držel zpátky. Myslel si jen: uvidíme, co to udělá.

- Jedinkát jsem ji svezl od nás do Hloubětína, Aničku, slyšíš, Tome, mluvil šéf. Kolik je to, dvě minuty. Člověče, Tome, a bylo to. Zajela si po ránu do Svěpravic k zahradníkovi. Pamatu-

ješ, k tomu, co ho to naráz podrželo, když si sám zaváděl vytápění skleníku elektrinou. Prý tam chodil bos a stačila pod nohama vlhká hlína a nahoře se dotknout železného rámu skleníku. Kruci, vzpomeň si, jak se jmenoval.

Šéf si přešel čelo a pak nepřítomně nalil Tomovi i sobě. Stará lvice natáhla ruku nahoru, jako by se snivě rozpomínala na nějaký dávný úspěšný fórek v zaklečené manéži, a na podezřele vratké poličce zapnula rádio. "— chodem Sláva úderníkům od Jana Uhlíře," rozřičel se těsně předválečný homolovitě bakelitový telefunken. Krotitel obdobně nacvičeným pohybem vřesk začal. Žena už zatím zase hleděla do novin. Aniž vzhlédla, podala balíček dukel mladíkovi, který se zařinčením vešel z ulice, jen po hmatu poznala, že zaplatil poctivě, a on pak hleděl dveře za sebou zavřít co nejtíšeji. Tím vniklo do bývalé chaloupky trochu čerstvého vzduchu a Tom po něm hrdlem a ústy zalapal. Potřeboval to. Tak tedy Anička kontra Božka. Utkání zle nerovné. Jako se mnou. Za saroleu víc než patnáct tisíc neutržím, i když bude do nejmenšího šroubku vycíděná a zakceleruje ze stoje do sta v sedmi vteřinách. A kolik stál jap? Šéf to nikdy neprozradil. Koupil ho tenkrát hned po svatbě s Božkou --- pardon, s paní Božkou.

- Kruci, tak si vzpomeň, pokračoval šéf. Byl mi na vztek o půl hlavy větší, ale mírný, milý, na zdejší časy neuvěřitelný zahradník či vůbec podnikatel. A jeho otec, nějaký vysoký kazatel, ví jen pánbůh, která to byla víra v něho; umřel hned asi dva roky po něm. Pohřeb měl taky u nás. Mají tam takovou úzkou skromnou hrobku, skoro veprostřed, ale spíš na stranu k trati. Aspoň můžou sledovat, jestli dvanáct pětka, balt nebo flamendák jedou, jak velí řád. Pamatuješ, když byl ten druhý pohřeb, sjeli se k nám příslušníci z Čech i z Moravy, protože se tam mezi ty tisíce na hřbitově přijel tlačit ten, jak se jmenoval, kníratý stařeček ministr. Ale prý se choval slušně a nechal celé to protistátní srocení bez poznámek. Možná se trochu bál, aby ho nestrčili do jámy v jílu za kazatelem. Ví kdy někdo, co se děje v ministrech? Už jako mladíček před válkou si postavil vlastní rukou dvacetimetrový komín. To jsem tenkrát jezdil do učení ke Slámovi do Mochova, ráno v pět. A on, zahradník, už měl ševroleta a vydělával na komíny, na skleníky a na svých pět nebo sedm dětí tak, že už před čtvrtou tím americkým přístrojem jezdil do Prahy na trh, aby tam se salátem ze všech nejčerstvějším byl první.

Jestli s tím keřasil? Asi ne. V hospodě ho nebylo vidět, nekouřil a sedm, osm dětí včetně ženy něco sní. Dřel se, až to odskákal, kazatelův druhorozený, protože ten první radši před vlídnou přísností starého pána včas ujel do Ameriky a protloukal se, jak se dalo, než aby to morální vyděračství musel snášet. Prý tomu tak říkal už v počernické obecné, kam ze Svěpravic docházel. No a tam v tom pohrobním zahradnictví Anička zrovna byla, než se mi pak na pražském konci Počernic znenadání objevila po pravé ruce, celá obtížená půldruhou taškou, když jsem jel do Prahy objednávat díly a půjčil jsem si péráka, co měl u nás do opravy vedoucí Obuny, znáš ho, Pánek.

Odklonil se od šachovnice ubrusu a zlomil dvě zápalky, než Tom sáhl po krabičce v jeho dlani a napůl vysypanou lípu mu plamenně zapálil.

- Ty bys byl, Tome, docela dobrý kluk, kdybys už některým věcem přestal věřit a jiný obor věcí začal mít důvodně v podezření. Co ti mám říkat. Tašku jsem Aničce vzal na klín mezi ruce a jelo se. Ona se trochu smála, že na tom nikdy neseseděla. Takže se strachy vzadu přitiskla. Kruci, Tome. Mělo to být? Nemělo? Bylo to. Loni začátkem května. Otce jí zrovna předtím vrátili z nemocnice s rakovinou, že už se s tím nic nedá dělat. Nebylo mu ani padesát. Dávali mu laskavě šest set padesát šest korun penze a výživného. Zůstala na půl vazby u psacího stroje v čekádě a ošetřovala ho i živila. Bratra a matku jí dávno předtím sklátil poslední nálet všech myslitelných válek. Zkrátka rodina. Padlo to na ně hned druhý den po tom, co se nastěhovali do těch poměrně nových činžáků, co doteď jezdí devatenáctka, protože starý dělal v Kolbence. Jako malá holka se Anička pamatuje, jak se říkalo, že to Američani nebo Angličani naschvál mířili na ty snaživé spolupracovníky říše za boty a za cigarety. A za byty, abych nezapomněl. Pilný otec s poloosiřelou dcerou dostal náhradou půl rodinného baráčku nahoře v Hloubětíně. Až tam jsem ji dovezl. To její otec ještě byl naživu. Hlasitě dýchal, bylo ho slyšet i skrz dvoje zavřené dveře. Ne, hned prvně jsem u ní nebyl. Ale potřetí to bylo. Otec už nechtěl nikam, musela nechat i půl úvazku a být s ním. Určitě jsi ji viděl, Tome, nepovídej. V zimě byla chvíli Na růžku, než jsem ji k chudákovi jejímu tátovi musel odvézt zpátky, a dvakrát jsme tancovali, protože Božka tenkrát byla u strýce Michla v Brodě: šla mu v uzenářství na mateřskou do-

volenou prodavačka a on jinou nechtěl.

U pultu stanul drobný vzorek vybrané libeňské elegance, hnědé sako, rudá vázanka, vzorně vyžehlené béžové kalhoty. Pod krátkou ostříhanou lebkou výraz očekávání, kdy vzbudí obdiv. Chaloupka nebyla v té chvíli pro ten účel vhodným nalezištěm. Takže šel blíž k hráčům a zkusil se zpřítomnit jinak:

- Kdepak, teď bych šel jedině červenou osmou.

Hráči zůstali bezcitně neteční, a tak se v sebeobraně obrátil na Toma a na šéfa:

- Řekněte sami. Jedině červenou osmou.

Nezastihl ani tu dvojici v okamžiku pro sebe příhodném.

- Tady to je, pane Vrbata, řekl krotitel Kunst a přistrčil mu pod pípami skleněný litrový džbáněk, na okraji pouťově zlatý.

Po zaskřípění dveří případ Vrbata skončil a Tom cítil na krku jen tíhu šéfa, Aničky, Božky --- a možná trochu z povzdálí Jenky. Jenže to žádná tíha není! Ostatní ovšem byli. Rakovina a šéf s Aničkou vedle. Jenko, prosím tě, jdi spát. Oni tam kolem určitě vedou spoustu řečí o lidech ve vsi i jinde. Nevěř jim. Takže Anička se jmenuje. A bylo to --- kdy se vlastně s Božkou ženil? Předloni na podzim. Krátce před japem.

- Už vím, už vím, ta přitmavlá blondýnka, řekl Tom nahlas.

- Tak to vidíš --- a pořádně si na ni vzpomeň, zvýšil šéf hlas jakoby v sebeobraně i v sebelítosti. A šlo to dál. Zvlášť pak, když otec opravdu už umřel a jí na výboru řekli, že má být příliš velký a musí uvažovat o něčem jiném. Uvažovala v tom smyslu, že se rozvedu a jako přistěhovalec byt zachráním. Je to zvláštní, Tome. I luteránky, co kážou, rozkazují a musí být po jejich, můžou být navenek líbezně pěkná stvoření. Jenže já toho už měl dost. A právě proto, že to poznala, krásná, milá, něžná, nesnesitelná Anička, především mi napsala dopis, že beze mne život neexistuje. Umíš si ty, Tome, představit, že bych já nebyl a že by život kvůli tomu pro tebe ---

- Šéfe, nechme to, střídme zvedl Tom hlavu. Život je váš, život je Aničky, život je paní Božky nebo můj a nedá se za nikoho odhadnout, jakou má cenu.

- Jenže, Tome, sáhl mu šéf po předloktí, ženské píšou mužským, jen když jich je po krk. Proč by jinak psaly, kdyby mohly rovnou přijít a nehrozilo by jim, že dveřmi neprojdou. Takže mi

Anička napsala zrovna přede mnou, že jsem její nejmilejší a jediný a beze mne tu dál po světě chodit nechce. Nebo tak nějak. A přišívačka Božka, to se ví, nevěděla nic lepšího než spravovat mi sako, o kterém si myslela, že si v něm dnes večer v Autoklubu půjdu na pódium nejmíň pro čestné uznání. Houby, Tome. Sáhla do kapsy a tam byl ten dopis. Jenže proč mi má co sahat do kapsy. Sněs bys to? Byl tam natržený rukáv, to je fakt. Ale omlouvá ji to --- i když je taky fakt, že jsem jen s ní vyženil na japa. Prodám ho, Tome. A hodím jí to pod nohy jako ona mně.

Tom dlaněmi urovnával ubrus, který šéf prudkými gesty shrnoval. Jako tenhle si tedy na to nevydělám, zmrazeně si myslel. Po černice si o tom povídaly. A já ho obdivoval, že na to má on sám od sebe. Prodala domek, nebo on ho prodal, ten Božčin, skoro hned po svatbě. Měla to po rodičích, s krámkem vpředu a s dvorkem vzadu, hned u poděbradky. Za normálních let půl miliónu. Jenže kdy a kde je normálně. Tak jako tak to za slušné peníze koupilo Bratrství. Tenkrát ještě smělo platit, když chtělo. Ne, tohle bych Jence neudělal, i kdyby Jence bylo co ukrást, jako že není, Jeničko, Jenko, díky osudu!

- Tome, člověče, našla mi to tam, mluvil šéf. Co ty víš o životě. A přišla s tím dnes, zrovna dnes tam nahoru, hned po první jízdě. Už ani v té mi to nešlo, a co teprv pak. Pokaždé jsem se octl blbě venku, až u mantinelu. Ne a ne mi to jít v pravou chvíli do náklonu a do smyku. A do toho Božka přišla do depa a celá bledá říká: Josef, jsi srab --- kdybys aspoň dokázal dojet první, druhý, třetí, ale jsi srab. Hodila mi ten dopis od Aničky pod nohy, skoro se otočila, že půjde, takže já už ho chtěl zvednout, ale ona si to rozmyslela a povídá: to by sis tak přál! Vytrhla mi ten dopis z ruky a byla pryč. Pak jezdi, závodníku.

Tom se přimhouřenýma očima podíval na šéfa. A já celé ty hodiny, že je to v mašině, myslel si. Že jap přece jen není to nejlepších. Ale byla to Božka. Řekla mu, kdo je. Anička, chudák Anička.

- Máme zaplaceno, šéfe, můžeme jít, navenek studeně se vzpřímil a v duchu si toužebně myslel umýt se, celý se umýt.

Láhev praděda ještě byla napůl plná. Ale Tomovi to nevadilo. Měl se k odchodu. Šéf ho tvrdou dlaní vzal za rameno a posadil. Hráči se lenivě podívali a zase si hleděli svého. Bylo slyšet jen zašustění plakátu s nápisem Se So --- , jak se vzduch

pohnul prudkým pohybem prověřeného šéfa. Dohasínající lvice se odploužila ke dveřím a teprv tam se ohlédla ke krotiteli:

- Jdu spát. Nezapomeň zamknout šuplík, Dartanane. Rozbolely mě nohy. Změní se počasí.

Těžko, paní, pomyslel si Tom, ale mě to nyní neoddělá, dokud bude Jenka. Vzepřel se, zhovůvstal a díval se šéfovi rovnou do očí. Viděl tu zarudlou tvář a říkal si, že by právě toho nyní ani nechtěl. Jiného. Srabe, řekla mu tedy. A on, Tom, si vždycky myslel, že šéf se jednou utrhne a sklopí to, jak se to má a musí sklopit, když se chce někam dojet. Dalo se s takovým japem. Ale kde. On už nikdy. Ani teď tady si podruhé na něj nedovolí. Netroufne si.

Což nebudiž přičteno k jeho nejhorším hříchům, řekl by možná Tomův čalouník otec, pamětník a uplatňovatel nejvyšší možné tolerance.

Šéf se pomalu opřel zády o zeď, začal si zapínat drahocenně koženou vestu a vztáhl ruku po čtverečkované čepici na věšáku.

564

1953

SMRT PRASETE

Měli jsme přijet za svítání a také jsme tam byli ještě před
řezníkem. Nad vesnicí mého dětství svítalo a zdála se mi být tak
prázdná v nedělním ránu, jako vymřelá. Možná je to tím, že je zima
a já bývala zvyklá na trávu a listí. Také spoustu domů zbourali a
postavili si vily na parcelách za vsí, kde bývala dřív pole. Ten-
krát šetřivali půdou a domky byly natlačené podle prašné silnice,
ve vesnici bývalo útulně jako v bytě, kde se lidé mají rádi. Domky,
které zůstaly, jsou přestavěné, ztratily tvar a rozměry. Češi jsou
prkynkáři a přilepovači, zapomněli, že krása je v jednotě a úměrno-
sti. Ničeho velkorysého se nedopustí a když, tak to zas přeženou
a zůstanou v tom sami. Tak v několika obrovských domech s typizo-
vanými okny a šedou tvrdou omítkou za drátěným plotem žijí ženy sa-
my s dítětem nebo s dvěma. Musí sama topit, všechno spravovat a
čeká, až se dcera vdá a přivede mužského. Pak se začnou hádat.

- Já celou noc nespala, křičí panímáma do ranního ticha, tak
mi bylo prasete líto. Zpotila jsem se, že jsem musela převlíct po-
stel.

Panímáma když mluví, tak křičí, nikdy ještě neřekla nic poti-
chu. To radši nepoví nic. Pantáta hovoří mírně a tichounce, hlavu
má holou jako svatý František, jeho jmenovec, a předobré jasně
modré oči. Když něco řekne, panímáma ho okřikne. Černý huňatý pes
štěká hlubokým hlasem, přivázaný k boudě sbité z nehoblovaných pr-
ken. Rozhlédnu se po dvoře, kam jsem přišla poprvé, když mi byly
čtyři roky. Stodoly chátrají, kůlny jsou už spadlé. Časem asi
všechno spadne, až na obytné stavení. Lidé musí někde bydlet. V
maštali je dílna, v kravském chlévě, kde stávalo a líhalo dvanáct
krav, je teď v koutě dřevěný kotec pro prase, v druhém koutě jsou
uvázané tři ovce s pokojnými očima, v čele králikárna a nad ní
kurník. Naproti jedna bělounká březí koza s šákmými zlomyslnými
panenkama. Všechno se z kdysi velkého a bohatého statku shromáždí-
lo v jednom chlévě. Pantáta s panímámou pracují ve fabrice.

Stavení, kde bydlívala stará panímáma se starým pantátou je
teď prázdné, tady se bude zpracovávat prase. V trojích kamnech

hoří oheň a na něm se hřejí veliké hrnce s vodou, voní tu plíseň a zatuchlina. Ticho a svítání přeruší příjezd řezníka. Jdeme na prase. Dospělý syn vlez do kotce a navlékne zvířeti na zadní nohu smyčku, prase se brání, asi cítí smrt. Nechce se dát vyvléct z chlívku, táhne ho řezník, pantáta i syn a pantáta tichounce hubuje panímámu, že ho nepouštěla na dvůr, protože byobývalo zvyklé chodit ven. Panímáma křičí:

- To víš, to víš, abych ho někde honila. Budu ho cpát a vono se mi z toho vyběhá. Tys byl vždycky chytřej, ale kdo ho krmil? Já? Kdo tahal těžký hrnce? Zase já.

- Mělas ho pouštět, trvá na svém pantáta tak tiše, že to skoro ani není slyšet. Jsou spolu šťastni, anebo je vůbec nenapadne, že by mohli nebýt.

Vyvlečou prase na dvůr, podtrhnou mu zadek a přinutí ho posadit se na betonové zápraží před chlívem. Prase sedí jako všichni odsouzcenci na smrt, teď by mělo vyslovit poslední přání. Asi ho říká, protože chrochtá někde vzadu v krku, anebo zpívá nějakou truchlivou píseň.

- Už to budeš mít za sebou, křičí panímáma. Jenom seď.

A prase sedí jako omráčené, možná se modlí, možná doufá. Řezník přiloží mu na čelo trychtýřovitou pistolí, stiskne a pašík si málem utrhne zadní nohu. Rozzuří se a začne zápas tří mužů se zvířetem.

- Nefunguje to, volá řezník a pantáta mu podává sekyru na dlouhém držadlu, řezník se rozmáchne a praští rozběsněné prase do ucha. Ucho zmodrá a budeme je pak jíst modré v ovaru. Rozmáchne se a praští vši silou do lebky, prase řve a chroptí, vyskakuje, pes vyje u boudy a trhá řetězem, svítá a ve vsi je pořád ticho. Zoufalý ryk se nese nad střechami, nedělní ráno a vražda. Řezník se rozmáchne po třetí a ranou se prase převrátí na záda. Škube tělem, mele nohama ve vzduchu, ale už se nepostaví a nezaútočí, to vědí všichni. Řezník se k němu vrhne, nahmatá v holínce dlouhý nůž a prořízne mu hrdlo.

- Krev, chroptí řezník.

Panímáma přiskočí s umývadlem a z hrdla vytryskne rudá lesklá krev, jediná jasná a ostrá barva kalného českého rána. Zevnitř jako by hořela, pění se a nadouvá, perlí se a blýská. Je horká. Panímáma ji vychrstne do kbelíku a křičí: Nekvedlat, sekat.

Sekám ze všech sil, krev se nesmí srazit, prase pořád ~~chroptí~~

popadá dech a je tedy živé s otevřenou krční tepnou. Na kvedlačku se mi namotávají nitě krevní sraženiny, otírám je o okraj kbelíku, ale nedaří se to a tak je musím rukou rozmotat. Prsty se mi už stejně lepí krví. Sekám, před očima červenou, červenou. Když vzhlednu a podívám se po dvoře, před očima mi zůstává kalící se narudlý flek. Šeď ho polyká chtivými ústy. Kontury se rozmazávají, jako bych špatně viděla.

Prase vykrvácelo, ale pořád ještě není mrtvé, sem tam se nadechne, zamele pysky a nohama a už ho nesou do necek a řezník posypá tělo a hlavu smůlou a všichni běží pro horkou vodu. Prase leží pak ve vodě jako nebožtík, přední nohy spadlé na prsou do kříže, tlamu pootevřenou, spadlou čelist, až zuby vyčnívají. Jednou jsem hledala podnájem na starém městě pražském a přišla k jedné babě a ta měla mrtvolu svého muže na kuchyňském stole, nohy mu od kolen visely dolů, bradu podvázanou, pořád mi ho ukazovala a pak také postel, v které umřel, nutila mne, abych vyzkoušela, jak pěkně péruje, jen převleče prádlo a mohu se nastěhovat. Chtěla mi ještě ukázat, jaký měl nebožtík pěkný zuby, všechny svoje, ale já utekla.

Prase svlékají ze štětín, bude jak andílek, povídá řezník a já pořád sekám krev, která se pění až po okraj kbelíku, ruka mne už bolí a dcera Máňa, místo aby mne vystřídala, řekne:

- Takový krve. Loni jí bylo půl. Asi je jí tolik, že bylo pořád živý, to se ještě u nás nestalo, aby na něj museli sekerou.

Vím, že je to proto, že jsem tu já, ale neřeknu nic a řezník na mne volá:

- Pomaleji, aby pěna nespadla.

Panímáma hledí na prase v neckách, ona neškrábe, protože škrabky jsou jen tři a křičí:

- Takovej to byl chcípák, když jsem ho přinesla. Myslela jsem, že nepřežije. Bylo poslední za pět stovek, ale skoro tak malý jako ty, co dávali za čtyřicet korun. Chcípli jim už cestou domů. Já ho pořád krmila, žralo, tak jsem si říkala, nechcípne. A nechcíplo.

- Bude mít ke dvě stě kilům, řekne řezník.

- Zvážíme ledvinku, volá dcera Máňa.

- Je pěkný, řekne řezník uznale. A dlouhý. Až ho vytáhneme na hák, bude mít čumák na zemi.

- Vloni taky bylo až na zem, řekne syn.

- Ale předloni bylo krátký a tlustý, křičí panímáma. My máme většinou krátký a tlustý.

Prase je holé, pan řezník mu prostrčí rozporku skrz šlachy na nohách, prořízne je jiným nožem, který má také zastrčený v holínce v pořadí. Ale napřed mu vyškrábnou nehty pozorně a přesně, jako by mu dělali manikuru.

Prase už visí a řezník přijde ke mně, namočí ruku do krve, šátrá po dně a dívá se mi do očí. Má oči šedé, ocelové jako vocílka a já v nich vidím mňhy a zástupy prasat, které zabil a zpracoval a napadne mne, jestli si myslí, že zvířata mají duši, ale zeptat se bojím, protože má v očích tu vocílku a nože. Vyloví rudé chuchvalce a vyhodí je na zem vedle kbelíku, ruka mu svítí jak červená lampa. Nese si tu ruku dokonale potaženou krví do necek, tam ji vymáchá v dosud teplé vodě a štětiny ocáknou na zem.

- Je pěkný, znovu chválí a nejdlejší nůž zabodne do prasečí řiti, lehce ji vyřízne i s pupkem a podá to pantátovi, aby to dal slepicím. Další mastnou část dostanou sýkorky, část vnitřností kočky a vařené pes. Řezník vede řez rovně dolů, prokrajuje se sádlem a panímáma mlsně měří vrstvu. Vnitřnosti mají barvu mořských mušlí a škeblí, prorostlé sádlem opálově se lesknou. Vyrvaný pajšl nekuřáka je jasně růžový.

Dcera Máňa řekne: - Ale že muselo na sekyru.

- Asi byla špatná patrona, odpoví řezník, anebo je už péro slabý.

Máňa běží zvažít ledvinku. Má osmnáct deka. Prase váží tisíckrát tolik co jedna ledvinka. Sto osmdesát kilo a to je dost. Panímáma tolik nečekala.

Řezník pracuje pomalu a účelně, vydává příkazy a všichni poslouchají. Jen já občas neposlechnu, pořád se vracím do malé holky, která tenkrát poprvé a naposled v pěti letech stála nad prasetem v neckách dlabaných z borového kmene a kalně svítalo. Už tenkrát mi vrtal v hlavě ten účelný život, zakončený účelnou smrtí. Prvně v životě jsem jedla řízky a jitrnice.

Řezník zápasí s hlavou, ukrojí ji kolem dokola a pak přesekne krční obratle a podá hlavu synovi, který ji sotva unese. Vzpírá ji na břicho a krev z krku mu kape na montérky, hlava hledí, lebku neproraženou, a za chvíli pleskne do kastrůlku mozeček ne větší než husí vejce, když se rozbije.

Vepřová hlava leží na dubovém stole v bývalé parádní světnici a tenký pramínek krve stéká do škvír. Co se neudrží ve škvírách, steče na podlahu. K mým prvním vzpomínkám patří svatba, jež následo-

vala po zabíjačce. Krájím maso na guláš a najednou se mi vybavuje obraz. Musím toho nechat a otočit se k místu, kde stálo klekátko. Na klekátku klečeli ženich a nevěsta všecka bílá a šikmooká jako ta kozička v chlívě. Také už obtěžkaná, asi. Nad nimi stál pan farář v ornátu a sehnutá panímáma v černých šatech, na hlavě lesklý šátek, který si pořád posunovala dopředu. Pantáta stál vedle ní o berlích. Staří a mladí plakali. Panímáma si utírala oči hedvábným kapesníkem a pantáta je nechával kapat na podlahu, poněvadž se musel oběma rukama držet berlí. Po požehnání jsme jeli do kostela. Já byla za družičku, měla jsem růžové kytičkové šaty, ale protože jsem z nich přes zimu vyrostla, nastavila je maminka v pase černým pruhem. Žádný jiný kus látky tenkrát neměla. Pamatuji si, jak jsem seděla na kozlíku, protože v kočáře nebylo místo a klímala jsem v horkém předpoledním vzduchu nohama v černých velkých polobotkách, které později ztratím v lese. Budu bita, moc bita kančíkem. Měla jsem holou hlavu, kterou mi otec dával vždycky na začátku léta přejet mašinkou, abych prý měla silné a husté vlasy. A pak jsme seděli v téhle světnici u stolu s drakslovanýma nohama, na němž dšes budu mlít škvarky a česnek a on bude smutně a stařecky vrzat. V čele stolu seděl tehdy pan farář a jedli jsme zmrzlinu. Také prvně.

Krajím maso na guláš a řezník u vedlejšího stolu čtvrtí hlavu a hází kusy do hrnců s vařící vodou, přijdou tam i vnitřnosti, pajšl a ještě jedna přední noha. Do dvou kotlů se to skoro nevejde, přiložíme dřevo a všechno se vaří. Pan řezník je spokojen. Ptám se ho, kolik porazí za zimu prasat a on odpoví: sedmdesát nejmín. Od prosince do března má všechny neděle obsazené a ještě musí po práci jednou nebo dvakrát týdně.

- Vy ještě pracujete?

- Já si jdu do tiskárny odpočinout, povídá.

Při zabíjení se nezastavím, vidíte sama. Dokud to jde, dělám. Co bych dělal jinýho? Odnese si výslužku, mají s manželkou nejmín týden co jíst. Co dělají s penězi a s jídlem? Co to nutí lidi k šílenému běhu od narození do smrti. Je to strach ze smrti, anebo naopak touha být jí co nejdřív blíž, uhonit se a padnout do její teplé, milostné náruči. Co to v nich je, že nemohou přestat ani na chvíli.

Přináším láhev myslivce, kterou jsme přivezli, a zvu, že si dáme panáka na zahřátí a na zdraví, ale zahlédnu zoufalství v očích pantáty, svatého Františka, jeho němý pohyb po flašce a pochopím, že ji mám zas odnést a řezníkovi ji neukazovat, stejně ji vi-

děl, jak s ní couvám do sklepa. Tam ji stavím na místo, kde kdysi stávala láhev rybího tuku, který jsme museli denně užívat proti křivici. Jednoho rána byla láhev rozbitá a vedle ležela mrtvá žába. Můj děda, který při každé vhodné příležitosti básnil, hned začal:

"Žába leze do sklepa,
tam svůj život doklepá...
...řekla si a hopla
do flaštičky kopl,
flaška byla vcuku hin,
že tohle je infadin..."

Děda složil také básně novomanželům, ale tu si nepamatuji, neboť se mne netýkala. Uložím mysliveckou raději na polici. Za chvíli přicouvá pantáta a praví, že vloni dali řezníkovi napít co chtěl,opil se a dělal pomalu a pak už nedělal vůbec nic. Je starý, nic nesnese a neví o tom.

Ke kávě se ale pan řezník domáhá alkoholu. Pantáta přinese láhev, v níž je na prst rumu, má to odměřeno. Řezník chrstne rum do kávy, až přelije.

Později stojíme všichni u válu a přebíráme se v hromadě masa, někdo má rád krátké, někdo dlouhé, panímáma má nejradši z hlavy, kolem prvního obratle. Mána má nejradši ouško, pantáta játra a já mám ledvinku. Řezník před nás nožem šoupe nejlepší kousky, bereme je do rukou, namáčíme v křenu a v hořčici, jíme a pláčeme. Všichni vydrží víc než já. Tlusté nechávám na vále, přijde do jitrnic a do jelit. Mána mi vnutí ouško, křupe jak mandle a pantáta sní brzlík, protože působí na mužnou sílu.

Řezník pořád jí, ale tlustý není. Už jsme měli bílou polívku s játrovou zavářkou, guláš, ovar a první jitrnice se vaří na zkoušku. Řezník ji rozkrájí a každý okoštuje. Zdá se mi, že není dost slaná, pantáta myslí, že dost, ale panímáma se ke mně přidá. Řezník nasype na prejt sůl a míchá. Jeho ruce jsou jako míchačka na cement, mohli by prejt míchat v míchačce. Střeva už také prali v pračce.

Jitrnice jsou vařené, rovněž jelita a tlačanky. Pan řezník ještě okořenil prdelačku a tu si dáme také. Ta je ale mastná. Jsem celá mastná zvenčí i zevnitř. Myju celý den nádobí v horké vodě bez jaru. Řezník strká ruce do kotle s vodou, která se vaří a vytahuje tlačanky.

- Vás to nepálí?

- Nesmí tam bejt dlouho, řekne. Musí se potopit a hned zas vyndat. Větráme vyhlídkou, ale kuchyň je zapařená, mastnota se usazuje na studených oknech. Pan řezník ve čtyři odjíždí, stmívá se a sedneme si ke stolu. Nad námi visí holá žárovka, pleš svatého Františka se leskne, mramorová bábovka okorává. Prý se má jíst mezi mastným sladké, ale nikdo už nemůže nic. Ani hořké plzeňské, po němž se dobře tráví.

Mládnu si znovu a znovu před očima, jak hledím po stropě a vzpomínám, jak jsem unavená po horkém dni, omámená sluncem a vůněmi luk a zrajícího obilí, umlácená vodou ze splavu, s rozbitými koleny a ukopnutými palci poslouchala pana Skládáného, jak peče koláče z much. Víčka ztěžklá, pozorovala jsem mouchy, jak lezou po stropě a když slezly na zeď, panímáma je koženou mastnou plácačkou zaplácla.

- Odnes to tam Kadlečkovi, řekne mladá panímáma, která předtím klečela na klekátku. A podává mi kastrůlek s ovarem, tři jitrnice a jelito.

U pana Kadlečka se nic nezměnilo, je tu tu jak tenkrát, když ještě paní Kadlečková zpívala vysokým sopránem do modrého nebe, sprostě nadávala a hned zas se smála. Dám panu Kadlečkovi pusu a kastrůlek a on ukáže bezprstou rukou, na vesnici mají skoro všichni nějaký prst uříznutý od cirkulárky, k prasečímu chlívku, nad nímž je nízká půdička, okýnko nad hnojem a nad záchodem.

- To vám tenkrát stačilo, co? Tam jste byli šťastný.

Přikývnu a nerozpláču se, ale za pár let už budu možná plakat jako on, protože už budu mít také pocit, že mne nic nového ani lepšího nečeká.

Neměla umřít, řekne pan Kadleček a bezprstou rukou si otře oči.

- Pláče každou chvíli, křičí panímáma. Musí se naučit bejt samotnej. Kadlečková před smrtí taky plakala. Stála u vrat, držela mne za ruku a povídá:

- Pajmámo, já umřu.

- Já jí říkala, že ne, ale plakala jsem s ní a nad ní. Kdybych tak vypadala já, ani bych nešla ven. A ona tak chodila i do konzumu. Lidi říkali: kdo se má na ni koukat? Chodila doposledka. Odvezli ji v pátek a v úterý umřela na rakovinu.

Přijde soused Kácha, jezdí sem z Prahy do rodičovské chalupy

na sobotu a na neděli, vypadá jako svůj otec před lety, když ještě vozil kance ke sviním a kozly ke kozám a sjednával veselky. Nic neměl tak rád jako lascivní anekdoty a uměl jich desítky. Vyprávěl je jako družba na veselkách, které sjednal.

- Náš táta není na práci, je na žvanění, říkála hubená, ohnutá paní Káchová. Jejich syn pracuje a je mu už pětasedesát. Nemá tu jiskru jako pantáta Kácha, nebude na žvanění ani na ženský.

Vzpomínám na mrtvé a k nim se řadí další a další. Je víc mrtvých, než živých, které znám v téhle vesnici. Zbylí živí sedí u stolu, pantáta se svatozáří, panímáma křičí u kamen, syn mlčí a dívá se na mne jako na ženskou, je mi z toho úzko, protože jsem ho chovala, když byl miminko. Dcera se přejedla a sní teď asi o ženi-chovi, který přijde navečír.

Vyjdu na zápraží, už je skoro tma. Nahlédnu do bývalé maštale, kde je dílna, ale necítím šmír, ale z dávnověku koňský hnůj a seno, v chlívě se znovu podívám na kozu prvničku a ovcím do očí. Ve stodole hledím dírami ve střeše k temnějícímu únorovému nebi a pak zajdu do kůlny, kde trouchniví kočár, jímž jsme kdysi jeli na svatbu. Kola mu už zarostla do země, i já tam vrůstám, i pantáta a panímáma se už řadí na konec dlouhé řady mrtvých. Jsme poslední, kdo pamatuje, jak tu všechno bylo k něčemu a se vším se počítalo. Asi se ani nemáme vracet na stejná místa, nač udržovat v paměti něco, co bylo rozhodnutím odsouzeno k smrti. A přece: zarůstám patami do země a stávám se skladištěm obrazů navrstvených na sobě. Mají vůně a pachy, sálá z nich horko a chlad, protože jsem živá. A najednou vím, že nic se neztratí. Všechno, co je odsouzeno předčasně k zániku a ke smrti se vrací. Ničeho se člověk nezbaví rozhodnutím, protože všechno musí dozrát a dožít ve svém čase. Když se to nenechá, straší to ve dne v noci jako tady ty zříceniny. Pýcha nás žene k násilí. Někde však přetrvává všechno, co bylo a mělo být, než jsme to přervali a vykopali. To, co odsoudíme k smrti stejně je, a dokonce silnější, čím víc to zaháníme. Někde tkví i nedokončený myšlenkový útvar, nenapsaná kniha; nenaplněná láska. Číhá na nás a čeká. Co všechno bylo přerváno, zbouráno, načnuto a nedokončeno v této zemi. Někde to je, čeká to na svůj čas a hledá si své objekty. Strašidla nás přepadají na našich cestách.

Jsem to pořád já, kdo stojí uprostřed zpustlého dvora a bojím se jako tenkrát, když jsem byla malá. Žasnu v přítomnosti nad vším, protože nic se neopakuje a co se opakuje, je jen z vůle lidí a to je to mrtvé, nač je třeba zapomenout.

Na jednom sjezdu spisovatelů se schylovalo k nepředvídané polemice skupiny čtyřicátníků se zasloužilými celebritami pokročilejšího věku. Proto byla na večerní hodiny /jako pokaždé v podobné situaci/ svolána takzvaná stranická skupina SČS. Na ní podle osvědčeného principu demokratického centralismu měly být ochlazeny mladší horké hlavy a vláda věcí navrácena s novým posvěcením do starých rukou. Protože účastníci té večerní konspirace se scházeli velice liknavě a začátek manipulování se zdál v nedohlednu, odebral jsem se mlčky domů, otrávený opětovným názorným příkladem lidové demokracie v praxi. Ale ani doma se mi nepodařilo ukončit hádku, kterou jsem vedl v duchu se zastánci mně protivných názorů. Asi za hodinu jsem se tedy vydal nazpátek rozhodnutý, že si na té schůzi přece jen povím svoje, ať má dušička klid. Jenomže jsem na místo činu dorazil pozdě. Účastníci té neslané nemastné sešlosti po vyslechnutí oficiálního stranického legáta už se v hloučcích rozházeli za smysluplnějším konáním.

Ve dveřích jsem tenkrát potkal Oldřicha Mikuláška. Na mé dotazy a rozčilený komentář k současným událostem odpovídal ledabylým mávnutím a nakonec pravil: "Radši tam jednu hrknem, pojď." Zašli jsme do Valdeku, myslím jsme jich tam hrkli trochu víc a popřáli si dobrou noc. Byla by mi přišla vhod namísto otravných, nenapravitelně opožděných výčitek za zmeškanou příležitost vyslovit, co mě už delší čas svrbělo na jazyku. Mé slovo by samozřejmě na celé situaci nezměnilo vůbec nic, ale přesto jsem si své tehdejší držení huby zazlíval ještě dlouhý čas.

Tenhle rozvleklý úvod má mi pomoci s vysvětlením, proč

jsem se až po několika měsících rozhodl připsat pár poznámek na okraj Klímova nekrologu Za Jaroslavem Dietlem. Abych si zas jednou nemusel vyčítat lenošné mlčení, třebaže dnešní záminka k těmto margináliím je méně závažná, a o život a dílo scenáristy Dietla mi jde až na druhém místě. Už když jsem přátelskou vzpomínku Ivana Klímy četl ve strojopisu, chtělo se mi připojit na její okraj několik obecnějších pochybností, ale podobně jako na spisovatelské schůzi před lety "odebral jsem se domů". Teď jsem Klímův článek zahlédl v oficiálnější podobě a nedá mi to, abych se třeba opožděně neozval. Nejde mi o spor ani polemiku, Ivan Klíma ví, že ho mám rád mimo jiné i za to, jak pevně stojí ve své pravdě. Ale ani ryzí pravdymilovnost nezaručuje spolehlivou ochranu před omylem, zvláště když nás k němu svádí přátelská sympatie. Snad mi tedy nebude mít za zlé pár výhrad či pochybností nad jeho velkorysostí, která jeho osobě je ke cti, ale čtenáři zůstává dlužna úplnější informace. Nemíním ovšem žádné z jeho tvrzení vyvracet, stavím pouze názor proti názoru a zkušenost proti zkušenosti. Ani početnější souhrn reálií, než jsou ty, které uvádíme, ostatně nestačí na hodnotící soud, který by neopominul nic podstatnějšího. Vím, že s Klímovým nekrologem ~~by~~ by pravděpodobně souhlasilo mnohonásobně víc lidí než s těmito mými řádky. Ale i kdybych mluvil jen za sebe jediného, udělal bych to, protože nikoli jen Dietlovo dílo, ale i jeho spíše blahovolně boдрé než objektivní posuzování je mi reflexem obecného poklesu kritérií v kultuře a umění našich let.

Ivan Klíma měl Jaroslava Dietla jako přítele a dlouholetého spoluhráče. Kdo by se mohl divit, že mu duchaplný ironik byl milý osobitým šarmem a vtipem, nejednou sarkasticky připepřeným, a že mu pramálo sešlo na jeho "odvrácené tváři"; možná ji ani jakživ nezahlédl. Já před třiceti lety poznal J. Dietla

v televizní dramaturgii jako jeho starší kolega. Vedl jsem nějaký čas literárně dramatické vysílání a Jaroslav Dietl, přesněji řečeno styl jeho tehdejší dramaturgické praxe, byl jednou z příčin, proč jsem se rozhodl z televize odejít. Snad bych to měl vysvětlit názorněji. J. Diál, stejně jako ostatní dramaturgové, měl za úkol především spolupracovat s jinými dramatickými autory, zkušenými i začínajícími; jeho povinností bylo k dohodnutým termínům odevzdávat hotové televizní scénáře. Místo nich jsem nejednou dostal Dietlovo vyjádření, že ten či onen autor selhal, že jeho práce je neuspokojivá a text nepřijatelný. Protože takové sdělení přicházelo ve chvíli, kdy se předpokládalo odevzdání očekávaného textu, vznikla v dramaturgickém plánu mezera. Jaroslav Dietl na vyplnění této dramaturgické "díry" nabídl zpravidla svůj vlastní text. Protože se o něm rozhodně nedalo tvrdit, že je neschopný či nezkušený dramaturg, pochopil jsem, že je prostě rozhodnutý v rozvrhu své dramaturgické činnosti dávat přednost vlastním scénářům. Bohužel často nehotovým, dokončovaným liknavě a nejednou i s demonstrativní nechutí. Nevěřím, že to dělal jen z pracovní či dokonce tvůrčí posedlosti. To by určitě byl přístupnější oprávněným připomínkám svých kolegů. Jenomže ty znamenaly práci s několikerým přepisováním a upravováním textu třeba slibného, ale nehotového a mělkého. Dřina tohoto druhu podle mé zkušenosti byla Dietlovi protivná. Možná i proto se po šťastném divadelním debutu Hodů svaté Kateřiny a několika pozdějších už méně zdařilých divadelních textech soustředil především na televizi, která při jeho postavení v této instituci byla nenáročnější a lukrativnější. Jaroslav Dietl byl velice chytrý člověk a mimořádně schopný literární agens. Proto

se zdráhám uvěřit, že si aspoň občas neuvědomoval, jak mnohé z jeho textů jsou jen nápady, někdy pouhé záznamy jakéhosi předběžného náčrtku budoucího scénáře. Vzpomínám si, že mi někdy sugestivně nabídl přečtení opožděně dodaného textu vlastní televizní estrády či komedie. On sám se při takové interpretaci skvěle bavil, zajímavě se smál i při četbě scén, kde já cítil pochybnosti a občas přemáhal pocit trapnosti. Jako kolega - autor jsem mu tento blažený nedostatek sebekritičnosti mohl snad závidět. Jako vedoucí dramaturg jsem však častěji míval dojem, že Jaroslav takto hýří okázalým rozmarem možná i proto, aby přemohl můj skepticismus a smazal mé rozladění nad tím, jak mě už poklíkáte znovu doběhl. Připomínám, že čtení textu beztak opožděného nedovolovalo už mnoho dalších úvah a hledání výhodnějších alternativ. Nakonec zpravidla skončilo přijetím jeho scénáře, i když nebyl moc zdařilý. Dietl nebyl jediným programovým pracovníkem, který se uchyloval k naznačené taktice, bylo na něj však vidět víc než na ostatní, protože patřil k nejprůbojnějším a nejvýkonnějším osobnostem mladé televize. Pamětníci a svědkové těch časů, ~~XX~~ kteří tam přežili, by mi dali za pravdu.

Já sám jsem pro nové velkoproduktivní médium neměl dost názorové elastičnosti; Jaroslav Dietl naopak prokázal, že on a televize k sobě bytostně patří jak svou pohotovostí, tak scenáristickou výkonností i povrchností, kterou to občas nezbytně nese s sebou. Aby nedošlo k omylu: nemluvím tu o televizi jako celku, zmiňuju se jen o jejím tehdejší literárně dramatickém programu, do kterého před třicety lety patřily i takzvané zábavné pořady. Ale stejně mám dojem, že televizní dramaturgie se v minulých deseti, patnácti letech dost podíetlovštila. Dalo by se říct, že

je v literárním ohledu více soběstačná, velkou část dramatické produkce si obstarává z vlastních zdrojů. Třeba měl Jaroslav Dietl před třiceti lety pravdu a já se mýlil.

Můj odchod z televize nevedl k rozchodu s ním. Dalo by se naopak mluvit o uvolnění předchozího napětí. Byli jsme jeden druhému snesitelnější, protože jsme si přestali vadit; přátelé se z nás nestali nikdy, ale naše občasné styky byly korektní, příjemně ironické a nejednou i podnětné. Pověděl jsem už, že Dietl byl chytrý a neobyčejně nápaditý. Navíc jsem ctil jeho pracovitost a píli. Nikdy mi však neimponovala samozřejmost, s jakou pouštěl do světa práce, svědčící nejednou spíš o sympatickém daru improvizace než o silném talentu a tvůrčí náročnosti.

Ivan Klíma se zmínil, jak i lidé, kteří Dietlovi nebyli nakloněni, uznávali, že byl ve svém řemesle vynikající. Já se k nim nehlásím. Být vynikajícím řemeslníkem je mi v umění hodnocení stejně špičkové jako být vynikajícím tvůrcem. Jak píše Karel Čapek: "Celé umění musí být dokonalým řemeslem; a celé musí být uměním." Nezdá se mi vynikajícím řemeslníkem ani truhlář, který jednou udělá poctivý stůl, ale vzápětí zfušuje kredenc a ze tří jeho štokrlat jedno je solidní, druhé se viklá a třetímu dokonce chybí jedna noha. Co teprv spisovatel, který si počíná v práci podobně? O Dietlovi se častěji vyslovovalo lakonické uznání, že je profík. To se mi zdá přiléhavější, včetně dnešního podtextu toho slova, zahrnujícího i označení snadné bravury, která si dvakrát neláme hlavu s nejvyšší možnou kvalitou každého, i toho sebedrobnějšího výtvoru. Klíma podle vlastního přiznání nevlastní televizní bedýnku a ani jinde se na obrazovku nedívá. Realita mu tedy není neobtěž při hodnocení tvůrčích kvalit zesnulého přítele. Ani mně nemusí věřit, že úroveň Dietlovy literární práce byla tak

proměnlivá, že bychom těžko hledali obdoby jiného scenáristy. Od znamenité adaptace dumasovského příběhu přes velmi atraktivní Nemocnici na kraji města, dobře zdramatizovaný a ještě lépe inscenovaný Čapkův Zločin na poště až k seriálům a cyklům i na Dietla až příliš laciným a plytkým.

Je-li trochu pravdy na úsloví, že konec korunuje dílo, byla by to v těchto týdnech koruna živé hlavě ukrutně těžká a zaslouženě trnitá. Rozměrná sklářská sága, tento epilog Dietlova seriálového manýrismu, koncentruje osobité rysy žánru, rozptýlené po předcházejících cyklech v snad snesitelnějších dávkách a vyvolává nežádoucí komičnost i tam, kde o legraci nemůže být řeči. Rodí se tu kouzlo nechtěného; fabule, odraná až na kost a figura, postrkovaná po liniích zdaleka viditelného schematického půdorysu, znovu potvrzují naši zkušenost, starší než tři desetiletí. Slovesný pokus o obrazně vyjádření lidských osudů manýrou ideologické simplifikace člověka a jeho světa nemůže vést jinak než k vulgarizaci. Pamatuju doby, kdy naši kulturně političtí lodivodi pranýřovali primitivnost seriálů v západních médiích a zapřísahali se, že tomuto nešvaru u nás pšenice nepokvete. Žasnu, jak dobře vypečeného pecnu se nám dostává z toho odřičkaného chleba. Zbývá už jen přiučít se u cizích tlustých týdeníků, kde ve dvaceti číslech po patnácti obrázcích na jedné hodně zadní stránce Anna Karenina se pohodlně vejde na stejnou plochu jako Svěhlavička. Tato však bude mít větší sukses, protože UKKKK /účastníci koordinovaně kolektivního kulturjího konzumu/ přišli v tomto revíru na chuť té nejmenší stravě se spoustou látek zdravě balastových. Jde jim k duhu, dokonce zakládají na duchovní sádlo usedající v navyklé době

před obrazovku svádně pomrkávající.

Ivan Klíma příliš nenařadil, když napsal, že při vysílání Dietlových seriálů se vyprázdnily ulice měst. Zbývá jen dodat, že tento fakt nevypovídá nic o umělecké úrovni sledovaných relací. Mistrovství světa v ledním hokeji by možná v tomto ohledu ohrozilo renomé i relativně slušného seriálu. Ale zachovejme vážnost a připusťme, že proseriálové vyliďňování českých plenérů může na druhé straně být svědectvím o upadajícím vkusu diváka nebo o projektech oficiální kulturní politiky, z nichž mě občas mrazí v zádech. Vlasta Javořická ostatně kdysi rovněž vycházela ve vyšších nákladech než třeba Vladislav Vančura. Když se před půlstoletím natáčely slavné filmové "lidovky" jako třeba Stříbrná oblaka, Světlo jeho očí anebo Krb bez ohně podle románů, otiskovaných na pokračování v některých týdenících, takřečený masový divák bral pokladny biografů ztečí. Ale nikoho z kritiků nenapadlo srovnávat Petra Plavce s Balzacem a Marynu Radoměřskou s George Sandovou, ba ani s Božencu Němcovou a jejími pohádkami. Na rozdíl od milého Ivana Klímy si myslím, že laskavé pohádky Andersenovy, Němcové, Karla Čapka a mnoha jiných opravdu pohádkářů se k citovaným televizním seriálům mají jako moudré slovo k tahání prostáčka za fusekli. Jaroslav Dietl nevyprávěl pohádky o světě, jaký by měl být. On naopak divákům sugeroval, že takový je. A pokud zrovna ne v našem okolí, tedy docela určitě v sousedním okrese. Pikantně kořenil těžce stravitelné pokrmy, které hladovému jedlíkovi serváruje Všeobecná Vývařovna. Nejedlé činil požitelným. Ale není povinností spisovatele spíše upozorňovat odpovědné kuchaře, že to, co zasmrádlo ve špajzu, nepatří do hrnce, ale do kafilérie?

Viděl jsem před dvaceti lety Dietlovy prostoduché

Tři chlapy v chalupě a bylo to v končině, která se dosud nedokázala vzpamatovat z tvrdého zážitku kolektivizace. Už tenkrát při pohledu na obrazovku neměl jsem dojem pohádky, nýbrž klamu a podvodu na divákovi. Nepravdou se žádný svět napravit ani zušlechtit nedá. Uznávám, že Jaroslav Dietl dokázal občas několika replikami vyvolat dojem kritické odvahy a etické nesmlouvavosti. Většinou diváků snad přitom uniklo, že po troše neškodné koketní prostořekosti v mnoha svých textech horlivě posluhoval moci proti potlačenému, demagogii proti pravdě, establishmentu proti občanovi. Z odvysílaných inscenací, natočených podle jeho scénářů v minulých patnácti letech, je naprosto jasné, komu stranil a v jakém směru pomáhal konsolidovat tuto společnost. Markýrováním kritiky v mezích stanovené normy paralyzoval skutečnou občanskou kritičnost a odvahu k pravdě. Snad opravdu svým vlastním jménem nepodepsal žádné prohlášení, které by ho morálně diskvalifikovalo. Jeho takzvaní kladní hrdinové však na podobné deklarační nešetřili dechem a on jim k tomu pilně šlapal měchy. Dá se o tom všem dohromady říct, že "jen vyprávěl příběhy"?

Sledoval jsem kdysi pokračování jakéhosi Dietlova seriálu s přáteli. Přítomní se chvílemi bavili hlavně tím, že přesně hádali sled a formulaci budoucích replik. Později dokonce pro několik dalších pokračování na květník předpověděli vývoj zápletky a celé fabule. To rozhodně nesvědčí o tom, že Dietl dokonale ovládal umění dialogu a dramatické zápletky. Spíš se nabízí otázka, jestli v jeho práci tou dobou nepřevládala stereotypnost čím dál průhlednější. Autor nekrologu, inspirován ušlechtilým citem přátelství, vyslovil ve svém ohlédnutí za zesnulým kamarádem velká slova o vynikajícím řemesle, o tvůrčím

stvořitelství, o dokonalém umění dialogu a zápletky. Nemá smysl diskutovat o přiléhavosti anonymního srovnání Dietla s Balzacem ani polemizovat o jednotlivých číslech Dietlovy hojné spisby. Televizní seriál mám za specifický typ pokleslé dramatické tvorby, za obdobu někdejšího ~~hářeš~~ nenáročného čtiva, dnes ovšem už ne pro služby jako za dřívějších časů, ale pro lidi zpohodlnělé a pohotově odvykající nárokům, kterým je vystavovalo soubytí s opravdovým uměním. To je jeden ze dvou hlavních důvodů, které mě vedly k těmto nepříjemným řádkům. Co napsal o Dietlovi Klíma, či jak jsem jmenovaného viděl já, je bezvýznamné ve srovnání s tím, co se pod vinětou dramatického umění čepuje divákovi, jehož vkus i celá mentalita má už dnes zřejmé znaky, které jsou důsledkem požívání pančovaných nektarů. Kde si však divák má ověřit správnost či mylnost svých kritérií, na čem korigovat svůj úsudek? Tam, kde by nemělo být pochybností o pravdivosti, poctivosti a nepochybné hodnotě. Logicky by taková směrovka měla ukazovat k takzvané paralelní literatuře. Tedy k té nedovolené, ale zato necenzurované a už tím jaksi důvěryhodnější. Ale nedá se i v ní občas pozorovat kolísavost uměleckých kritérií, upadající náročnost a nebezpečná snadnost, s jakou se malým věcem dávají nepřiměřeně velká jména? Jestliže šikovnost povýšíme na umění a místo činu se spokojíme s příčinlivostí, kam potom se Shakespearem? Vyhoví takový Čechov parátnosti bulvárních dohazovačů? A jakou známku dáme O'Neillovi, jaké epiteton ornans nám zbude pro Thomase Manna? Kdybychom se s podobnými tendencemi setkávali jen v projevech oficiálů, můžeme nad nimi mávnout rukou, vzal je čert. Jenže ony si začínají snášet na hnízdo mezi námi, ve společenství lidí, spřízněných před lety ani ne tak

podobným osudem jako spíš společným vědomím, že jako je nedělitelná svoboda, tak je z jednoho kusu i vysoká náročnost a přesahuje ze světa občanských ctností a mravní neústupnosti i do oblasti tvůrčí opravdovosti a kritické otevřenosti. A to je druhý důvod, který mne donutil k těmto nepříjemným a nespolečenským řádkům. Byl bych rád, kdyby mne některý z přátel dokázal přesvědčit, že přeháním a že mám nesprávnou optiku. Ale já už i mezi zakázanými kumštýři a jejich kamarády častěji než kritická slova slyším bombastické úsudky, které nesvědčí o ničem jiném než o pážecí příchylnosti k vlastní knížecí družině. Neměl bych nic proti občasným sklonům k exaltaci a přátelské ^{ve} pochýbnosti, kdyby současně nesignalizovaly povážlivý pokles kritické náročnosti. Je na našem tak ohraničeném teritoriu opravdu tolik jedinečnosti, mimořádnosti a teď už dokonce i geniality jak slýchám? Není to optický klam, který může být důsledkem toho, že místo abychom se poměřovali já nevím třeba Buninem, Zweigem nebo Čapkem, stačí nám k tomu čím dál častěji artefakty z místní provozovny? Pak je ovšem i leckterý začátečnický pokus možno opuncovat čtyřicetkrát. Tyhle tendence jistě nejsou doma především mezi kumštýři, i jinde se dovídám o tomto, že je fantastický charakter /a on se ve skutečnosti pouze včera či dnes nezachoval jako hnida/, zítra jiný je ve svém oboru pasován na jedničku za výkon, který normálně by měl být samozřejmostí, a třetí, zatím ministrantský kandrdas, pošilhává už nejenom po rochetce kostelníka, ale rovnou po pluviálu pana děkana. Odkud se k nám vracejí špatné móresy někdejších druhořadých literárních salénů? Vždycky se mi zdálo přirozené, že právě nedovolení literáti by si měli dopřávat bez omezení luxus nejvyšší vzájemné kritičnosti, aby nepropadli jalové sebechvále nebo domněnky, jak jsou dobří už tím, že byli vyvrženi z oficiální kultury a že velká slova chvály jsou stejně jen malou náplastí na tu křivdu. Sám sebe se ptám, jestli snad i nám do vědomí neprosakuje cosi z mentality a oblujícího lexikonu výřečníků z povolání. Nedostáváme se občas i my do situace televizního diváka, který nakonec už nevidí rozdíl mezi uměním třeba Zdenka Štěpánka nebo kreací Jaroslava Vicoeny? /Záměrně jsem zvolil dva herce, bytující už v divadelním Slavínu, abych nepominul některého z velikánů dosud se hýbajících./

Snad jste si všimli, že předcházející moralizování nemířilo proti televizi. Na jejím prahu skončilo proto, že právě ona je jednou z institucí, které umělecké dílo suspendují na panoše propagandy a publicistickou agitku servírují jako dokumentární svědectví. A kde padlo slovo televize, ozvěnou se vrací

jméno Dietl. Říká se tomu myslím metonymie. Je pravda, že vedle jeho seriálů vznikaly v televizi desítky dalších, lepších i horších. Autoři, nadaní dramatickým talentem nebo jenom posedlí grafomanstvím či obdaření vhodnými kádrovými parametry psali a píší pro ni stovky scénářů nejroztodivnějších kvalit. Jaroslava Dietla však nade všechny ostatní vyzářila nevídaná výkonnost, neuvěřitelná pro toho, kdo nesledoval kvalitu jeho produkce. Tuto hojnost se dá vysvětlit zrod pověstí, že v Dietlově "huti" pracovala řada "černochoů". Této domněnce navíc nahrávala okolnost, že mnoha solidním spisovatelům bylo znemožněno cokoli publikovat pod vlastním jménem a jejich normální existence tak byla vepší. Mezi autory, podezřelými z tajné spolupráce s Jaroslavem Dietlem, se před lety objevilo jak jméno Ivana Klímy, tak moje. Závidím Ivanovi, že byl spojován s jedním z nejlepších Dietlových cyklů o A. Dumasovi. Mně fáma přisoudila /kromě spolupráce na dialogích v Nemocnici/ spoluautorství hned na dvou seriálech. Na ^{Nejmladší} ~~Pravdě~~ z rodu Hamrů a Muži na radnici. Podle jedné verze jsem byl poslán do Ruzyně poté, co se prozradila moje účast na Hamrech, podle druhé jsem byl naopak z vazby propuštěn za dobrou práci na dílku o Muži na radnici. Nic z těch pověstí nebyla pravda a já díky svému estetickému hnidopišství jsem všechny podobné domněnky cítil jako pohanu. Ale myslím, že ani Ivanovi Klímovi nebyly řeči o jeho dramatické součinnosti s Dietlem dvakrát příjemné.

Pro úplnost se sluší dodat, že mně Jaroslav Dietl hned na počátku sedmdesátých let možnost jakési spolupráce opravdu naznačil. Vysvětlil mi svůj projekt seriálu o vývoji našeho zemědělství v průběhu minulých dvaceti let. Já jeho nabídku ironicky odmítl. On se na oplátku s vynikajícím sarkasmem

vyslůvil o nesmyslnosti "pochodu proti větru" /tak to řekl doslova/, mluvil o možnostech přežití jen za cenu toho, že veškerá naše aktivita se zaměří na oblast čistě literární. Za každou cenu je třeba proniknout nazpět do literatury oficiální. /To byla kontradikce, protože stejně jako já věděl, jaké politikum je vlastní právě této sféře./ Nakonec řekl větu, která mi tenkrát zněla hodně nadneseně. Neumím ji citovat doslova, její smysl však není tak složitý, aby se nedal vyjádřit dost srozumitelně: "Když už události vzaly takový konec, a není v našich silách je změnit, vidí on, Jaroslav, jako zapřisáhlý realista, motor budoucí literární aktivity ve výdělku aspoň jednoho miliónu korun ročně. To je úkol hodný chlapa." Jak jsem už napsal, znělo mi to namyšleně, ale ne překvapivě. Zřetel k hmotnému ocenění jeho práce nebyl pro Jaroslava Dietla nikdy věcí druhořadou. Tady se moje zkušenost rozchází s Klímovou, ale není to důležité. Možná, že Dietl opravdu měl spartánskou povahu. Vedle ní však v něm byla také silná potřeba vyniknout nad své okolí mimo jiné i životní úrovní, vysoko přesahující jak jeho vlastní prehistorii, tak i možnosti a představy všech kolegů a přátel. Jak víme, dosáhl toho. U nás přece není tak moc těžké zbohatnout, když je člověk příčinlivý a víc než na hodnotě díla mu záleží na zisku.

Dlouho jsem si myslel, že Jaroslav Dietl má na víc než na velkorysé literární výdělaření, které spisovateli bere síly i čas k tomu podstatnějšímu, totiž k úsilí o tvar stále konciznější, k nepolevující náročnosti, ke kritickému poznání, vyjadřovanému třeba i za cenu nepřízně nahoře stejně jako dole. Ctil bych Dietla, kdyby byl ztroskotal na cestě za zřetelnou mravní a tvůrčí integritou a třeba i marně dobývanou velikostí, za

vysokým uměleckým nárokem. Ale nikdy jsem nepocítil obdiv nad velikášstvím jeho kalibru. Zaplatil za ně příliš vysokou cenu.

O průběhu jeho pohřbu jsem se dověděl teprve ze vzpomínky Ivana Klímy. Vzpomněl jsem si přitom na staříčkou fotografii z roku 1920. Prezident T.G. Masaryk přišel tenkrát neoficiálně do Národního divadla k rakvi mrtvého Eduarda Vojana a stál u ní čestnou stráž. Přitom Vojan jeho režimu prospěl leda tím, že dobře hrál divadlo. Jaroslav Dietl naopak posloužil tomuto establishmentu tak produktivně, že si snad zasloužil podobné gesto. Na rozdíl třeba od pultuctu filmových umělců nejvyšších šarží, při jejichž filmech jsou kinosály většinou prázdné anebo ospalé, on několikrát v týdnu shromáždil u obrazovek milióny diváků, jimž na svědící vyrážku nespokojenosti přikládal náplast blahé fikce. Tohle byl přece národní umělec přesně podle jejich představ, zasloužil si tedy náležité pocty včetně hymnické tirády nad rakví.

Televizi však přičtíme k dobru, že se pokusila napravit své macešské chování aspoň dodatečně. Na rozdíl od Jaroslava Seiferta, po jehož pohřbu se nezmožila ani na hodinový medailon, věnovala v téže době Jaroslavu Dietlovi několikahodinový pořad, v němž bylo navrženo páté přes deváté. Až se při tom vnucovala myšlenka, nepřipravuje-li se tu pro zesnulého spisovatele udělení vysokého titulu in memoriam. Dojde-li k tomu, bude to po zásluze a ve stylu této doby. V dnešních relacích našeho oficiálně uznávaného umění slovesného zdá se mi Jaroslav Dietl ideálním kandidátem na tuto hodnost nejen podle kulturně politického reglamá, ale i díky popularitě a oblibě u miliónů diváků. Pro mne osobně to navíc byl nejplodnější námezdný literát období "normalizace" a reálného socialismu.

Odpověď na článek Proti básníkům, který už znáte, překládám spolu s Gombrowiczovou replikou.

O.Č.M.

Pane Gombrowicz^x!

Troufl jste si brutálně napadnout poezii a básníky. Urážíte cítění tisíců lidí, kteří píšou básně a rozechvěle čekají na odpověď z redakce. Podvracíte základy existence pracovníků na kulturní roli, kteří profitují z kultu pěvců. Ničíte i mne, neboť i já se někdy vyslovuji řečí vázanou. To vše by se vám dalo prominout, kdybyste neměl pravdu. Ale váš výrok, "že skoro nikdo nemá rád verše a že svět veršované poezie je svět fiktivní a zfalšovaný", je naprosto oprávněný. Co více, kdo vás čte, dochází k radostnému závěru, že člověk i v nepříznivých okolnostech je s to zachovat si zdravý rozum a úctu k pravdě. Pokud vás to zajímá, mohu také říci, že jste jeden z neslýchaně vzácných polských autorů v zahraničí, kteří se v Polsku stále čtou a skrytě oceňují. Jak bych s vámi mohl nesouhlasit, když uvažujete moudře a dobře píšete? Souhlasím tedy, ale s jistými podmínkami.

První podmínka. Že to, co je obranou poezie před nesmyslem a lží, nebude prezentováno jako útok proti ní. Neboť v podstatě tento útok je protestem Witolda Gombrowicze proti vymáčenému a beztvaremu světu, všemž, žádná myšlenka, žádný cit, nejsou ostře a odvážně, kde se vše rozplývá v neurčitých gestech a hříčkách, kde není o čem mluvit. "Jeden druhého něžně objímá... Ale nehledě na něžnost, na tu srdečnost, Rozhovor co chvíli hasne, nebo se rozpadá, neboť zatím co jeden tlachá, druhý v roztržitosti, v Zapomenutí jakémsi už i Naslouchat přestal, už si Ponožku prohlíží. Říkají: - Vyšla už ta Revue? - A mně zaplatili za článek 50 pesos. - Jak se ti vede, jak se ti vede? Co je nového? Kolik to stálo? Já jsem si pořídil ponožky. V tom všichni najednou ruce vzhůru pozvedli a za hlavy se chytajíce nahlas zvolali: - Ó, co to povídáme? Ó, proč Povědět neumíme?! Ó, proč si sami sebe Vážít a sebe Uctít nedokážem?! Ó, proč tak Ploše, tak Ploše, tak Ploše?! A tak k sobě navzájem Přiskakují, jeden druhému Čest prokazuje, jeden druhému 'Maestro, maestro' a 'Gran Escritor' a 'que Obra' a 'que Gloria', ale co naplat, když rázem se jim to zas rozpadá a znò-

^xKdyž jsem to psal, oslovení "Panis Gombrowicz" platilo za vulgární, jeho užitím jsem napodobil hrubiána. Dnes se pohříchu s touto formou setkáváme stále častěji.

vu roztržitě Fonožky sobě prohlížejí." /Trans-Atlantik/ A básně, které ti lidé píší, zaplňující stránky argentinských nebo francouzských, polských nebo anglických revistak, jsou všechny stejně k neštění, nezajímavé pro nikoho kromě pro své autory.

Druhá podmínka. Že se provede rozlišení mezi "čistou poezií" a "poezií veršovanou". Ne každá "veršovaná poezie" je také "čistá poezie" v tom smyslu, jaký "čistotě" dalo dvacáté stolétí, tj. ve smyslu pokrámů připravených ze šamého cukru, nanejvýš s přísadou medu. "Čistá poezie" je jedna z duševních úchylek. Po právu volá Witold Gombrowicz v Trans-Atlantiku: "Nemám rád, já, když Máslo je moc Máslové, Nudle moc Nudlové, Jáhle moc Jahelné a Kroupy moc Kroupové." Ani Pan Tadeáš, ani Faust ani Shakespearovy hry nepatří do "čisté poezie", i když jsou ve verších. Něco zcela jiného je čistota tónu, která pozvedá všední nebo dokonce triviální události do dimenze trvalosti, což však předpokládá společný zájem autora a čtenáře o tyto události, nikoli o tón jako takový. Neboli pravá "magie" existuje jen tehdy, když je nepostřehnutelná, když čtenář pociťuje, že autor užívá rytmu a obrazů jako prostředků k tomu, aby něco řekl, že mu samy o sobě nejsou cílem. Chtěl bych uvést jako příklad jedno krátké veršované dílo, které mám rád a které by mělo být Gombrowiczovými výtkami nedotčeno. (Miłosz cituje staroanglickou lidovou baladu The Bony Hind v příkladu E. Porębowicze.)

Doufám, že Witold Gombrowicz bude se mnou souhlasit, že to je krásné dílo. Co by z něho zbylo, kdybychom odstranili rytmus, opakování jistých slov na konci veršů a symetrii dialogů? Nic víc než příhoda ze středověké černé kroniky. A pouze jistý druh inkantace dává této příhodě sílu schopnou nás vzrušit. Posluchači, kteří si předávali tu píseň od úst k ústům, dokud nebyla konečně zapsána, nedbali o "magii", neoddělovali ji od příhody, která na ně působila tak, jako na varšavského posluchače působily události v baladě o paní Wiśniewské.

Třetí podmínka. Že Witold Gombrowicz vezme v úvahu změny, k nimž došlo během posledních let v poezii několika národů včetně polského. Útok proti "čisté poezii" byl veden v jistých literárních kruzích ve Varšavě za války, byl úspěšně veden i po válce. Byl to útok oprávněný a prospěšný. Avšak držitelé moci, kteří tuto tendenci podporovali, měli už na zřeteli "následující etapu", tj. zapřažení poezie do služby státu. Útok Witolda Gombrowicze se o vlas liší od podobných útoků na domácí půdě, a v těchto záležitostech jak známo "vlas" rozhoduje o všem.

Malířství, poezie nebo hudba mohou sloužit státu a v minulosti nejednou sloužily, to však byly státy opírající se o náboženské základy. Dávná náboženství nebyla v rozporu s těžko vymezitelnou podstatou umění, zabezpečovala básníku, malíři nebo hudebníku rozlet do prostoru, do

obrazů a pojmů obsažených v náboženství samém. Něco jiného je světské náboženství diamatu čili dialektického materialismu s příslušnými opravami a s úrami. Samozřejmě vzniká neodstranitelný rozpor mezi diamatem a skutečnou uměleckou tvorbou, a tohoto rozporu jsou si dokonale vědomi partijní filozofové, kteří ovšem nemají v úmyslu obětovat diamat. Kdyby však poezie byla nedůležitou záležitostí, něčím na způsob šachu nebo filatelie, nepodnikli by tolik pokusů, aby ji získali a podporovali. Naopak, pokládají ji za jeden z nejmocnějších nástrojů vlády nad vědomím lidí, neboť s pomocí falešné poezie odívají to, co je nezbytné, do sentimentálních oblečků. ("Májový deštík se zvedl, /slaviček trylkuje skvěle, / ó jak je krásný svět/ se Sovětským svazem v čele.")

Situace v Polsku tedy v ničem nepřipomíná rozhovory pánů prohlížejících si svoje ponožky. Publikum při besedách s básníky nezačíná tleskat ve chvíli, kdy na tváři vedle sedícího snoba vystane výraz okouzlení a když se jeho ruce nastaví k potlesku. Potlesk se rozlehne tehdy, když si každý řekne "aha, teď", tj. když padne předem očekávaná politická narážka nebo slovo vyvolávající potlesk silou podmíněného reflexu (např. jména vůdců, hesla v dané chvíli aktuální atd.). Je to permanentní jubilejní oslava.

I tak v průběhu poválečných let byla v Polsku vykonána obrovská práce s básnickým stylem; byla revidována přejemnělá konstrukce věty, potlačena hypertrofie metafor a "poetičnost" obrazů, tedy nesrozumitelnost vyplývající nadměru často nikoli z přebytku, ale z nedostatku obsahu. Dá se mluvit o vzniku nového jazyka, který se odlišuje od jazyka z doby před 1939, jako by uběhlo třicet roků. Tento nový jazyk je díky tomu, že se obnovil zájem o různé druhy metra, zvláště způsobným nástrojem básnického překladu. Je na místě to připomenout, neboť Gombrowicz, usídlený v Argentině, provedl v Trans-Atlantiku opravdový tour de force, když s úspěchem obnovil styl deníků a zápisníků, tak vyhovující sluchu přivyklému polštině.

V Polsku bohužel vylili s vaničkou i dítě, neboli tohoto nového jazyka poezie bylo využito nikoli k "dorozumění člověka s člověkem", ale k dorozumění státu s člověkem, což je dorozumění dosti jednostranné. Gombrowicz říká: "Jak se Úzkost stávala stále Užší, ničím nekrocené Krásno bylo stále Krásnější, Hloubka stále Hlubší, Ušlechtilost stále Ušlechtilejší, Čistota stále Čistší." K něčemu podobnému, byť v opačném směru, dochází i v Polsku, kde zúžení má politickou povahu. Náchyllost ke kráse a ušlechtilosti je v básnicích pravděpodobně nevyplnitelná, což je jaksi ve spojení s uměleckým přetvářením, "idealizací" světa, ale přesto je možné uniknout zúžení, které vede k dýchavičnosti, k nemoci, jež byla nazvána peu de réalité. Proto vystoupení Witolda Gombrowicze proti básníkům musí vést k otázce: jakým způsobem se vy-

hnout odporným rysům "čisté poezie" a získat velké Rozšíření, aniž bychom propadli tomu novému druhu "ódcizení", který se vnucuje básníkům na východě. Také na ty musíme pamatovat.

Pod těmito podmínkami s vámi souhlasím, a nejen souhlasím, jsem u vytržení. Má ukvapenost se možná dostává do jakéhosi rozporu s mou praxí. Vyplývá to buď ze zásadně nemožnosti "epochy" (ne tedy z nemožnosti básníků vždy a všude) nebo z osobních nedostatků. V každém případě odchylky nezmenšují správnost uvažování.

x x x

Witold Gombrowicz: "Už zas to prokleté trpaslíčkování!"

(Odpověď obráncům básníků)

Můj troufalý antibásnický exces mi přinesl neznámé dojmy, a jak příjemné! Rozličné osoby, které se osud stavěly k mé tvorbě bez viditelného nadšení, mi vzrušeně tiskly ruku. Poprvé v životě jsem poznal rozkoš spisovatele, který povstal proti tyranii a stal se tak mluvčím lidu. Třeste se, básníci! Neboť co jiného dokazuje ten třas štěstí a rozkoše, jenž rotrásl tisíce bytostí, než že už je blízko konec vašeho násilného panování, že tajemný prst moderní doby píše MANE TEKEL FARES na stěnu nudné svatyně vaší! Nicota otvírá před vámi svou chladnou náruč, Nic, pusté, dokonale prázdné Nic se krade jako kocour k výrobě metafor, aby jí pozřelo spolu s dostavníkem vašeho myšlení. A bleďá růže se rozplyne v soumraku nasáklém smrtí! Ne, netvrdím, že všichni bez výjimky se vyslovili pro můj názor. Pravím však, že ty četné zástupy inteligentních lidí, kteří mě podporují, se ocitly mimo hranice diskuse a zajisté budou odsouzeny k věčnému mlčení. Proč? Protože ti, co píšou do časopisů, jsou literáti. A na lavici obžalovaných usedla veršovaná poezie, jejich sestřenice, příbuzná je jich múza. Můžete žádat, aby se literáti smířili s útokem na literaturu? Pokud jde o veršovanou poezii, tisk - tak prohlašuji - není orgánem veřejného mínění, ale pouze nástrojem teroru, je to instrument, s jehož pomocí dávno zemřelý školomet vtluoká do hlav chtivých života mrtvolu navždy už pohřbených exaltací.

Kdo odpovídá na můj článek? Zaslechli jsme snad hlas inženýrů, lékařů nebo advokátů? Ne. Odpovídají básníci: Miłosz, Żobadowski. Literátka Zarembina. Kritik Wit Tarnawski. Bylo možno předem předvídat, jak vyzní ryčení lvů, kterým jste dupli na ocas. Jedině odpověď Miłoszowa byla pro me - ve svém zásadním obsahu - překvapením. Žkoprnělý, přiznávám, četl jsem vyznání básníka, který s nejchladnější kr-

ví a podivnou svobodou ducha pochválil nuž na jeho vlastní hruď mířící, podpořil to, co jeho samého zabíjí. Připomínám závěrečné věty Miłoszova textu, kde autor domnívá, že existuje jistý rozpor mezi jeho teorií a jeho praxí. Pokud tato nestydatá nedůslednost vámi neotřásla jak náleží, pak jediné proto, že Miłosz ji ze slušností opatřil rozmanitými podmínkami a výhradami; nedůslednost tu však přesto jest, veliká jako dům, nepatřičná jako veřejný dům! A právě díky jí se Miłoszova odpověď stává nesmírně cennou a vysoce charakteristickou.

Co totiž říká ten básník, který - ve jménu Poezie - se spojuje s beranem drtícím hrudníky básníků? Kdyby Shakespeare měl shrnout podstatu této zrady, zdaž by ji nevtělil v následující verše:

Jsem Miłoszem, že Miłoszem být musím,
jsa Miłoszem, já Miłoszem být nechci,
Miłosze v sobě zabíjím, to abych
více Miłoszem byl...

Což se interpretuje takto: podstatou člověka je vývoj, a vývoj se realizuje cestou permanentní sebevraždy. Musíme v sobě zabít to, co jest, abychom došli k tomu, co bude. A ta svoboda, s níž se Miłosz, aniž na okamžik zaváhal, odtrhává od svého světa, je právě hořká dospělost naší doby - dospělost získaná pod mocným tlakem historie, který Miłosz hluboce prožil. Tento básník usiluje vymanit se z básníka, aby pohnul z místa básnictvím - podobně jako autor těchto řádek v Trans-Atlantiku usiloval vymanit sebe i vás z Národa, abychom mohli pohnout z místa Národem. A druhý rys, který - pokud Miłosze vykládám správně - bych chtěl zdůraznit, je jeho bezprostřednost - jak on bez obavy z nedůsledností, nebráně se před ní, přijímaje ji jako nutnost života a vývoje, si může dovolit upřímnost citu, může reagovat na skutečnost ne podle zásad, úvah, doktrín, filozofií a podobných schémat, ale ve shodě se svým nejobyčejnějším lidstvím, které hloupost nazývá hloupostí a nuřu nudou. Ne, nepřekvapuje mě, že člověk, jenž na vlastní kůži zakusil různé přízřebivce s takovou bezohledností, dnes tíhne k svobodě.

Což tam, za oponou, neexistuje stejný hermetismus ducha jako mezi básníky? Jestliže básníci věří v Poezii, pak tam se věří ve Stát. Jestliže básníci píšou pro Poezii verše neschopné vzbudit v lidech zájem (a celý mechanismus kultury je násilím vnucuje ubohému čtenáři), pak tam se úspěšně praktikuje týž typ literatury: Pokud na jedné straně jsou autoři nuceni psát ne pro člověka, ale pro Stát, pak na druhé straně jsou nuceni čtenáři, aby to četli. V důsledku čehož takti spisovatelé chodí v aureole slávy jako v sluncích a zaštiťují se svými tisícovými náklady, podobně jako u nás básníci. A jediný rozdíl záleží v tom, že jestliže tam má přinucení vnější, brutální povahu, tady máme

co dělat s nekonečně subtilnějším nátlakem - s nátlakem, který zůstává utajen svým vlastním obětím. (Takže si nenamlouvejte, že básníci jsou obhájci Lidskosti a Člověka - kněz se nestará o nic kromě Boha.)

Ale dosti o nedůslednostech Miłoszových. Přejděme teď k soudům méně bezprostředním, více... důsledným.

/Po dvou stránkách repliky literátům Zarembině, Łobodowskému a Tarnawskému Gombrowicz pokračuje:/

Proč lidé inteligentní, osvícení a vážení, jako jsou Zarembina, Łobodowski, Tarnawski, jakož i mnoho jiných přátel veršované poezie, nebyli s to porozumět těmto zásad^{ním} hlediskům mého článku? Vlna je tu snad jistá nesmělost, jistá "zprostředkovanost", tak příznačná pro všechny kultury, které se nevypracovaly v bezprostředním střetnutí se skutečností a životem a které pociťují svět skrze kultury jiné, dospělejší. Nám Polákům nezáleží na tom, abychom měli poezii (ve smyslu obecném, zásadním, ve smyslu poetického vztahu k světu), ale jen na tom, abychom měli "poezii na francouzské úrovni", nebo abychom byli "stejně kulturní jako Angličani". Naše utkání s přírodou neprobíhá přímo - vždy nám jde o to, abychom se vyrovnali někomu, kdo nás předběhl; naše myšlení se vyhýbá základním záležitostem a místo toho se zdokonaluje v jednotlivostech, v detailech, ve všem, čím se dotváří budova započatá někým jiným. Takové národy obecně mají výborné herce, zpěváky, skvělý balet i virtuózy hodné uznání, hůře však je s filozofy, mysliteli, skladateli. Následkem této zprostředkovanosti jsme si vypracovali vysoce zjemnělý jazyk, abychom se s patřičnou hloubkou mohli zabývat tématy jako "Norwid a Claudel" nebo ~~XXIX~~ "vývoj třináctislabičného verše", ale naše myšlení umírá; bledé hrůzou, přijde-li na pořad otázka: nakolik sama poezie, nebo sama hudba, jsou důležité? Žijeme ve světě, který nám vybudovali jiní, a nepřijde nám na mysl, že bychom se také mohli dát do budování světa. Pro tuto naši opatrnost, tuto naši umírněnost je velice příznačná rozvážná poznámka Tarnawského: "Věru je zatěžko připustit, že velcí básníci všech národů a věků byli ve svém řemesle snoby a ignoranty, a že teprve Gombrowicz prohlédl."

Jestliže však se na chvíli vymaníte z této uvážlivé skromnosti a jestliže pojmete můj boj s básníky v poněkud širším měřítku, vyvstane vám záležitost v jiném světle. Především chci obrátit vaši pozornost k faktu, že ten typ kritiky, směřující k zjednodušení a brutalitě, jaký přináší můj článek, se více shoduje s naší skutečností a s naší úlohou v kultuře, než všechno vysoké a subtilní rozvažování o poezii, jaké se u nás praktikuje à la Jean Cocteau, nebo à la Paul Valéry, nebo à la Paul Eluard. Neboť, ač jako jednotlivci můžeme být

neméně dospělí než tito pánové, jako národ jsme jevem kulturně mladším. Proto jsme více Poláky, když "zdola" útočíme do výšin cizí dospělosti a domáháme se, aby ty pyšné katedrály sestoupily z nebe na zem. Naše úloha zajisté není v citování a napodobení cizích vymožeností, v pasívním navštěvování kulturní mateřské školy, my musíme bránit vlastní pravdu, která je pravdou nízko postavených a mladých, musíme být brzdou, která nedovolí rozběhnutému stroji kultury produkovat věci člověku přespříliš cizí. Otázka, kterou si máme klást, nezní, zda daná báseň je krásná, ale zda je krásná pro člověka, pro člověka nedokonalého jako my, člověka z krve a kostí. Ue je nám platných šedesát tisíc Miltonových metafor, jestliže vyžadují takový potenciál pozornosti, že to překračuje lidské možnosti. A proto když destruktivně udeříme zdola, jazykem svěžím, bezprostředním, do vší té sklerózy, do tupého mechanismu výšin, jsme nejvíc sami sebou - v tom můžeme být autentičtí, prvořadí.

A nyní: shoduje-li se mé vystoupení s naším polským chápáním kultury, pak na druhé straně je prostě důsledkem mého dosavadního literárního vývoje, a je mi hádankou, jak kritik, pan Tarnawski, dokázal tak dokonale vyčlenit ten text ze všech jeho kontextů. Což nevíte, že jsem ten, kdo usiluje vrátit člověku suverenitu ve vztahu k jeho vlastním výtvorům? Útočím proti básním, jako útočím proti Národu, jako jsem ve Ferdurce zaútočil proti fikci Dospělosti - vždycky ve jménu přímého lidského cítění, ve jménu nahého lidství. Útočím proti veškeré Formě, která přestává být pohodlným ústrojem člověka a přeměňuje se v tuhou, únavnou skořepinu. Útočím proti všemu, co nám roste samo ze sebe, aby to přerostlo nás. Jak tedy výpověď natolik mně odpovídající, natolik vyplývající ze mne samého, se vám může zdát do té míry neočekávaná, že se chytáte za hlavu a křičíte: zbláznil se!

Kdybyste se chtěli vážně zabývat mým článkem, bylo by především nutno stanovit, objektivně a věcně, jak dalece je pravdivé mé tvrzení, že "snad nikdo neměl rád básně". Radil bych vám, abyste se za tím účelem obrátili na filologicko-estetické katedry univerzit a vyzvali je, aby místo plození nudných monografií a jiného, stejně zoufalého tlačání vydaly ze sebe komisi, která by prováděla s lidmi výzkumy, jaké jsou, v psychologickém smyslu, jejich skutečné reakce na básně a jak dalece jsou s to je asimilovat. Potom by též bylo na místě ověřit, má-li pravdu, když říkám, že jestliže se lidé chovají tak, "jako by je básně uváděly v nadšení", a přitom ve skutečnosti toto nadšení nepocítují, je to proto, že se mezi lidmi vytváří kolektivní nátlak, který

člověka k nadšení nutí; a v jaké míře toto donucení, toto násilí, jehož se dopouští kolektiv na jednotlivci, Mezilidské na Lidském, je oprávněné, jak dalece může být námi, lidmi, akceptováno.

Ale i bez těch výzkumů a pokusů bych přistoupil i na tu nejostřejší kritiku, kdybyste si diskusi se mnou neulehčovali tím, že mě zplošťujete a banalizujete a redukuje te problematiku málem na školskou úroveň. Styďte se, přátelé... ve stopách hrdiny Ferdydurky jsem nucen zvolat: "Už zas to prokleté trpaslíčkování!" Ale chápu: ten přítomný svět, ve kterém fungujete, i když možná vzdálený ideálu, je přece jen v jisté míře uspokojivý. V tom světě Żobodowski píše své básně, Tarnawski své recenze, paní Zarembina poslouchá svého Bacha a tisíce jiných lidí přicházejí na koncerty, recitály, skládě jí se před "velkými génií", oddávají se více méně inteligentním rozpravám na umělecká témata a těší se svou vlastní kulturností. Všichni jsou přitom nesmírně prostí, upřímní, přirození, není-liž pravda? Ano, já chápu. Tento svět má přinejmenším jednu přednost: je stálý a neproměnný. A přece jen... co uděláte s Galileem? A co Galileo? Opravdu si myslíte, že se dokážete ochránit před Galileem? Uniknout Galileovi? ~~Ac~~o bude, ~~bude,~~ když Galileo vám křikne do ucha:

- ~~a~~ přece se točí!

Kultura, Paříž 1952

Petr Kabeš / T ě ž í t k a

Bojíš se popisnosti? Začni od ní.

Plamen si stoupal na špičky,
aby svíce vydržela ještě chvíli stejně vysoká.

Stažený hlas lampy.

Světlo voní!

Sáhnout si na život.
/Sáhnout si na život./

Doslovná znění střízlivěla do němoty.

Průpověď sliny, vzteklina.

Měl tu zprávu z nulté ruky.

Spustím se do jejího zpěvu, je to krás.

Kostra není obraz, ale popis těla.

Zuby moudrosti se neplombují.

Slova se nedotýkají, ale třou.

Zmrzlý skřivan, hladolet.

Zalidněný čas a vylidněný den.

Muzea: věčně na čekané.

Plán vzpomínek, zbořeníště představ.

Smrt hledí vždy novými očima.

Mezi papírem a chlebem pění mlýn.

Vydupat jámu ze země.

Obnašený plod.

v předposlední verzi jsem se uhladil.

Nový zákon ~~z~~ džungle: poušť.

Je koš na odpadky obal?

Intuice není dar, ale dřina.

Před hotelem si představuji denní parkoviště snů.

Slova nelze vykrást, do slova je třeba vloupat se.

máme klíč, ke kterému hledáme dveře.

Jsou chyby, kterým se musíme pracně učit.

náhoda je živorodka vlastního osudu.

postojím opodál, chvíli
před sebou

zbývalo dvanáct hodin do pěti minut.

Prázdnotu nelze odejmout.

Spraš je očištěc.

Šibeniční hodiny ráje.

Vzkříšení pádu.

Strach je nevidomý, odvaha hluchá.

Přízemní člověk udeří vždy pod pas.

Jejich běsnění - rajská hudba mého očištěce.

Modla se připravuje o naši budoucnost.

sníží, holátka nápadů: opeřenci opouštěna,
 ozřejmí je teprve listopad, prosinec, sníh.

Únava pracuje za dva.

zběsilé nežití.

Palma vítězství, fíkový list porážky.

Kříž nad tím krčí rameny.

Slovo - poklička.

to úžas miluje člověka.

Pojízdná čekárna.

Hlava není obrazárna,
 hlava je rámařství.

Kupa veršů, sloha veršů, řasy a kondenzační pruhy veršů -
 oblačnost kompaktní, a nebe žádné.

Nikoli slovo, papír
 nech nadechnout.

Je smetí, jsou smetiště.

Co najdu, to jsem hledal.

Kozcestí propasti.

Jsou předmluvy, je doslov.

zkušenost budoucnosti: na jazyku, za zuby.

Od a do z: např. od agónie po začátek.

64

K r i t i k a j e h o k r u h y

Jan Lopatka je jeden z mála současných literárních kritiků, který ve zkoušce sedmdesátých a osmdesátých let osvědčil, že je kritik z vnitřní nutnosti. Psal a píše dál, i když už od něho žádná instituce nové práce neobjednává ani nepřijímá. Měl jsem radost, že se mi dostal do rukou jeho strojopisný svazek Předpoklady tvorby, do něhož shrnul své texty z let 1965 - 1983.

Statí z šedesátých let zařadil logicky a ku prospěchu věci. Dovolují z časového odstupu lépe pochopit kritikova východiska. Poukazoval tenkrát na problematičnost, rozpornost a spornost mnohých děl, která platila za antidegmatická, progresivní, ba vrcholná. Byl velmi náročný. Snad jeho soud příliš nezkraslím, když řeknu, že dobově vychvalovanou literaturu usvědčoval z prominentství. Viděl to tak ostře i proto, že sám prominentem nikdy nebyl. Prominentstvím mám na mysli nikoli sociální nebo funkční zařazení, nýbrž stav ducha a morálky.

Klíč, s jehož pomocí analyzoval tehdejší literární díla, se dnes zdá jednoduchý. Zjišťoval, zda a do jaké míry předmět jeho zkoumání vznikl bezbolestnou beletrizací myšlenek, postřehů a nálad, které se v tehdejší společnosti vyskytovaly formulovány publicisticky nebo řekněme kavárensky. Právem byl toho mínění, že žurnalistický příspěvek má vyjít v příslušné formě v novinách, a odmítal přihlídnout k dobovým komplikacím a potížím. Cenzurní praxe šedesátých let vedla totiž některé autory k tomu, že své nápady skutečně šifrovali do beletristických útvarů, a tak cenzuru šidili, anebo jim cenzura tuto zbožnou lest trpěla. Takovou šířku kritik nemilosrdně vrátil do její výchozí podoby a zpochybnil tím celou autorovu práci; často snadnou, ale někdy i namáhavou; většinou primitivní, občas však i důmyslnou; řemeslně prove-

denou tu špatně, tu velmi dovedně. To bylo kritikovi jedno. Vznášel zásadní otázku, kterou bych zjednodušeně přepsal asi takto: **M u s e l a** být tato báseň opravdu vybásněna? - Je to nejkrutější otázka, před jakou může být spisovatel postaven, ale shodně-li se s kritikem v jeho mravním nároku, měl by ji unést a být za ni svým způsobem dokonce vděčen. Kdyby Jan Lopatka vykonal české literatuře jen tuto službu, je jeho zásluha mimo jakýkoli spor.

Kritika však charakterizuje nejen to, co sám odmítá, nýbrž také to, čemu přitaká nebo co je mu blízké. Lopatka vždycky inklinoval k tvůrcům outsiderům, kteří se pohybovali na vlastní pěst, a nikoli po literárních magistrálách, těžko se sami zařazovali a byli nesnadno zařaditelní. Snad u nich tušil přesvědčivější záruku tvorby z vnitřního příkazu než u zjevně dobově příznačných, to jest u literátů, kteří o své příznačnosti dobře věděli a záměrně ji pěstovali. V sedmdesátých a osmdesátých letech dospěl ke krajnímu postoji: Za objekt svých analýz volil a volí texty zrozené často vůbec bez profesionální umělecké aspirace; jejich původce vyjádřil sám sebe a byl přitom zcela nebo téměř lhostejný k tomu, zda stvořil Dílo. Deníkový záznam, dopis, lyrický zápis, dokument jsou nejvlastnější žánry tohoto bezděčného písemnictví.

Tak se Jan Lopatka stal teoretickým vykladačem toho, co se běžně nazývá českým undergroundem: prostředí autorů, textařů a hudebníků, kteří vedou demonstrativně neprominentný způsob života, nehodlají jej změnit, ani by to neuměli, a z toho vyplývají jejich literární a hudební projevy. Tím se výrazně liší od ostatních autorů alternativní kultury, kteří se přes své vyvržení cítí umělci a jako umělci se legitimují.

Ve studii napdepsané Mimořádný zájem o poezii hledá Jan Lopatka kořeny toho, co pro něho v současné době představují texty zhudebňované skupinami The Plastic People a DG 307 a texty sólových zpěváků a hudebních interpretů Svatopluka Karáska a Karla Soukupa. Jejich společný apel míří proti dnešnímu potomkovi historického měšťáka. I současný příslušník konzumní společnosti je "člověk bez vlastností, tedy bez vlastností lidských", a známe ho "v optickém náhledu trochu blíže i z některých filmů Formanových". Terčem jsou "atributy biologické, funkce biologicky reprodukční, celý komplex erotickoanální motivace životního pohybu". Lopatka volá za svědka Františka Gellnera a jeho báseň Pozdrav rodnému kraji. Genealogie je srozumitelná a bezpochyby pravdivá. Marně jsem však ve studii pátral po kritickém ohledání takového autorského východiska. Jan Lopatka jako historicky dobře poučený kritik i jako člověk musí přece vědět a ví, jak ploché vždycky bylo ono protestní gesto, které mělo za cíl děsit měšťáky, a jak lidsky i umělecky málo plodné byly pokusy rozvíjet je v program. Konce českého anar~~chismu~~ a zplanění evropské levé avantgardy dokazují, že honba na "měšťáka s naduřelým břichem" přitahovala zejména dvacetileté, přesněji řečeno ty ^{agresivní} z nich, kteří si přáli nebo kterým bylo osudem dáno zůstat dvacetiletými po celý život. Sílu Formanových filmů vidím mimochodem také v tom, že dílčím provokativně protestním motivacím nepodlehly.

Aby bylo jasno, oč mi jde: V Čechách se spisovatelé odedávna snaží přesvědčit veřejnost slovy i skutky, že literatura je pro národ a pro společnost apriorně potřebná a užitečná, nepřímou tím za své výkony žádají přiměřenou úctu a přiměřené zvýhod-

není, a řízejí se tak zároveň k převzetí určitých předem daných závazků. Nedávno, zhruba před osmnácti lety se vyskytli dokonce teoretikové, kteří se úředníkům kultury snažili vysvětlit, že společensky nejužitečnější je literatura nezávislá, ta že si zaslouží největší institucionální podpory: má se jí předem vše dát, nic však po ní předem nechtít. Dosavadní zkušenost napovídá, že si úředníci o tom myslí své, a není úst, která by jim to vymluvila. Ale i kdyby se to podařilo, stejně si neumím představit institucionálně podporovanou nezávislost. Právě proto pokládám za dobré zkusit dělat to, co potřebuju sám a co případně mohou jako potřebné přijmout nejbližší přátelé. Tak jsem aspoň pochopil nevyslovenou výzvu, kterou současné české kultuře adresoval underground. Mrzí mě jen, že se jeho kritik a vykladač zastavil tam, kde jeho analýza měla vlastně začít. Předpokládám totiž, že se toto hnutí nedefinovalo a nedefinuje pouhým protestem. Pokud ano, bylo by třeba vést o to další spor.

Lopatka se na konci šedesátých let zabýval také dílem Bohumila Hrabala. Ve své stati Nebývalé problémy textologické srovnal původní, rukopisné verze některých Hrabalových prací s variantami, které autor později upravil pro tisk a publikoval. Ze srovnání plyne vynikající diagnostický příspěvek k chorobopisu šedesátých let. Z autentického spisovatelova záznamu se stal konzumně stravitelný konfúzní tvar, "přijatelná informace o textech původních", rozplynulo se orální gesto, které bylo na počátku těchto próz, a nahradila je středně temperovaná atmosféra spořádaného vyprávění. Myslím však, že příčiny nespočívají jen ve "velice sublimovaných podnětech dobových", nýbrž také v Hrabalovi samém. Procedura, k níž se dal pohnout, není cizí jeho

talentu. Temný romantický zdroj, z něhož tryskaly hrabalovské prvotiny a prvopisy, neobsahoval obrannou látku proti umělecké a společenské konfúznosti. Tento autor je od samého začátku schopen doslova všeho. Je to génius z rodu Haškova a Célinova. Moral insanity, tak tomu říkala starší generace. Bylo v tom pohoršení, které nesdílím. Básník ať vydává autentické svědectví. Není jeho povinností mírnit nebo zapuzovat duchy, které vyvolal. Sílu této literatury vidím však také v tom, jak silnou sebeuvědomující, a tedy možná i distancovanou reakci vzbuzuje, k jakému nasazení sebe sama provokuje svého čtenáře. Zejména od kritika bych se o tom rád dověděl. Doznávám se k tomu, i když se tím vydávám v podezření z normativních představ o kritice.

F.X.Šalda kdysi odmítal klást spisovatelům otázku, proč píšou. Přimlouval se za jinou: Kdo jsi ty, jenž píšeš. - Jan Lopatka se ve svém zaujetí problematikou tvůrčího nezbytí zabývá spíše problémy procedurálními: Jak píšeš. Jistě, způsob práce prozradí na svého uživatele všechno, ale Lopatka jako by si nevytkl za cíl tohle prokázat. Zůstává tak svému předmětu přece jen něco dlužen. Nejzjevnější je to podle mého názoru ve stati, která celý svazek zavrhuje: Šifra jako možné východisko interpretace. Je věnována Havlovým Dopisům Olze. Přiznávám, že je málo knih z posledního desetiletí, které by mě zasáhly tak silně jako Havlova vězeňská korespondence. Byl jsem napjat, zda přiměje Jana Lopatku k tomu, aby při pokusu o dešifrování té nedešifrovatelné šifry překročil své dosavadní kruhy a sáhl po prostředcích, které by pomohly analyticky ozřejmit, k d o se to tu vydal všane moci i čtenáři, jaký člověk tu o sobě vědomě i bezděčně svědčí a čím to je.

že se jeho slovu dá věřit. Snad jsem čekal něco jiného, než jsem měl právo čekat, ale nechci to tajit: Výsledek mě zklamal. Sledoval jsem s kritikem trojí stopu - stopu románu výchovného a milostného i stopu ubývajícího příběhu a náznak dramatu, uvědomoval jsem si, že takovou úvahu lze nad Havlovými dopisy vést, ba že jí Jan Lopatka po zákonu své kritické povahy vést musí, ale zároveň jsem se nedokázal unránit pocitu, že Lopatkův kritický nástroj do věci dostatečně nevniká, naopak, že ~~odskakuje~~ ^{odskakuje}, prodlévá na různých digresích, dokonce se na jednom místě dává strhnout k jejich položertovné obhajobě, přičemž na rozbor některých složek programově rezignuje - například Havlovo filozofování ponechává k posouzení filozofům; že zkrátka k tomu hlavnímu nedospěl. Kromě toho jsem na některých místech pohyb kritikova nástroje chápal jen těžko, místy jsem nerozuměl. Snad to byla i má vina, ale neodpustím si citát na ukázkou: " Takto zahlédát může ovšem autor jen tehdy, když vidí něco takového, bez čeho by zahlédnutí ztráty nebyl schopen nejen formulovat, ale ani smysly zjistit. " Z vlastní zkušenosti vím, že pojmenovávám-li věc takto, znamená to, že s ní nejsem hotov.

Posílám Janu Lopatkoví tyto řádky a doufám, že je přijme tak přátelsky, jak byly míněny.

Milan U h d e

165

Dočetl jsem vynikající román slovenského prozaika Ladislava Balleka Akáty-Jaro na ledě /jde o první část románové epeje, příští rok má vyjít česky i druhý díl Akáty-Koník z Orlanda/, jenž mě zaujal už svým Pomocníkem /česky nevyšel/ a zatoužil jsem najít mezi jeho českými vrstevníky, narozenými zhruba kolem roku 1940, někoho, kdo by se mu ne snad vyrovnal, ale aspoň naznačoval, že si uvědomuje svou uměleckou odpovědnost a že chápe talent jako závazek. Epeje se dá v současné české próze stěží najít. Švejdova dílogie je spíš důkazem, že požehnaná vyprávěčská schopnost se náramně snadno snoubí se snahou o efekt a obratný, leč povrchní kriticismus.

Sáhl jsem tedy po třech autorech už dostatečně osvědčených a přijímaných kritikou vesměs s uznáním. Z nich je Vojtěch Steklač jako prozaik nejzkušenější a historickým románem z Příbramska Skok přes kůži z r.1979, což měla být první část tetralogie, hodně sliboval. Už několik let však dává vedle dětských knížek čtenářstvu k dispozici i podivné odštěpky ze své dílny, vypočítané evidentně na laciný úspěch. "Nové knihy" před časem signalizovaly jeho novou prózu z Malé Strany, kterou prý naváže na nerudovské téma. Dvoreček s podtitulem "malostranská noveleta" /ČS, str. 149/ ve skutečnosti navázal na úplně jinou tradici a hlavně na autorovu detektivku Jak se vraždí zlatý slavík. V příběhu se pohybují opět lidé kolem kumštu, pop-hudby a literatury, usedáme s nimi tu v klubu spisovatelů, tu ve "filmáči" a zápletky je i tady detektivní a traktovaná humorně. Malá Strana tvoří kulisu hodně ošuntělou a zbytečnou, děj by mohl stejně probíhat někde na pražském sídlišti nebo na Žižkově, v textu není nejmenší snaha vytvořit typickou atmosféru místa, génia loci, Malá Strana je tu spíš snobskou atrakcí. Staré babky nakukující lidem do soukromí lze najít asi všude na světě.

Steklač rozehrává lehkou rukou tuto zápletku: rozvedený kritik Arnošt Bergman získá na Malé Straně pracovnu, a od té chvíle ho jeho přátelé od kumštu neustále otravují žádostmi o půjčení klíče pro své milostné "odskoky". Jednoho dne půjčí Arnošt klíče hned třem /! / lidem: místní babce /přijede jí neteř a nemá kde spát/, kamarádu básníkovi a jisté značně střelené přítelkyni z Ústí. Ráno je v kumbálku nalezena mrtvola neznámé dívky. Vyšetřování sice provádí bezpečnost, ale na svou pěst se do toho pustí i náš hrdina, sám ovšem taky podezřelý. A protože na své si musí

přijít i humorista, mají teď dialogy nešťastného Arnošta s podezřelými ráz konverzačního šermířství, ale naprosto žádnou logickou břitkost, takže žánrově to je bastard - ani detektivka, ani humoreska. Vyvrcholením nesmyslného, bezobsažného tlachání je vložka, kterou si autor prodloužil text o dobrých deset stránek a která vznikla tím, že posadil do auta čtveřici lidí a ti si pro ukrácení chvíle vyprávějí rádobyzáživné historky a vtipy.

Malá Strana je tu prostě jen proto - a kumštýřské pražské prostředí jakbysmet - , aby se vyhovělo snobské poptávce. Celé nerudovské následnictví se tak scvrklo na konverzační odlehčenost autorova stylu a na úsilí pobavit čtenáře, které však neváhá přiblížit se leckde úrovni dikobrazích povídek a šplechtů.

Básník Petr Skarlant si pro svou třetí prózu Jízda přerušena /ČS, str.195/ zvolil hrdinu a konflikt atraktivní jiným způsobem: z dvanáctiletého pobytu v žaláři se vrací na svobodu vrah a chce rychle dohonit, co zameškal. Peněz má našetřeno dost, takže v Praze by to rád "roztočil". Ale především touží najít ženu, s kterou by mohl začít nový život. Musí to být žena prostá, ne jako jeho někdejší manželka, intelektuálka, kterou zavraždil. Překážky, o které se rozbíjejí jeho naivní představy, ho nutí jednat ukvapeně, probouzejí v něm násilnické sklony. A tak prý vznikl podle záložky "metaforický příběh o zločinu, lásce a násilí". Žel, právě ta metaforičnost příběhu osudně chybí. V podstatě je totiž Hlava psychicky narušený člověk, který se od počátku chová nenormálně, úchylně, takže daleko spíš je tato novela skicou vyšinutce, který nezvládne tíhu svobody, jež se před ním otevřela. Autor přepečlivě popisuje jeho první kroky v Praze, kradmé ohledávání neznámého terénu, ale to všechno je jen příprava k vlastnímu příběhu: Hlava konečně najde ženu, za kterou ho poslal spolupřevézeň. Pampa je ovšem prostitutka vysokého rangu a vítá Hlavu přesně podle pravidel své profese. Ale v noci mu hodí pod nohy peníze, které od něho dostane za poskytnuté milostné služby. Vyspala se s ním snad "z lásky" či ze soucitu, bůhví, ale prostitutka by sotva dělala takovou aféru kvůli několika stovkám.

Hlava brzy najde servírku, která se mu zdá odpovídat jeho představám. Odjíždějí spolu za novým životem do Vysokých Tater, nevědouce o sobě zatím takřka nic. Marie má nastoupit službu v jistém hotelu. Ale nastojte, ta náhoda! V tomto hotelu utopil Hlava ve vaně svou ženu! V lůžkovém voze se Marii zpovídá a líčí tu scénu tak názorně a sugestivně, až ubožačka div nevyпусти

duši. Ale žádný strach, je to jen obratné aranžmá pro čtenáře a autor nepohrdne přitom ani takovou hororovou rekvizitou, jako je vylité červené víno vzbuzující dojem krve. Leč k další vraždě nedojde. Marie má ovšem Hlavy dost, bojí se ho a žádá, aby okamžitě vystoupil. Násilník skutečně vystoupí, ovšem jen proto, že nahlédnutím do Mariina občanského průkazu zjistí, že je původním povoláním inženýrka. A intelektuálek on se děší, Marie ho marně volá zpátky, on už si to namířil zpátky do Prahy k Pumpě. Od téhle v letitých službách Venušinyh odkvétající ženy si slibuje pozemské blaho. Jenže ona je zadaná a právě odjíždí s kumpánem za nějakým velkým "kšeftem" do Mariánských Lázní. Hlava se o ní porve a aby se vyhnul zatčení, vyskočí z okna přímo pod protije-doucí rychlík.

O nějaké "metafoře lásky" tedy nemůže být řeči, nevyskytne se tu totiž ani láska sama, natož obrazný oblouk nad ní sklenutý. Skarlant dal své próze označení "příběh o cestě za láskou a zločinem", ale je to vlastně psychologická studie zločince, neschopného se adaptovat na život mimo vězení a posedlého touhou po rychlém zakotvení vedle nějaké prostívané ženy. Autor se nepokusil vklínit příběh do dobových a společenských souvislostí a vůbec si neujasní, kam vlastně míří, a proto se taky "netrefil". Jeho novela je rozpačitá, nezapůsobí psychologickou věrojatností zločineckého typu ani působivou kresbou sociálního prostředí.

Autoři dnešní středně generace zřejmě využívají toho, že mají "zelenou" a maští jednu knížku za druhou, nedělajíce si těžkou hlavu z toho, zda nejdou pod úroveň svého talentu - necítí ho prostě jako určitý mravní závazek. Jejich lehkovážnost svědčí o tom, že "slouží" leda sami sobě, že literatura je pro ně záležitost veskrze privátní. Je to jenom důsledek rozkladu etického řádu umělecké tvorby, který nastal po násilném přerušení kulturního vývoje. Tzv. angažovanost není dnes věcí autorova srdce a jeho osobního hlubokého přesvědčení, nýbrž jen a jen formální daní politickým požadavkům. Proto taky je obvykle spojována ~~je~~ pouze s tématem a tam, kde je námět "nadčasový", vzdává se autor každého pokusu vložit do něho svůj zainteresovaný vztah ke světu a k době. V tom případě stačí odvést řemeslně více či méně dobře střižené konfekční zboží, které jen rozmnoží zásoby čtiva.

Steklač i Skarlant jsou toho typickým příkladem. Jejich prózy jsou nenáročné řemeslné výrobky, jež nekladou žádné požadavky na umělecké svědomí.

František Skorunka patří už rovněž mezi renomované prozaiky, má za sebou čtyři knížky, ale je to zase jiný případ. Hlas velkého chůru /ČS, str. 252/ ho představuje jako autora sice ctižádostivého, ale talentem příliš neobdařeného... a přesto vychvalovaného. Podle záložky prý "baladický jazyk" znásobuje čtenářský účinek příběhu. O jakousi baladičnost autor opravdu usiluje, alespoň zpočátku, ale co z toho vzejde, je skoro k neuvěření. Děj počíná někdy před první světovou válkou v pošumavské vesničce a přehoupne se až do 30. let. S chvályhodnou snahou dát textu jistou stylistickou sevřenost líčí Skorunka život neduživého chlapce Tobiáše, který pod babiččiným vlivem fanaticky věří a plní příkazy křesťanské morálky. Jeho jedinou touhou je představit postavu Krista při tradičních pašijových hrách ve vesnici. To se mu po jistých složitostech zdaří. Až potud má čtenář dojem, že autor chtěl vytvořit baladicky laděný příběh ze staré horské samoty, vše je soustředěno k vylíčení mravů zdejších horalů a k popisu opakovaných návštěv zbožných pouťníků o pašijových hrách.

Pak se ale styl vyprávění náhle zlomí a začíná úplně jiný příběh. Tobiáš pracuje v papírně a obklopují ho socialisticky smýšlející dělníci. On ovšem dál tvrdohlavě hájí své náboženské přesvědčení, dělnický radikalismus je mu od ďábla, on pokorně nese svůj úděl chudoby. Je to pro všechny plachý podivín, poctivý, leč poněkud mimo tento svět. A přesto právě jeho pověří pan fabrikant, aby rozbil schůzi, na které dělníci hlasují, zda se má jít do stávky. Prostáček boží ovšem pohoří jak náleží. Ale jeho úkol v organizaci příběhu je jiný: je mu souzeno prohlédnout a postavit se "do řady" s ostatními. Jak to autor udělá? Takto: proti dělníkům jdou četníci, Tobiáš chce zachránit jakousi stařenu, dostane se do vřavy a je zraněn - stařena ubita. Tobiáš je v mžiku obrácen psychologicky zcela nepochopitelně "naruby", přerodí se, pozná, že dělníci mají pravdu a mocní páni že jsou zlí a nespravedliví. Během několika minut zavrhne svůj dosavadní život a názor na svět, stane se jiným člověkem... Sentimentalita a naivita tohoto postupu připomíná dávno zapomenuté povídky z počátku 50. let, v nichž se na autorovo přání taky hrdinové na obrtlíku přerозovali na pravou socialistickou víru.

Snahou o baladické podání postavy prostáčka božího se Skorunkova novela poněkud blíží /zejména v první části/ Johnovu Eskamotéru Josefovi, ale umělecky je s ním ovšem nesrovnatelná. Autor se zřejmě bál, že pouhá povahokresebná studie jednoho z vesnických podivínů by neobstála před soudem kritiků, požadujících na literatuře "ideovost". Proto ochotně přispěchal s nehorázným přerodem svého hrdiny, čímž ovšem prozradil svou názorovou prostoduchost a literární nezralost. Kritikou chválený prozaik patří zřejmě do kategorie těch, kteří víc chtějí, než umějí, ale kteří mají nicméně široce otevřené dveře do nakladatelských domů. Prozaické hodnotové vrcholy byly z větší části zlikvidovány a oni jsou tedy dnes považováni za tzv. dobrý průměr. Za normálních poměrů by redakce tak upachtěně snaživý rukopis musela autorovi vrátit. V tomto případě prokázala tedy lehkovážnost a neodpovědný vztah k literatuře sama redakce. Ale tohle je už setrvalý stav české kultury. Skorunkové budou ještě dlouho úspěšně vydávat své knihy.

Milan Jungmann

Jiří Sedlák: Mám rád slovníky. / Nové knihy. týdeník, Panorama, Praha 1986, číslo 6., 5. února 1986. Šéfredaktor Ladislav Langpaul, cena 30 hááčěřů./

Protože v ČSSR má slovníky rádo i více lidí, než Jiří Sedlák, ocituji z jeho fejetonu /s. 2, rubrika "Náš fejeton"/: "Před časem přišli do naší knihovny posluchači s dotazem ze semináře, jaké jsou u nás politické strany, kdo stojí v jejich čele a kolik mají členů. Opět pomohl slovník. Tentokrát Bolšaja sovětskaja encyklopedija, konkrétně její ročenka Ježegodnik. /Údaje stručné, jasné, přesné./ Přes zahraniční pramen se dovíme někdy to, co v našich slovnících těžko hledáme, jako kupř. v americké ročence The World of Learning, kde se v hesle Czechoslovakia dočteme jména všech členů jak ČSAV, tak SAV a dále všech vysokoškolských hodnostářů a profesorů".

A koho překvapuje, že právě Bolšaja sovětskaja encyklopedija bere vážně existenci československých politických stran a životnost jejich funkcionářů? Vždyť zodpovědná místa a redakce v Moskvě jsou vždy lépe informována o politickém životě v ČSSR, než redakce pražské, zaměstnávající neinformovaná nedochůdčata. Žijeme tak v ničem nezastírané atmosféře umělé neinformovanosti československých občanů: naše slovníky postrádají informace základního rázu. Pražští redaktori, jejichž profesionální hloupost je takto světu zřejmá, měli by být vystavováni na pokyn osvíceného panovníka z Pražského hradu v klecích, na Karlově mostě, jak se už kdys neumětelům v Praze vedlo.

Na druhé straně světa, v USA, se zase více než o náš politický /a tak různorodý život, viz Bolšaju encyklopediju - Ježegodnik/ zajímají o vědce v Československu. Zřejmě se častěji stává, že o azyl na Západě žádají vědci z ČSSR, ~~z ČSSR, kteří jsou~~ než ti, kteří stojí v čele československých politických stran: je to ale pro nás, prosté občany, výhodné? Tento - slovníkový - trend?

A že nelze odpovědět jednoznačně - ano či ne - o tom svědčí v Nových knihách /ve stejném čísle/ s. 6 /poslední/. Cituji: "Po třech letech se znovu obracíme na čtenáře se žádostí o spolupráci při získávání ~~některých~~ biografických dat některých autorů, jejichž hesla se nalézají v dokončovaném 2. svazku a rozpracovaném 3. svazku Lexikonu české literatury./.../ Zajímá nás především školní vzdělání jednotlivých autorů, jejich zaměstnání a jeho změny, spolupráce s časopisy, literární vztahy a přátelství atd". A následuje seznam tuctu jmen možná netuctových literátů, z nichž 3 zemřeli dokonce v 70. letech! Jak je tedy nutné, aby rodinní příslušníci či pozůstalí všech umlčených spisovatelů /převážně umlčených v 70. letech/ uchovávali zatím v rodinných trezorech veškeré informace o jejich přátelstvích, literárních vztazích atd. - pro redaktory Lexikonu z Ústavu ČSAV! Možná, že za to po letech i zaplatí, oni, skrze pokladnu státu. A týká se to i autorů v exilu, viz hledané informace 4 o básníku Jaromírovi Měšťanovi, zemřelém 22.7. 1965 v Michově!

Jiří Orten: Tisíc nahých trápení. /Edice Výběrová řada, KPP, ČS, Praha 1985, pořadatel Jan Adam. I. vydání, s. 160, náklad 15 000, cena 27,- Kčs./

Orten ani v klubu přátel poezie nemůže co do popularity dosáhnout ohlasu díla současného básníka Jiřího Žáčka, jehož výbor z poezie "Domácí přítel" dosáhl nákladu o 10 000 výtisků převyšujícím Ortena: ve stejné výběrové řadě. Navíc výbor z Žáčka vydali v avizovaném roce 1985, zatímco výbor z Ortena byl čtenářům prodáván až v r. 1986: nu, a Ortena se nejméně o klasika galu reálného socialismu. Přesto autor předmluvy, ediční poznámky, kalendária a výběratel veršů, redaktor Jan Adam se snaží Ortena zařadit do reálně socialistických souvislostí: že výbor spořádal pro jubilejní rok 1985, musel se /ale dobrovolně!/ zmínit o epochálním významu SSSR. Cituji z předmluvy /s. 17/: "Orten ještě zažije - v posledních týdnech svého života - napadení Sovětského svazu; od té chvíle se situace v okupovaných zemích proměňuje". /V této souvislosti Adam ubližuje socialistické pověsti člena-svazu spisovatelů M. Ivanova, který se v dříve vydané knize snažil prokázat, že J. Orten po napadení SSSR spáchal sebevraždu úmyslným vběhnutím pod auto: dnes musí tedy M. Ivanov své vývody popravit, neboť, atd./ Jan Adam zároveň jako redaktor nakladatelství, v němž KPP vychází, umí skvěle zamlčovat /nepohodlná jména/. Tak na s. 19 píše: "V témž roce Orten publikuje šest básní v generačním sborníku nazvaném Jarní almanach básnický 1940, kde nacházíme jména Kamila Bednáře, Jiřího Daniela, Josefa Kainara, Zdeňka Krábla, Oldřicha Mikuláška, Jana Pilaře a sedmi dalších mladých básníků". A protože dál jmenuje J. Adam 4 autory pouhého ilustračního doprovodu sborníku, je jasné, že onu zbývající polovinu básnických autorů zamlčuje z hlediska Orwellova: jména některých literátů a básníků musí být důsledně vymazána z českých pamětí; za tuto činnost bere Jan Adam svůj zasloužený plat. Ovšem v roce 1986 je jeho redaktorská odbornost podrobena čtenářské zkoušce: a myslím si, že odp. redaktor knihy, L. Verecký, si nevybral dobrého editora. Důkaz? Na s. 16-17 J. Adam píše: "Již první Ortenova sbírka musí vyjít /za pomoci F. Halase/ pod pseudonymem, stejně jako všechny další, které byly za jeho života vydány /vydatně zde Ortenovi pomáhali další nakladatelští pracovníci, ať již u Václava Petra či v Melantrichu/." Více o daném tématu J. Adam neví: a je ostudou pro KPP, jenž by měl uvádět zasvěcené slovní úvody k výborům známých básníků, že potřebné jmenné údaje musí čtenář v ČSSR hledat ve Věstníku židovských náboženských obcí v Československu. V jeho čísle z února 1986, na s. 2., v článku nazvaném "Židovské motivy v díle Jaroslava Seiferta" uvádí dr. O. A. Kukla informace, o nichž J. Adam neví nic, cituji: "V třicátých letech se /J. Seifert/ seznámil se začínajícím mladým básníkem Jiřím Ortenem, v němž vytušil mimořádný talent. Díky Seifertovu příteli Vilému Kostkovi mohly i za okupace vycházet Ortenovy verše pod pseudonymem Karla Jílka". Co k tomu dodávat? Jan Adam a jeho literární vrstevníci, kteří získali své literární pozice na hrobech básníků umlčených v sedmdesátých letech, už v roce 1986 dokazují, že ne cenzura v ČSSR, ale oni sami a rádi a dobrovolně zamlčují jména! Kdo doplní jejich vzdělání?

Jiří Záček: Domácí přítel. /Edice Výběrová řada KPF, Čs. spisovatel, Praha 1985, odp. red. L. Verecký, vydání I., s. 224, náklad 25 000, cena 19,-Kčs/

Pořadatel tohoto výboru a autor doslovu Vladimír Macura nás na s. 203 seznamuje s opakovaným Záškovým výrokem o Poesii: "Jediné, co nám nabízí, je bdělost duše". A pokračuje: "Na prefabrikovaný dotaz předem naprogramovaná stejně prefabrikovaná odpověď - jenže co je to, ta bdělost duše?"

Stačí otevřít první dvoustranu knihy - a bdělost duše Závka máme na dlaní. Citují: "Kam chodí bůh na melouchy? Do pekla." A je to myšlenková trestně na Čecha s velkým Č, ale Čecháčka: a že odpovídá poesii Jiřího Závka, o tom svědčí báseň Silvestrovská, věnovaná V. Macurovi. Citují /s.41/: "Bůh svepřil příteli / Už nejde s vagabundy / Fenzí mu přece přiklepli ti bohatí / Když je mu na blití / spraví to dvě tři rundy / Však on to někdo zaplatí // Mač snímat hříchy světa? / Na to jsou tu jiní / Má dobré slibí: je přece penista / A jestli je svět plný krysa a svini / sešle nám na pomoc / kolegu Mefistu". - Aby bylo pochopeno: nejde mi o to, že se zde naplno a s použitím všech ran pod pás hřeší proti Duchu Svatému. Na takovéto hřešení si už básníci dávno zajistili v Čechách domovské právo - dnes i dobře placené. Já jen opakují: když už si někdo váže na krk mlýnský kámen takovéhoho hříchu, je to oblast tragická! I v poesii současné: prožil snad Závka opakovaně Valdice /jako jiní/ a podává o tom svědectví? Ne, on se svého slovního siláctví dopouští v silvestrovské přežranosti, kdy pohledem spočine na vepřové hlavě a plátek citronu v tlamě a začne svůj blábol: "Bůh svepřil příteli". A jak je to plně poesie! Ve slově "příteli" cítí "řit" a "li"; "přil"-šhavě proto vytváří s "přil"-navostí k příteli ono české "svepřil", v němž má zase to "přil" s využitím českého "ř"! O čem to svědčí? Kde najdeme dalšího českého básníka, který by nám Boha takto "svepřil-spěpřil"? Ateističtí znalci poetických kánonů musí nad svými krvavými zuby plakat dojetím: ve třech slovech obsáhl Závka skutečnost Čech! Kde místo Boha, jenž se "svepřil", státní na světě jen "přítel" pokud možno - věčný! A co lze o Bohu s velkým i malým B ještě sdělit: že je "mu na blití", a že třeba "už nejde s vagabundy". Kdo je to vagabund? Cosi jako starý český Závka, potulný a potutelný muž s oblasti křesťanské slovní zásoby, jak ji vytvářel středověk, ale: vagabund možná hledal svého Mistra! Dnes mu Bůh v podání Závka posílá Mefistu! Dávla, pro jehož jméno si básník, kdysi jezdicí do Čech, vybral základ opět ze středověké latinu: "mephiticus" - mephitický, tj. sardutý. Ale kdo má Závkovu uvěřit, že pravdivě obviňuje Boha s toho nejsákladnějšího a nejhrůznějšího bohorouhačství /jehož hloubky se s Dostojevským děsil svět/? Že: "Mač snímat hříchy světa? Na to jsou tu jiní." /A Závka míní: sardutý Mefistu./ Ne věřte mi: s bolestí může básník na Boha šdát /či řvát/ a obviňovat ho - víme přece, že pak už mnohokrát jako Meino či Voltaire škrábe své hříchy do omítky křávké sardutné postele; je to stále ještě lidský příběh - svou podstatou bolestí plný kultury. Ale když se silvestrovské přežranosti básník, který jako redaktor nakladatelství duší po

léta českou poezií, až je za jeho redaktorství opisována na kolenu, na Boha takto řve, pak je to špinavá záležitost. Česká poezie? Její výběrové řady?

Vladimír Macura ve svém doslovu ještě připomíná Záčkovu "hravost" /Záček-darebáček/ a to, že začínal "v prehistorických dobách" - "v Divokém víně". Ta "prehistorie" je v Macurově doslovu zákonitá: po letech šedesátých básníci s Divokého vína - Záček, Skarlant, Šys - stvořili svět mladé české poezie přece znovu. Je uplácalo ideologické oddělení: a jen oni jsou za svou generací skutečně živí! A jen oni budou zvytrvalostí dlouhověkou odměňováni, hlaseni a olizováni štědrou mocí, až se z nich - básníků! - hliněná černá stena. Opět; s otcovského vinohradu vím, že Divoké víno se občas uchytí kol vinařské budky a jeho plodům se říká pohrdlivě: bago. Práskání vinaři, kteří by do vína slisovali i mas z vepřových uší, dávají do lisu i toto "bago" - údajně k obarvení vinného moštu. Dodávám: nad tímto výborem poezie J. Závěra i pouhý kolemjdoucí poznává, že jeho výtvoři si v praxi režimní tisk, i denní, pouze barví svůj mošt! Přinejlepším: Druhák! Proto Záček /a druzí/ žijí paraziticky ve svých sbírkách nejen s Halasem či Holanem, ale už i M. Floriánem! Marně se tuto skutečnost snaží V. Macura v doslovu bagatelizovat: ale je si těchto faktů vědom a je otázkou, nakolik jako "přátelaký druh" tímto výborem J. Závěrovi pomohl /pomíneme-li honorář/. Tverbu bývalého inženýra vtiskl do prsu přítomnosti a hle: vytéká barvivo! A jaké síly: za anoché dvojverší se s.46 - "V Nikaragui se střílí do dětí / Na hranicích Vietnamu stojí čínské tanky". Zde jde o společenskou odvahu básníka: v Česku? Já jsem např. v srpnu 1968 zahlédl něčí tanky střílející do dětí v ČSSR. Ke konkrétnímu hrobu takto zastřeleného děčka mohu J. Závěru přivést: do Tetčic u hornických Posic. On se ale strachuje o děti s Nikaragui a zajímají ho tanky pouze čínské! A právě za tuto básnickou paměť - čecháčkovskou a lokajskou - mu vždy dobře zaplatí: a o to mu jde. A proto žije /aby své lokajství před čtenářem zakryl/ v póze básníka, u něhož lze "jakoby" očekávat - že až - budou jednou stát "čínské tanky" na hranicích Čech, to potom on - v první řadě mrtvých - s prokletím Boha, jenž se "svepřil" na rtech padne: s pérem v ruce! /Ale on nepadne, čtenář se ani nebojí, neboť čte další dvojverší po čínských tancích: "Je to daleko / dál nežli na Venuši", atd./ A že nejde o blábol? Když Záček se sevřeným srdcem jako Nikaragui zpívá i o dětech ruských, pak - aniž si to uvědomuje - špiní jejich památku. Cituji /s.44-45/, báseň "Piskarevský hřbitov", poslední dvojverší: "Kam že se ukrvly ty děti... / Jsou tedy, metr pod zemí." /Poslední verš svýraznil Záček./ Já ale tvrdím: ty děti - to jsou pohřbení lidé. A nelze je zahrabat jako psy - metr pod zemí! Zodpovědné orgány - i v SSSR - dodržují závazné světové předpisy o pohřbívání lidí: už jen proto, aby básníci mohli na hřbitovech hygienicky beztravně spulžit. /J. Záček k tomu ovšem nepoužívá Piskarevský hřbitov, ale v rodných Čechách hřbitov pouze židovský, viz. s. 64-65, báseň "Židovský hřbitov v K."/ Takže: buď básník předpokládá,

že v SSSR jsou z úsporných důvodů děti pohřbívány pouze metr pod zem, anebo ví, že jen u Židů jsou ve východních oblastech Evropy hygienické předpisy de-
držovány. A proto jen na židovském hřbitově svou milenku svléká /"svlékám tě v
trávě mezi hroby"/, aby si mohl verš předtím slovně zahřešit: "Ó sladké rouhání
před tlamou věčnosti". /Nikdo si nesmí pomyslet, že by na Piskarevském hřbitově
byl J. Žáček schopen podobné činnosti: "před tlamou věčnosti" se totiž rád a s
oblibou "sladce rouhá" - před tlamou policajta je ~~schopen~~ byt i jen rouhavé sliny
- neschopen. V šak onu báseň z "Leningradu 1974" nazval: "Žalm naděje" - aby uká-
zal, na jaké hřbitovy patří původně židovské žalmy, a na jaké hřbitovy patří
"bublina luny" /básníkův sex/. A ještě k tomu Žáčkovskému sexu: zatím co v Pa-
říži vidí, že: "Hej! Každá je na prodej!" /s.129/, pak v Moskvě na Arbatu cud-
ném pouze "některou z dívenek" /s.126/ - "Miloval byč ji v chvatu". /Asi v
chvatu necudném, západním ařeckořímském: ubozí zvrhli básníci ze hřbitovů Čech,
v Moskvě čisté! / Inu: peklo je na ulicích Západu a v Moskvě, ach, tam žijí an-
dělé. Tam je nebe Žáčků! Kde se nerouhají!

Jiří Žáček je básník; ale chce se dodat: dvoutřetinový. Hlíně, i když je
ideologickým oddělením pálená, chybí potřebná třetina poezie: tvrdost. /Je to
poznat i na poezii, pokud je publikována na Západě, např. v Obrysu /březen
1986, č.1, roč.6., s. 19./ Žáček chybějící poslední třetinu nahrazuje nejčas-
tější zábavností: jak se mu ta slůvka třou! Takže: výbor má v sobě strany a
strany veršů, kdy Žáček píše, jako když se milence kecá do telefonu; a jeho poe-
zie právě tak rychle stárne. Viz s.106, báseň "Telefonní příhoda": jeho automat,
který žere "padesátihalíře", je už v roce 1985 a 1986, v oblasti tvrdě vha-
zované koruny kamkoliv /v ČSSR! / nedětsky a zastarale směšný. A tak volá za stále
mladého a stále nadějného básníka a redaktora a makléře /dohazovače cen/ z
ČSSR v posledním dvojverší: "Dej mi ještě padesátník, / nebo umřu hladu!"

Vladimír Holan: Mušle, lastury a škeble. /Edice Zlatý fond poezie, KFP, ČS. spi-
sovatel, Praha 1985, výbor M. Pohorského, vydání I., s. 352, náklad 14000, cena 27,-/

V tiráži stojí: "Esejeme svazek doprovodil Josef Polišenský". A protože se jed-
ná o profesora historie, čtenář by mohl předpokládat, že nebude komolit základní
fakta. Takové očekávání však není v ČSSR snadné; citují ze s.291: "Ve třicátých
letech, kdy už opustil zaměstnání v Penzijním ústavu /asi takové, jaké před ním
zastával Franz Kafka/ a zaměnil je za málo jisté řemeslo redaktorské", etc. To-
hle je neohrabaná manipulace s fakty: zbytečně ponižující občanskou pověst /vy-
koupenou léty studií a byrokratické dřiny/ F. Kafky a nijak nepomáhající mit-
vému básníkovi, jenž neměl v oblibě smazávání rozdílů mezi lidmi za pomoci poj-
mů "asi takové". Vždyť oproti V. Holanovi, který stěží složil maturitu, byl F.
Kafka řádným a vysoce odborným právníkem a v době, kdy Rakousko tyto tituly ne-
dávalo kdekomu. V Dělnické a úrazové pojišťovně zastával se vši zodpovědností
místo důležité a především: nikdo tam jeho pracovní zařazení nespojoval s li-
teraturou. A do své smrtelné nemoci byl za výkon své profese /v tvrdé konkuren-
ci/ skvěle hodnocen: V. Holan byl zaměstnán ve státním úřadě protekčně jako
básník a na místě podřadném. J. Polišenský si může sám na s.307, jím uvedeného
svazku/ přečíst Holanovu výpověď z r. 1962: "Pak jsem šel za Josefem Horou.
Dal mi dva dopisy: ... druhý do Penzijního ústavu. Já šel ... do Penzijního
ústavu a byl jsem přijat. Trpěl jsem tam sedm let, až jsem byl dán do penze
jako neschopný úředník". /Podtrženo KO/ Proč tedy v roce 1985 považuje pro-

profesionální historik za nutné spojovat do jednoho ranečku dva nesouměřitelné občanské osudy? Franz Kafka se přece v občanském životě neprojevoval jako výhody /společenské! / hledající literát: a neměl toho, pokud byl zdrav, ani zapotřebí. Živil se poctivě odváděnou prací a literární díla "psal v osobní agónii, v naprostém soukromí, aniž by si jen trochu cenil vlastního nadání, aniž by byl přesvědčen o literární honotě svého díla". /Názor na tvorbu F. Kafky, otištěný v ČSSR v roce 1985 - Světová literatura č. 6, s. 248, rubrika "Glosy a úvahy". / Zato V. Holan hledá hned po maturitě, přes protekci literární - ačkoliv r. 1926 ještě nic pořádného nenapsal - své občanské uplatnění. To je podstatný rozdíl!

Souhrnně řečeno: V. Holan /národní umělec/ se snažil jít od počátku cestou českého literáta v českém státě. Československý stát od svého vzniku českou /a slovenskou/ literaturu mnoha způsoby podporoval: ve vztahu k tvůrcům možná i neohřebaně - ale činil tak. A konec všech těchto literárních protekcí je v československém státě v roce 1985 v nedohlednu: je to výhodné?

Oproti první republice vyškolil totiž náš stát důstojníky státní policie, aby odborně zasahovali proti českým /a slovenským/ literátům. Tato opačná činnost /oproti literárním protekcím/ poskytuje přístřeší českým literátům v historických budovách: máš na mysli barokní Valdiovu oproti barokní Dobříš. Jestliže tedy Holan "trpěl sedm let" jako úředník-kontokorent Pensijního ústavu, pak po uplynutí 60 let /a ve srovnání s osudy Zahradníčka, Renče, Rotrekla, Havla, Jirouse/ nelze, než napsat: protekce se v Československu pořádně vyostřily. Nejméně třikrát oproti - protekcím dávno minulým. A jestliže jsme se na s. 307 seznámili s výroky Antonína Sovy z r. 1926: "básník dnes znamená hovno"; pak v r. 1986 k tomu lze, na základě československých /také historických! / reálií dodat: básník dnes znamená hovno, ale s pořadovým věšenským číslem!

Na s. 336, v závěru svazku, čteme: "Od jara 1977, od smrti své dcery, už Vladimír Holan nepsal". A protože se přidržujeme československých /či pražských/ reálií, je vhodné připomenout údaj ze s. 325: "Roku 1948 se Holan přestěhoval na Kampu, U Sovových mlýnů 7, a po osobních krizích se ještě těsněji uzavřel do své básnické klausury. Roku 1949 se mu narodila dcera Kateřina. Holan pokračoval v psaní poesie:". Tečka: v onom domě žil ještě s dalšími národními umělci, otec také jediné dcery. A myslím, že J. Polišenský jako historik mohl ve své eseji připomenout v této - rovněž neliterární, občanské souvislosti - fakt z roku 1977: V. Holan, první z těchto dvou národních umělců, se na jaře natrvalo odmlčel a přestal psát; druhý z onoho domu na Kampě vsal po létech právě v onom počátku roku 1977 pero do ruky a podepsal svou věrnost československé vládě - za jakých okolností! A - jak vysvětloval - v zájmu své ještě živé dcery. Ó - otcové a dcery české - mušle, lastury a škeble, poblíž Vltavy...

Karel Sýs: Kniha přísloví. /Edice Výběrová řada, KPF 85, ČS Praha 1985, 11. S. Vajce, odp. red. J. Záček, vydání I., s. 128, náklad 12 000, cena 14,- Kčs/

Jako motto slouží knize citát z bible: a podobně jako Sýsův vrstevník V. Stekláč kdys, ve své próze, tak i nyní básník a redaktor Kmen v jedné osobě cítí nutnost - vyjádřit v poezii, že byl v dětství katolicismem osloven. Citují se s.105: "7 let / Babička mě vede do kostela na májovou / a až se nehne ani na krok z Písku / ukáže mi Řím a Assisi/ /.../ Mladé kosti klečí vedle starých / v posvátné pokoře / Cítím vůni chaluh od moře / Itálie baroko a mariánská litanie / Panna Maria mi tiše stle v duši / Ježíš rozhrnuje hrud a srdce mu vzplane / už už přijde zázrak jsme tu nečekané"... atd. Sýsova poezie, zvláště ve své nejobjevnější erotické notě /v níž jde Sýsovi především o tělesný objem/, je /ó/ ovlivněna románským rošťáctvím, jak se vždy - od dob středověku - v ~~románské~~ české literatuře projevovalo. /A v souvislosti jaksi stále - s katolicismem: připomeňme třeba konvertující syny Husitského krále. / Sýs na toto poetické rošťáctví /a sprostáctví/ vsadil ~~mladší~~ ~~mě~~ už v krizových letech: snažil se o vlastní osobitý tón ve skutečně silné generaci básníků šedesátých let /Brousek, Kabeš, Gruša, atd/. Dal tak najevo /mocný v pozadí, bdělým/, že patří k oné sortě básníků, co si o trochu víc než charakteru váží smyslových požitků: i zařadili ho do české literatury 70.let jako pokračovatele v linii Nezvalových bastardů. /Nezvalův slovník naučný - Bastard: Bard ast-maticky /a matematicky/ služebný vůči moci, i v mimolokejských záchvatech./ Však si je toho sám plně vědom - citují z první poloviny básně "Evěten" /s.104/: "37let / Měhoře bez / dole bez / Je pozdní večer - 19.30 / Televizních novin sve ku lásce hlas / Láske... Nejdřív kostel potom postel / Ty sračko májová / Báseň nehonorovaná / není milovaná / Portzonka rozkvetle plísni stokorun". Podotýkám ještě, že tato /částečně/ citovaná báseň je zařazena v oddílu "Přestupný rok", uvedeného motem: "Z reálných situací je možné vyváznout, zatímco ze smyšlených není úniku.S.Len". /Proto i socialismus o sobě nyní tvrdí, že je reálný: ale pochybují, že z něj básník Sýs může uniknout. / Dovolím si připomenout: bez úniku bývají v poezii hříchy spojené s blábolem /dobře honorovaným/. Citují se s. 19: "tři boží triky: táta syn a duch/ tři chody téže kuchyně / slunečník měsíčník a větrník / Tvorba Literární měsíčník a Kmen". - Jestliže ve sbírce, nazvané stejně jako 22 kniha Starého Zákona, takto veršuje /Tvorba - táta, LM - syn a Kmen - duch, "tři chody téže kuchyně"/ nu: hříchy proti Duchu svatému nelze odpustit. I v poezii jsou totiž hříchy splatny zde, v reálném světě - a každý o tom ví své. Sýs navíc už po tucet let vystupuje v roli reálně-socialistického kmotra: budoucích českých básníků. Z pozic vládnoucí dialektiky rozdal na stovky rad; nyní o svém kmotroví /jehož si přivlastňuje/ píše /s. 28/: "František Hrubín psal na stroji / jen jedním prstem / a devět

zbývajících prstů listovalo / zlatou knihou českých pohádek / něžnou knížkou dětských dušiček / Je libo malý dovětek?: / Devět bran tvého těla / ulice 9. pluku / a devět planet..." - To je ale blábol! Já si rovněž dovoluji malý dovětek: Sňs své rady dnes udílí i z oněch třech marxistických tribun, které /napohádkově! / pojmenoval jako "Slunečník měsíčník a větrník". Působí tam jako redaktor, jako Sňs; kdyby se ale lépe vyznal v realitě, pak by věděl, že prootec marxismu a dnešní dialektiky moci G.W.F. Hegel se v r. 1801 habilitoval dílem o dráze a počtu planet: za pomoci své metody vědecky potvrzoval, že nemůže existovat více než sedm planet Slunce. Patnáct let po jeho smrti byla objevena osmá planeta Neptun a za sto let od jeho úmrtí /přesně za 99/ devátá planeta Pluto... František Hrubín, jehož "devět zbývajících prstů listovalo / zlatou knihou českých pohádek" o těchto základech /vždy reálných a vědeckých/ marxismu v ČSSR cosi věděl, nejméně od roku 1956: ano, ze smyšlených situací není úniku.

Jitka Badoučková: Jarní úklid srdce. /Československý spisovatel, Praha 1985, odp. red. Jiří Záček, vydání I., s. 84 /55 básní/, náklad 1000, cena 10,- Kčs/ Obdobně jako v MLR i v ČSSR vycházejí knihy těch autorů, kteří trvale žijí za hranicemi Varševské smlouvy. Např. v Praze, v Melantrichu 1982 vydali knihu občanky USA Verv P. Kistlerové "Hluché fialky": autorka, původním jménem Věra Polenová se v osmi povídkách pohlédla kriticky po životě jinde, a natolik čtenářsky v ČSSR úspěšně, že v březnu 1986 dává už Československý spisovatel do prodeje její druhou knihu "Sladké putování", Vydanou mimo edice, stejně jako poezie Badoučkové: ta se ve verších zabývá odvážnou mírovou problematikou, kterou se budou česky píšící a v ČSSR vydávaní autoři zabývat dle rozepsaného kulturního plánu do r. 2005 /do konce XI. pětiletky/. Je proto krásné, když si i s prostředím států NATO můžeme v češtině číst básně "Dotaz na rodičovskou schůzku" /s.67-68/: "K mému problému se dosud nevyjádřil / žádný pedagogický tým / žádná kniha / a tak mi poraďte / zkušenější mámy a tátové / jak to děláte / že pohledem neuhýbáte / když jde o to říct / jak se dospělí - to jest mámy a tátové / rafinovaně a horlivě starají / aby nějaké děti mohly umírat?"

Je to skutečně odvážná otázka pro ty české mámy a táty, zaměstnané v rozsáhlém zbrojním průmyslu. Básnička /roč. 1951/, žijící po vydání své první knihy poezie /Být deštěm, 1974/ - "od roku 1976 v Miláně" /informace ze záložky knihy/ se dál ptá, českých čtenářů /básně "Agonie", s.30-31/: "A až se ti konečně podaří umřít / a z-bude z tebe jen hrst radioaktivního popela / budeme opravdu o tu hrst bezpečnější?" A tato otázka o bezpečnosti /s ciziny do českého prostoru a v českém jazyce/ je skutečně aktuální: naštěstí si básnička ve své sbírce uvědomuje sílu současné české oficiální poezie. Citují např. ze s. 36, z básně věnované "Miroslavu Florianovi" verše: "Snad mají někde schovaný / výuční list kouzelníka i hodináře / ti které nazýváme básníky / kdo jiný také ze slunečních hodin / umí číst čas když prší?" A básnička umí také zažehnat dešť od slunečních hodin, což je činnost v českém prostoru pro tvůrce deště veršů nejdůležitější, as. Citují z básně "Deštivá", s. 43: "Pryč jsou sluneční hodiny tvých řas. / Za oknem prší, prší v nás / ach, jaká škoda. // Kramlíčky deště, čekem vzad / ~~xxxxxx~~ pospěšte si. / Ukaž jim, slunce, cestu ze zahrady. / Kramlíčky deště, čelem vzad / za modré lesy." V Čechách, když jdou básníci ze zahrady, čelem vzad, za modré lesy - narážejí dnes ze všech stran, na dobře strážené a oplocené hranice, republiky. Takže: je dobré, že si ti, kdož rozhodují o vydávání knih v ČSSR začínají už zas uvědomovat, že i u nás žijí básníci /a básničky/, co touží cestovat po celém světě a přitom se navracet domů; tak jak to vyjadřuje J. Badoučková třeba v básni "Nemoc jménem dílka", kdež je zmíněna "zátoka Orinoka" "i korálové útesy Zanzibaru". Ano, musí to být krásné: publikovat poezii v ČSSR a střídat přitom "partituru Hradčan" - ne skriminálem, ale s Alpami... Havlíčku, Havle!

Peter Andruška: Lepší ľudia. /Edice Nová próza, Slovenský spisovateľ, Bratislava 1985, ilustrace Peter Klúčik, náklad 10 000, s. 240, cena 16,- Kčs/

Román zástupce šéfredaktora Slovenských pohľadov, publikujícího řadu knih od r. 1971, /nar. 1943/, dostal 1. cenu v literární soutěži, kterou vypsallo Federální ministerstvo vnitra v Praze spolu se Svazem československých spisovatelů v Praze, k 35. výročí SNB: Je to příběh bývalého příslušníka SNB. Co dodávat? Že takto vypadá česko-slovenská literatura, která získává první místa ve federálních literárních soutěžích? Snad: 13 řádek hodnocení je však na tuto knihu mnoho. Je tomu tak: nezvládla bych to. Slovenské pohľady!

Siegfried Lenz: Vlastivědné muzeum. /Edice Soudobá světová próza, Odeon, Praha 1984, překlad A. Siebenscheinová, náklad 5 000, s. 577, cena 36,- Kčs./

Jiří Stromšík na poslední straně svého doslovu ke knize píše: "aby naznačil tezi, že abstraktní světoobčanství má blíže k nacionalismu než-li k onomu pravému, humanistickému vlastenectví, jež reprezentuje Rogalla. V Rogallově pojetí není vlast žádná ideologie /ani režim, stát, soubor abstraktních norem nebo podobně/, nýbrž konkrétní a nedělitelná jednota přírody, tradice a lidské pospolitosti." /S. 577/ - A když pomínu kvalitu a skutečnou literární hodnotu přeložené knihy, nemohu než se radovat nad výše uvedeným citátem z doslovu: Stromšík v něm hovoří slovy Učitelů Církve. Ano, vlast je konkrétní a nedělitelná jednota přírody, tradice a lidské pospolitosti: vlast není žádná ideologie. Je to jeden z nejpravdivějších výroků, který spatřili tiskaři závodu ve Vimperku /kde se dříve tiskly i modlitební knížky/ v onom roce 1984. V ČSSR: a že "abstraktní světoobčanství má blíže k nacionalismu", to víme po zkušenostech a zážitcích "s internacionálním vlastenectvím" po roce 1968 dostatečně. Neboť co jiného je i svou slovní podstatou "internacionalistické vlastenectví" než jakési "abstraktní světoobčanství"? Se všemi hrůzami pro malé národy? Vždyť Stromšík svůj doslov končí takto: "lidé dobré vůle, ale doživotně traumatizovaní vzpomínkou na vlast, neboť si nikdy nepřiznali svůj podíl na její ztrátě: ten jejich podíl spočíval v tom, že nedokázali nebo nechtěli včas překazit Reschatovi ~~axxi~~ jemu podobným cestu k moci." A jak Lenz popisuje Reschatovu cestu k moci? /S. 316/: "Přiblížil se ke mně. V ruce držel pár rukavic z jelenicové kůže, kterými poplácal látku svých jezdeckých kalhot. /.../ Počítal jsem se na ni nahoru a v té chvíli mě Reschat uhodil rukavicemi do tváře, jednou a ještě jednou a potom se netečně vrátil k autu, poklepal řidiči prstem na záda: Auto se rozjelo, projíždělo špalírem, který se znovu vytvořil." Lenz správně popisuje kariéru totalitních dravců k moci: oni zákonitě musí při cestě vzhůru ponížít a zpolíčkovat nejen křesťana, ale i samotného Boha. Unlčet a odkecat: tak jak to vystihuje ve zkratce

na s. 317 a další: "vybral si epištoļu sv. Jakuba, místo, kde se praví, že "člověk se stává spravedlivým svými činy, nikoli pouhou vírou". Právě se chystal nám několik spravedlivých skutků ukázat /.../ když se strhl - nedovedu to jinak vyjádřit - když se strhl zpěv na lucknowském náměstí, zpívalo tam vrocuně víc než šest set mužů, zpívali cituplně a sebevědomě: "Odevzdal jsem se..." /.../ Odpověď pastora Naguschewského zněla pokaždé: Milosrdenství, nic než milosrdenství, neboť ono vede k oběti a oběť činí spravedlivým, a kdo je spravedlivý, je už také ospravedlněn - asi tak nějak. Najednou do toho mluvil nějaký hlas, nepříjemný, naprosto nesnášenlivý hlas ~~požadující~~ burácel z tuctu ampliónů, které byly zavěšeny na stromech, s třepotavou ozvěnou. /.../ Přestože okna byla zavřená, mohl každý z nás rozumět tomu, co nesnášenlivý hlas požadoval; mluvílo se o cti a věrnosti a vyzývalo se ke slibu bezpodmínečné poslušnosti." A tyto požadavky totalitní moci, které bercu slyšitelnost kněžím i v kostele, to je situace, kterou znám i z vlastní zkušenosti. Tím, že Lenz umí postavit vedle sebe sliby mocí ozámených mužů se slibem věrnosti dvou milujících se na svatbě, v této konfrontaci je více křesťanským autorem, než by se ~~na první pohled~~ ^{mnohým zdálo}. Na záložce knihy se o něm mluví jako o pokrokovém spisovateli: musím podotknout, že píše o Bohu s velkým B, když už o něm vůbec píše. To já zase znám spoustu jiných pokrokových spisovatelů, menšího významu, kteří kvůli své pokrokovosti má tento nikomu neubližující zvyk, i v češtině, zapomněli: naprosto. Mnohé chvályhodné zvyky dali čeští spisovatelé stranou a s chutí: pak ať se nediví, že i z jejich Čech se stává popelu blízké vlastivědné muzeum.

Milena Bráhová: Nálet. /Jihočeské nakladatelství, České Budějovice 1984, odp. red. Josef John, vydání I., náklad 14 500, s. 132, cena 16,- Kčs./

Je zajímavé sledovat, jak i autorka režimu oddaná /triptych "Patnáct, 1976, "Mlky", 1977, "Parcely", 1981, viz dále detektivky z oblasti práce SNB, i v ČST/, objevuje ve své literární práci, v osmdesátých letech, bibli. Zvláště, když píše "knihu s kritickým pohledem především do lůna současné rodiny", jakž praví redaktor /o Náletu/. Citují ze s. 119: "Přes mrtvoly jde dneska většina lidí, jenže se k tomu nepřizná. Jana jo - á je ta nejhorší." Děda se zamyslel a pak přikývl. /.../ "Edyž tu tak se mnou seděla a zvonila náramkami a vykládala, co všechno chce a může a jak si zařídí život, napad mě tažy jeden citát," pokračoval děda klidně. "Zapiš si ho do své sbírky, mladej. Je sice z bible, ale snad by se to v tom sešitě nepopravilo." /.../ "Ženu statečnou kdo nalezmeš, nad zlato a perly cena její", pronesl děda s mírným patosem větu, kterou Ondřej nikdy neslyšel." Ondřej je syn mnohokrát vyznamenané učitelky za výchovu dětí: a protože děti vychovávané stádně v protikřesťanském duchu /prý dle zásad Komenského! / nic z bible neznají, nemůže se nikomu nikdo divit, že v ČSER "přes mrtvoly jde většina lidí",

jakž praví autorka. Konec konců, Ondřejova matka je zasloužilá učitelka má v novele naprosto jiné starosti - spíše než z biblické oblasti - tak z oblasti staročeské Hygie; citát ze s.56: "Copak jsi mi přinesla?" "V nové škole u nemocnice ho taky mají a půlka dětí nosí domů vši." "Co tam mají?" "Jekor." - Dialog z naší současnosti přímo vystřižený: moderní česká literatura, z produkce nakladatelství, ta je věrná - všivě skutečnosti. Na víc už nemá: a bude kdy mít ?

Patrick White: Strom člověka. /Edice Úsvit, světový sociální román, Svoboda, Praha 1984, překlad A. Přidal, vydání II., náklad 20 000, s.449, cena 36,- Kčs/

Spisovatel Antonín Přidal ve svém doslovu hodnotí román takto: "spíše než na antickou báji o blaženém, bohy odměněném svazku Filoména a Báuкиды musíme myslet na biblickou legendu o dvojici vyhnané bohem z ráje do pozemských nejistot za to, že pojedla zapovězené ovoce ze stromu poznání. Parkercovská sága je vlastně jejím historicky podmíněným protějškem, silně individualizovaným a v lecčem polemicným." Stručně řečeno: White ve svém románu vede polemiku i s biblí. Český spisovatel a překladatel to tak cítí: i když čtenář má silný dojem, že bible autora románu především inspiroje. S. 278 a další strany, kdy had /"Jsem vyschlel jako had"/ navštěvuje ženu v poušti a vyžaduje od ní - antivyznání. "Jste zbožná?" zeptal se. "Nevím", řekla. "Nevím, v co věřím. Aspoň zatím." "Já si tím hlavu nikdy nelámám," řekl. Odplivl si do keřů, ale hned se lékl, jestli to bylo vhodné." - Kdyby podobné paralely vedl ve svém románu z r. 1956 český autor, socialistická kritika by jeho snahu přinejlepším označila jako neúměrné náboženské zatížení. Dílo australského spisovatele však zařadí Nakladatelství Svoboda mezi světový sociální román. A současný český spisovatel tomu v doslovu - chytře - přisluhuje. Přitom had /Leo/ zvěny, pohybující se "v troskách zahrady" antivyznání, po spáchaném hříchu, dostane /s.295/: "Je to úžasný," řekla "číst o vědě". A nastavila šedé svaly svého hrdla noži. Viděla šedé podlahy a šedé země udusané lidmi putujícími suchem." Když získal co chtěl, had "odjel a víckrát nepřijel". Tak, jak tomu bývá: nevím, který román ci-vilněji a bez křečovitých metafor sleduje žitý biblický příběh, aniž by uhýbal z tématu. White se tím nijak netají /s.375/: "Ach bože, ach bože, řekl Stan Parker. Zastavil se mu čas. A potom se jeho příjemný život, po tolik let prázdný, začal zaplňovat. Prázdnota je nepřírozená a nakonec se zaplní, ať vodou, nebo dětmi nebo prachem nebo duchem." Lze vyjádřit lépe, čím se prázdnota zaplní po modlitbě, i po té přeložené "ach, bože, ach bože"? Duchem... A kdo má zájem, může si přečíst popis přijímání svátostí v kostele, /s.378-383/ a zauvažovat nad tím, do jakých hlubin se už dostal - díky Bohu! - světový sociální román.

Josef Frajs: Strom na konci cesty. /Edice Zatva, Čs. spisovatel, Praha 1985, novinky české prózy, stran 232, náklad 9 000 výt., vydání I./

O autorovi je známo, že má své perné zkušenosti s divadlem a divadelnictvím na Moravě: jeho sedmá kniha v pořadí /od r. 1978/ je tomuto tématu zcela věnována. Ovšem to slůvko zcela je nutno chápat dialekticky: současný autor v ČSSR si musí při psaní uvědomovat, že na něj také může za tuto činnost čekat cela. Josef Frajs je v tomto smyslu dialektický: přesto /či právě proto?/ se v jeho textu nevyskytují jmenovitě příslušníci KSČ, či SSM. Uznává za hodné zmínky pouze ROH: čtenář ovšem ví, že ředitel oblastního divadla i dva herci-patolízalové, kteří se s ním scházejí na "ideologických" poradách v KSČ s určitostí jsou, ale postavy natolik záporné ponechává autor bez bytování... A tak v době, kdy moc stranického aparátu dosáhla na Moravě své nebetyčné kulminací výše, v literárním díle, jehož děj se odehrává po znovutevření Národního divadla, tedy v r. 1984, není o této vůdčí síle ani vidu, ani slechu. Přiznačné? V českém prostředí naší nejžhavější současnosti? Zasloužilý umělec Hanák /zasloužilý za to, že hraje v televizních seriálech a filmech muže v uniformě, příslušníky SNB především/ uvažuje takto: "Udělal jsem blbost, říkal si cestou. Neměl jsem se míchat do politiky. To přece nejde." /s. 133/ A to se jedná o hlavního hrdinu, z novinek české prózy: co nejvíce sahrnutého autorskou přízní. Citát z jiné s. /186/: "Chceš radu? Řekl Hanák sám sobě v kupě. Nechoď za přítelem. Forad si sám. Hleďáš pomocnou ruku? Najdeš ji zavěšenou na svého ramenním kloubu." Kde zůstal společenský étos? Či étos umělce v ČSSR, v éře soc. realizmu? V odpovědi nadřizený, v současnosti /s. 227/: "Jak se váš jenom odvděčíte? - To od té doby, co byly vynalezeny peníze, není až takový problém, usmál se Richard Hanák." V těchto souvislostech nemohu, než si vzpomenout na knihu s období kapitalistického Československa: "Padající hvězdy", z r. 1932, od Františka Götze. Nejen proto, že hlavní herecký hrdina je také rodákem z Moravy, či že v obou knihách mají herci shodný názor na to "že český film půjde nahoru teprve tehdy, až z něho budou vyhozeni všichni divadelníci. Ti zničili české divadlo. A ničí svorně český film." /Padající hvězdy, s. 55/ Rozdíl je snad jen v tom, že u Götze se herci baví o Kvapilovi, zatím co u Fraise o Dietlovi: sexuální promiskuita mezi nimi stejná, stejný hlad po penězích, ale! Herci ve třicátých letech byli schopni dát se sami dohrozady, ke skutečné tvorbě! Zatím co herci naší současnosti považují svůj umělecký svaz za místo intrik /s. 26-27 u Fraise/. A vůbec: u chlastu v klubu se baví tak, že komolí jméno státu Utarpraděš na "stát Untrprdněš" /Frajs, Chór tragédů, s. 68/. Nebudu to rosvádět: je to pád. Dřív to byly padající hvězdy a po padesáti letech jsou jejich následovníci "na konci cesty". Frajs si určitě nevymýšlí: skutečnost je ještě horší. Étos české umělecké scény je u dvojtečky: chudnoucí Mecenáši, zaplať a nech nás být, při zemi ...

M. Fígurová, B. Galazovská, J. Vodička: Seznam ulic města Brna. /Muzejní a vlastivědná společnost, Brno 1964, II. opravené vydání, s. 252, náklad 10000, 35,- Kč/

Je známo skutečností, že spisovatel E. Waugh vstýkal v dopise z r. 1949 G. Orwellovi jedinou věc: "Je docela dobře možné, že v roce 1984 budeme žít v situaci, velice podobné té, kterou popisujete. Jedna věc se mi však ve vašem popisu zdá nepravděpodobná, a to zřízení církve". Kniha z r. 1984 o městě, v němž žiji, má ve skutečnosti tento dlouhý název: "Seznam ulic města Brna a vývoje jejich pojmenování". A protože se jedná o vývoj názvů ulic i od r. 1949, je na s. 209-251 uveřejněna "Rejstřík zaniklých názvů, jejich překlad a význam". K tomuto významu: z názvů brněnských ulic důsledně vymizely všechny, jež nějak, byť i vzdáleně, připomínaly náboženství. Cituji z rejstříku původní názvy, používané po staletí, před jejich přejmenování: "U sv. Anny, Antonínská /podle kapličky sv. Antonína/, Augustinská, U kapličky, U nového kostela, U Floriánka, U sv. Jakuba, Dominikánské náměstí, Křížní, Křížová, Mariánské údolí, Mariaceleková, ulice Nanebevzetí Panny Marie, ulice Mariánská hvězda, Hora sv. Petra, Nad kapličkou, Nad zvoničkou, Petrovská, Pod Kalvárií, Proti sv. Michalu, Proti Menším bratřím, Sv. Jana, Ráj, Seminářská, U křížku, U minoritské zahrady, Evr. sv. Tomáše, U synagogy, U sv. Václava, Za farou, Za kostela Panny Marie, Za křížem a další. Zrušeny byly také názvy ulic Folská, Rusunská, Židovská a Italské náměstí /s vysvětlením, že se jedná o spojenecký stát nacistů s II. světové války- s. 222/. Zato přibýlo skutečně mnoho názvů ulic z oblasti SSSR, Vietnamu či Severní Koreje: /od Pacejevovy po Kim-ir-senovu/. A z hlediska české kultury /když pozineae zrušené názvy po jménech cizích politiků jako maršála Focha, Fita, Montgomeryho či Stalina, nebo Churchilla, Wilsona, Einshewera/, je zajímavý seznam těch, po nichž bylo rovněž - do roku 1984 - zrušeno pojmenování ulic. Cituji s velkého množství: Axmann Josef /brněnský malíř a rytec, autor první rakouské poštovní známky/, Babák Eduard /prof. Masarykovy university/, Bach Sebastian, Barák Josef /spis. 19. stol./, Beneš Eduard, Brauns Johana, Drtina František /prof. University Karlovy/, Ebner-Eschenbach Marie, Frolka Antoš, Goethe Johann W., Gottwald /týká se okupačního názvu ulice s let 1935-1945 a je zajímavé, že nacistům se války nevdal Gottwald na tabulkách domů v Brně - pojmenování zrušeno v r. 1945/, Grégr Julius, Habersmann Gustav, Herder Johann, Holeček Josef /spis./, Humboldt Alexander, Karafiát Jan /spis. pro děti/, Keller Gottfried /švýc. spis/, Widmann Josef /švýcarský básník, narozený r. 1842 v Brněnských Ivanovicích/, Koudelka Florián /archeolog/, Kounic Václav /hrabě/, Lažanský Leopold /místodrž. Moravy/, Mach Ernst, Macků Bedřich /starosta Brna/, Masaryk Jan, Masaryk Tomáš G., Masaryková Charlotta, Fekal Josef, Procházka Matěj /vlastenec. kněz/, Raudit de Souches /obránce Brna proti Švédům/, Rašín Alois, Schiller Friedrich, Schwaigl Ondřej /brněnský barok. sochař/, Stifter Adalbert, Šembera Alois Vojtěch /historik a buditel/, Štefánik Milan Kamilav, Švehla Antonín, Tuzar Vlastislav, Uher Josef /spis./, Pilgram Antonín /brněnský sochař se 16. stol./, Wagner Richard, Wolný Bedřich Tomáš /kněz, historik/, Hošek Metoděj /vlast. kněz/,

atd. Nejsmutněji působí, když při četbě po výročí osvobození Československa, tolik vzpomínaného, čtenář knihy zjišťuje, že zrušeny byly i názvy ulic, připomínající jména popravených hrdinů. Úsulečkou cituji: Jaroš Josef, brněnský notář, popravený 1942, Nečič Vítězslav, lékárník a organizátor moravského autoklubu, popravený 1942, Procházka Jindřich, vrchní policejní komisař, umučený v Mauthausenu 1942, Rázička Jan /1898-1941/, brněnský sochař, popravený i se svojí manželkou Anastázií za účast v odboji, Šir Viktor, krejčovský dělník, umučený ve svých 53 letech v r. 1943 nacisty pro účast v odboji. Připomenut nesmí být ani legionář Ludvík Švancara, popravený v I. světové válce /1918/, či Uherková Marie, zámečká přadlena v Láně /nar. 1889/ a vězněná pro účast na protihabsburské letákové akci v r. 1915 tak, že na následky věznění umřela. Jaký smysl pro spravedlnost vede ty, kteří v závětrí svých úřadoven a sekretariátů neustále rosbodují o tom, která jména lidí mají občané ČSSR naprosto zapomenout? Světaky smysl pro spravedlnost? A to se rejstřík zmiňuje pouze o těch, jejichž jména ulice už nesly... Ještě že zůstává v Československu možnost připomínat jména mnohých, po nichž by žádný světaký úřad ulice nepojmenoval - při nich. A veřejně, taktos je to poslední skulina, s níž lze trousit jména odvážné samotářů před opatrně říjícími, s toho neustále doplňovaného vaku - zapomení.

Ročenka Lidé a země 85. /Vydala Academia, opakující se každoroční tisk, redaktor dr. N. Boleček, náklad 20 000, s. 120, vydání I., cena brož. 27,-Kčs/

Je zajímavé sledovat, jak i v publikacích vydávaných v nakladatelství ČSAV, název mnohdy neodpovídá obsahu: je to činnost v zájmu Československé vědy? Ročenka pro rok 1985 přináší od s. 113 stať, podepsanou "Rádr. Josef Rubin a kolektiv" a nasvanou: Nová chráněná území přírody v ČSSR. /Podtrženo v ročence./ Ke konci vědeckého textu, konkrétně na s. 118, překvapený čtenář ale čte, cituji: "Zrušená chráněná území v roce 1983. a/ Státní přírodní rezervace: Ostrov kormoránů /Biskupice při Dunaji/ sal. 1933, 110 ha. Území devastováno, kormoráni se zde již delší dobu nevyskytují. b/ Terasičný prameň /Ešvík/ sal. 1953, 0,5 ha. Přírodní bahniško u obce Patince se stalo součástí rekreačního areálu s vysokou návštěvností a bylo značně narušeno. c/ Podle sdělení Ministerstva kultury SSR byly dále formálně zrušeny státní přírodní rezervace Harnadik sáři patak, Paalienok Sziky majer, Fláštovce-Drieňovo a chráněné přírodní výtvoři Borinská vyvieračka a Malokarpatská jedlina." Tečka: myslím si, že autoři, zvláště je-li jich kolektiv a jsou-li vědci, by měli více přemýšlet, jak do názvu své statě vmístit i onen pravý opak vědomostí, než v titulu zkrátce avizují. Vznikají tak u čtenářů smutky, vhodné pro období středověké scholastiky, kdy se něco podobného rovněž dělo. Ve vědě by už ve XX. století neměly existovat všesahující informace, uplácené pod výhradně optimistickým názvem. Jestliže byl zrušen Ostrov Kormoránů, byla tím ochuzena nejen Československá republika, ale i kulturní povědomí jeho obyvatel, kteří si na tento ostrov za padesát let jeho existence zvykli. /V padesátých letech byl o něm natočen i bojné promítaný film./ A jestliže náš vědecký tisk přináší hodnověrné a správné nadepsané informace o tom, že vzdálené Islandské republice přibyl nový ostrov, pak by už bylo na čase, aby ve stejné podobě usilloval o sdělení, který ostrov už Československá republika v původním smyslu nemá !

Jevgenij Jevtušenko: Jahodový ráj. /Edice Proudý, Lidové nakladatelství, Praha 1985, vydání I., s. 292, náklad 4600, přeložil J. Hulák, cena 22,-/

Překladatel Zoščenka do češtiny svedl zřejmě souboj s nakladatelskými redaktory: souboj probíhající v čase 1981-1985. Nevím, zda by Jevtušenko, /roč. 1933/ byl jako Čech v ČSSR národním umělcem: i takto doba čtyř let, od vydání originálu /Moskva 1981/ je pro Jevtušenkovo postavení v /opatrné/ Praze příznačná. A přitom se v tomto /rádoby světovém, protože celý svět skoro pojímá/ románu i o naší vlasti vede řeč. /Češi coby dovední řemeslníci kol knih, či knihoven./ Citát ze s. 93: "Prej, mám egyptskej dvojgauč Iela, Gríšo. A taky polskou kuchyni Gdaňsk, od který se ale poztrácelo nějaký příslušenství. A český knihovničky, ale schází mi v nich ještě metr dvacet knížek...".

Takto tedy vpadá ruský žurnalismus - v románovém hávu - v praxi: co když knihovničky vyrábějí Slováci v SSR a v SSSR je jim takto jejich rukodělná národnost upírána? Žurnalista jako romanopisec však pracuje s novinovými výstřížky a se znalostí života, jak jej zachycují žurnalisté v žurnálech: Češi jsou v SSSR už od dob legií prostě známější a při exportu knihovniček z federace ČSSR dostávají jednoznačně přednost. Citát ze s. 206: "Kam se vrtl, narážel na bronzové kliky u dveří, vřhlasné finské výrobky, na jugoslávské sametové pohovky, na indický bambusový bar, na švédskou stojací lampu...". Inu, jugoslávskou sametovou pohovku už nevyrábějí Srbové, ale federativní Jugoslávci, takto žijící v sovětském jazyce: a v žurnalismu. /Žurnalismus, to je systém nálepek: i co se týká myšlení! A to je nutné zdůrazňovat: literát, který sestavuje prózu z tříště různobarevných korálků-odstavců, propadá i žvanivé touze celý náhrdelník oblepit ideovými nálepkami; je to šapanství, které zvyšuje prodejnost díla ne v kulturním - ale v žurnalisticko-kulturním, tedy ještě - v nehotovém prostředí./

Jinak řečeno: Jevtušenko se přizpůsobuje svému čtenáři, kterým je sovětský úředník, narozený v třicátých a v čtyřicátých letech. Ten už je zvyklý - i jako aparátník - prohlížet si i cizokrajné žurnály: a dumat nad nimi. Rusky! S. 259: "Salvador Allende pozoroval za záclonami prezidentského paláce La Moneda demonstraci žen v domácnosti./.../ Prezident si je pozorně prohlížel: nebvly mezi nimi ženy dělníků nebo rolníků. Na hladkých tvářích manželek zelinářů, obchodníků a řezníků, kteří schovávali potraviny, aby potom mohli křičet, že je hlad, nebylo vidět žádné vysílení. Allende v davu poznal ženu zástupce šéfredaktora deníku El Mercurio a s trpkým úsměvem sklouzl očima po pikantní kombinaci briliantů na jejích pěstěných rukou, které nikdy nedržely kuchyňský nůž, a skromné zástěry z voskovaného plátna, kterou si navlékla speciálně pro tuble demonstraci". Takhle se projevuje žurnalista, který si hraje na romanopisce: Allende by musel mít z výšky svého paláce oči lepší ostříže /nosil brýle/ aby rozeznal vrilianty na prstech, ženy v "davu". Navíc: žurnalista má vždy "do ruce" pejorativum, že něčí ruce "nikdy nedržely kuchyňský nůž". /Ve skutečnosti je takových žen - které "nikdy" - na planetě zatraceně málo: je přece tolik kuchyní a nožů a některé ženy - i ty nejbohatší - čas od času rády

vaří, atd./ Jevtušenko totiž sleduje Chile pohledem ruského muže, který při listování žurnály žasl tak trochu nad tím, co je v takové Andské republice za bohatství: i v interiérech bytů. A svůj ruský pohled prozrazuje hned na stránce další /s. 260/: "Nelíbil se mu ani jeho zvyk teatrálně odbíhat od plát-na po každém tahu štětce a loudivě obdivovat patagonskou lidovou výšivku zavěšenou na stěně". Předně: napsáno je v dalším textu, že malíř portrét namaloval "za pouhých čtyřiačtyřicet" minut. To byl tedy navíc i běžec, když "po každém tahu" - viz výše. A ještě stačil vyloudit "patagonskou výšivku". Ale Patagonie je součástí Argentiny a ten, kdo ví něco o pořádně letitém antagonismu Argentiny a Chile, těžko by předpokládal, že palác prezidenta /jehož výzdoby se ujímají znalci, mající zájem propašovat kulturu svého státu/ zdobí lidové výšivky se sousední Argentiny. Nu prosím, třeba si Chile na Patagonii činí nároky: ale další důkaz žurnalistického /ruského/ pohledu přináší vzápětí řádka, popisující dílo malíře rechloběžce; s. 261: "Na plátně byl úplně cizí člověk, samolibě zahleděný do takzvaných světlých dálek. Zářivá modř prezidentské šerpy umně ladila s modrojasným nebem nad prezidentovou hlavou. Za rameny se mu teatrálně tvčily hory, zřejmě Kordillery. Malíř otáčel portrétem na všechny strany a něco vemlouvavě vykládal. V jednom okamžiku stříklo srpnové slunce prudkým proudem paprsků přes zatažené záclony na plátno a smylo portrét svou září. Allendovi se okamžitě ulevilo, když falešný dvojník zmizel. Ale ruce eskamotéra obraz znovu pootočily, oklamaly slunce a ...". A u toho "a" citát končím: Jevtušenko se možná v nějakém barevném žurnálu /už se to v ČSSR stalo/ setkal s oficiálním portrétem prezidenta hrdiny. A protože žasl nad tím nevkusem, vysvětlení čtenářům žurnálů podal: upřímně a rusky. A proč rusky? Nu, neuvědomil si, že v Chile leží u protinožců a že ruský srpen /tak slunný a teplý/ je v Santiagu zimním měsícem. Proto jeho popis, jak "prudké" slunce /i přes zatažené záclony!/"smylo portrét" /za čtyřiačtyřicet minut už i nalakovaný?/ odpovídá zkušenostem z Ruska: atd. Žurnalismus - to je nálepkovité myšlení v próze: někdo jiný už popsal - v jiném literárním díle - malíře "s kozí bradkou". Prozaik si takovéto scény pamatuje prostě z literatury, je to jeho hotová "nálepka" v myšlení a on potom vlastní problém usení spatřuje jen v tom, aby měl dostatek "lepu" k navlékání vět, odstavců a kapitol. / Lep = je útvar všeslovanský s obdobnými odvozeninami všude; viz i řecké "lēpos" = tuk./

Nálepka marxistická /s. 202/: "Copak si, soudruhu, dovedete představit Marxe, aby neuvolnil v tramvaji místo ženě, nebo Lenina, jak vypravuje oplzlou anekdotu?" - Zde je nálepka z četby /v ruském prostředí/ až z Athosu hagiografií: a lze si dle skutečnosti představit, že ženatý Marx měl dítě se služkou a výlohy otcovství převzal Engels? Ne, to si v sovětském románě představit - nikdo neumí. A nálepkaobčanská v SSSR /s. 278/: "Dneska na policii všichni nadávají, ale všichni ji potřebují". Citát ze s. 242: "Soudruhu, nechcete si loknout lihu? Pomáhá proti únavě." "Totiž... jsem vlastně ve službě..." mínil rozpačitě milicionář." "To nevadí, já jsem taky ve službě a dám si s váma," řekla doktorka a odlila trochu lihu do dvou odměrek./.../ "Mám vám to zředit?" "Totiž... já -i vlastně

n-řadía," zroznáčitěl milicionář ještě víc. "Já taky ne," řekla doktorka a bleskovým chlenským pohybem hodila líh do sebe".

Spisovatel-žurnalista však ostrý a pálivý líh z léčebny života se snaží zředit v údajný lék: a vychází mu z toho státně-ideologický koktejl, úplný jahodový ráj. Po jeho požití čteme, že moskevští studenti mluví výhradně nerusky!

/Žurnalista - z fr. "journal", ze střlet. "diurnale" od "diurnus" - viz "Diurnista": pisař na denní mzdu./ Jahůdka na závěr: ti moskevští studenti, generace budoucnosti, mluví mezi sebou výhradně - řečí - USA ! Anglicky...

Neboť: v socialismu se pracuje pouze za denní mzdu. Žít beze mzdy, to je trestné příživnictví: a kapitál? Ten existuje jen v zemích, kde se hovoří anglicky: výhradně. /Kromě brilantových prstenů: u laureátů, laureátek. Citát závěrečný, ne z Chile, ale ze SSSR - s. 168/: "No tak jsem rozšrouboval sífón a prstem vytáh. Národní umělkyně se smála štěstím, potom se poryla v kabelce a vytáhla pětku. Pětku za brilantov~~ý~~ prsten, kterej má cenu takový tři tisíce. A to je laureátka!"

Jiří Eubač: Nezralé maliny. /Edice Umění, Panorama, Praha 1985, odp. red. Tomáš Cach, vydání I., stran 56, fotograf. příloha, náklad 14 000, cena 20,-Kčs/

Je to scénář televizní hry, jež měla premiéru dne 18.1. 1981: k tomuto scénáři se v knížce vyslovují /od s. 47-54/ národní umělci-herci i režisér. Tento oddíl se jmenuje "Slovo tvůrců" a vzvznívá nadšeně: tak tomu v ČSSR má být. Švejkovu vlast poznáváme hned na čtvrté straně scénáře; je to jak čistokrevný citát z knihy Haškovy /s.10/: "Knih tady máš, že bys je mohl vidlema nabírat, ale jednoduchou věc nechápeš. Čím větší vzdělání, tím delší vedení. U nás na oddělení jsme měli taky jednoho. Doktor Klofáček. Ve dvaasedesáti ho přejel autobus. Naschvál vstupoval do jízdni dráhy a vždycky křiknul: "Jen mě přejed, jen to zkus!" Jeden autobusák ho poslechl a bylo po něm...".

A vedle citátů z Turgeněva nacházíme v textu i citát jak z doby barokní, z Balbína /s. 31/: "Lidi jsou jako ovce. Střihají je dohola a oni drží. A ještě poděkují. Co pak můžeme dělat?"

Téma je křesťanské: jak přivést ateistu odjakživa /Šána/ projevovaným lidským citem k pocitu - láskyplnému; poslední věta scénáře /s. 44/: "Zvony zní, ale není to umíráček, ale radostný hlas zvěstující znovuzrození velkého citu - přátelství". /Ty zvony zní z katolického chrámu: poučení? Dejte diváků ČST v ČSSR na obrazovky příběh z katolické četby - já se modlím, ty se nemodlíš, neboť v Boha nevěříš - a já tě tedy /i jako tolstojovec/ v srdci svém podržím. Přesně tam - jako bytost "nejdražší"! /S. 23./ A divák - s tvůrci - je osloven./

Citují úvod ze slova národního umělce Miloše Nedbala /s. 49/: "Postava Šány mě tak nadchla a zaujala, že jsem řekl režisérovi Filipovi, že buď tuto postavu zahráju, nebo se zabiju".

A ještě k ovzduší barokních a Balbínových Čech: na s. 21 čteme údivný výrok, se zbytků právního povědomí - "na to je listovní zákon". Na další straně pak čteme reálnou odpověď, jak lze v soukromé oblasti zákonně žít: "Sebrala mi peníze, zlaté hodinky a brilantovou jehlicí. A já jsem šel, v půl jedné v noci.

Beďar: "Proč se směješ?" Adolf: "Ona neví, že mám životní pojistku. Jinak by mě nepustila. Toho prvního muže unučila. Povídal mi to její bratranec. Dva roky byl přivázaný na židli. On měl sklerózu a pořád jí utíkal. Měl jsem velké štěstí, že mě vyhnala. Beďar: Zlaté hodinky a brillianty. Ty děláš pěkné křavy, Adolfe".

Poučení? Křesťanské: Brillianty oželte, stejně jako nejisté zákony světa. Důležitá je svoboda a stýkání se v lásce. Zvláště, když existuje životní pojistka: že lze v závěru svého života přivést do pohybu zvon, s nápisem /s.44/: "Vives voco, mortues plango. Víš, co to znamená? Šána: Všechno jsem zapomněl. Pitner: Živé volám, mrtvé oplakávám. Budeme zvonit, abychom nemuseli plakat".

Spisovatel Michail Bulgakov na fotografiích. /Československá fotografie, č.12, Panorama, Praha 1985, měsíčník, strana 547, ročník XXXVI, cena čísla 5, -Kčs/

V nenodepsaném příspěvku se dovídáme, citují: "Byl totiž smíšek - nejen v díle, ale i ve svém životě. Nejvíc si oblíbil svůj portrét z dvacátých let. Je na něm sám, ale odkudsi z neznáma přišla jakoby máznutá třetí ruka". /A tento snímek, zřejmě převzatý z časopisu Sovětskoje foto, je otištěn jako jediný pod příspěvkem. Michail Bulgakov - "smíšek" - tam sedí v křesle naprosto bez úsměvu; jakási třetí ruka mu na fotografii utahuje kravatu a v její blízkosti je na stěně zachycen vypínač - ve tvaru pěticípé hvězdy. Spisovatelova tvář vyjadřuje údiv: potřebuje sovětský autor - aby jeho dílo přežilo - zachytit "odkudsi z neznáma" máznutou třetí ruku?/

V příspěvku je M. Bulgakov charakterizován i jako "mistr mystiky". /Uvedeno je, že "spisovatel rád pracoval při svíčkách", neboť "stolu ovšem vévodí víceramenné svícný". To české slůvko "ovšem" vyjadřuje při této informaci - a listě nechtěně - skutečnost, že ve dvacátých letech bývala oblast, kde Bulgakov bydlel, často bez el. proudu: ne, ty svícný, to nebyla mystika, ale nutná potřeba sovětského autora, když chtěl po večerech pracovat!/

A vůbec; je-li při 45. výročí úmrtí Bulgakov /spisovatel drcený veškerou tragičností umělce v socialistické zemi/ charakterizován pro českou veřejnost jako "smíšek" "v životě" "i v díle", pak dodávám: už staří Čechové ve své češtině učinili vokativ "smieše" ze smiechu. /Na Rusi v té době existoval "smech" i "smich"./ Z té doby je doložena i staročeská touha: "podiž ke mně, mój veš smieše" /celá má radosti/, stejně tak imperfektum "smiech" od "smieš" vyjadřovalo "odvažovat se, troufat si". V tomto smyslu je spisovatel jako smíšek společnosti reálného socialismu nebezpečný: nelze zapomenout, že "smiešenie" znamenalo i "přinuštění dobytka". A soulož: pro Čechy je slovo "smíšek" už na základě slovního citu /a vývoje během staletí/ pojmem rozhodně ne pochvalným. /Viz i neoblubu jména /příjmení/ "Smíšek" u dávné české šlechty, atd./

Anebo: přijměme za pravdu názor z "časopisu pro ideovou a odbornou výchovu fotografických pracovníků". A poznáme, že "spisovatel-smíšek" si nejvíc oblíbil ten portrét, kdy ho mechanická kamera zachytila v okamžiku, jak je "odkudsi z neznáma" a "jakoby" škreem: až mu tuhnu rty.

Jan ze Žatce: Oráč z Čech./Vyšehrad, Praha 1985, překlad Jaromír Povejšil, vydání I., stran 104, ilustrováno, náklad 7 200, cena 8,- Kčs./

Německá literatura v českých zemích je oblastí zájmu celého kulturního světa: tak v ediční poznámce této knihy /s.94/ se dovídáme, že k vydání "Johannese von Saaz "Der Ackermann aus Böhmen", Heidelberg 1983, uveřejnil R. Zäck srovnávací komentář o 278 stranách. /Z důvodů "dešifrování významů a souvislostí na nejasných místech" dochází ke "srovnání textů Oráče s jinými dobovými památkami latinskými, německými a se staročeským Tkadlečkem"./

Pro dnešního čtenáře v Čechách je radostné, že spisovatelské vyznání Oráče "jenž pluh má z ptačího šatu" /a je tedy středověkým spisovatelem/ je možné si číst v moderní češtině. /Jistě si tak v příštím tisíciletí budou moci číst Češi i třeba do češtinu přeložené deníky Franze Kafky, který náš jazyk ovládal asi ve stejné míře jako Johannes von Saaz, kdysi. Čechoslováci - během dalších staletí - možná do své řeči přeloží veškerá díla Němců, pocházejících z Čech./

Z doslovu Pavla Trosta se dovídáme, že autor Oráče zemřel jako notář Nového Města pražského včas: r. 1414 či 1415. /O čtyři roky později by byl defenestrován z oken Novoměstské radnice na píky rozvášněných Čechů./ V doslovu můžeme číst i nejnovější domněnku, že autor nebyl tak vynikajícím spisovatelem, jak se nám jeví, ale že - "text Oráče z Čech vznikl teprve v polovině 15. století, a to "geniální úpravou originálu", který Jan ze Žatce složil na počátku tohoto století a potom napodobil Tkadleček" /s. 91/. Je to záhadný úkaz naší doby: proč musí být neustále dávno mrtvým a dobrým spisovatelům upírána tvůrčí i lidská čest? Není to potřeba Smrti a jejího vyjádření? Cituji z jejích slov /Smrt, kapitola XVIII, s. 43/: "Zvlášť potěšení jsme přihlíželi a za to tě chválili, když jsi v Paříži seděl na kole štěstěny, na hlavě tančil, černým uměním se zabíral a ďábly zaklínal do roztodivné sklínky". /Termín "na hlavě tančil" lze číst v obměnách různých: nejen "auf dem heubte" /auf dem Haupt/, ale i "auf der hande" /auf der Hand - tančil na ruce/, či "auf der heute" /auf der Haut - tančil na kůži/. Ano: spisovatel v Čechách, i německý, už od pradávna ve slovanských zemích tančí /ve společnosti Fausta, Markétky a ďábla/. A takto: na ruce a s rukama, na hlavě a na kůži - vlastní. Smrt tomu přihlíží: vítězně, a jak jinak. Spisovatelovi, oráčovi země "pluhem z ptačího šatu" přiznána je: čest! Viz citát ze s. 74: "tu nutí žalobcův výpad zjevovat pravdu. Proto, žalobce, tobě připadní čest! Smrti, tobě nechť vítězství patří!" Ale čest, zdůrazňuje L.P. 1986, to je pořádná kořist i odměna za souboj.

Je zajímavé, v českém prostředí, že prakticky stejné téma "tance" se stejným vzrůstem vítězství smrti /která svým úřadováním skrze pacholky se na předměstském smetišti Prahy snaží pozbavit obviněného /žalobce?/ i cti/ probírá Proces Franze Kafky. Ve svátek, kde je poslední instancí Boh, má Oráč z Čech či

sterosákonní Job své pevné místo na levici cti: byť by i stála na smetišti. Proces, vedený ve světě bez této Instance, už místo pro přiznání cti před tváří smrti změnil - v jedině plotné smetiště. Za připomenutí stojí i spor Johannese Fausta, jenž toužil změnit smetiště v zahradu: hlubokou orbou ve křtici ďábla. A jestliže závěrečná modlitba "Oráče z Čech" má v sobě ukrvť akrostichon JOHANNES, pak v logice středoevropské literatury musí padnout v závěrečné ~~modlitbě~~ prosbě knihy další klasické jméno faustiády. /S. 78/: "Želím Markétu, své vyvolené ženy. Dobřej jí, nejmilostivější Pane, aby se věčně viděla". Ano, literární Faust má v prostředí Čech své domovské právo: řeč nemusí být vedena pouze o Faustovském domě v Praze /na Novém městě/. Tamní notář Johannes svým Oráčem z Čech zanotoval ve středoevropském prostoru píseň, jejíž složitá notace životní, slovní i božná ovlivnila nejen literaturu německou, ale dotkla se i /zákonitě/ literatur slovanských. Aspoň základním myšlenkou osnovy: a není to jen staročeský Tkadleček, ale třeba až ve století XX. takový Bulgakovův román "Mistr a Markétka", v slovanském prostředí SSSR.

My můžeme soudit, že Johannes /narozený "z české vesnice Šitboře u Horšovského Týna" - s. 91/ dosáhl třeba skutečně titulu Mistra /jako studující pražské univerzity/, a že jeho Markétka byla českého rodu /když sdělil oráče s názvem Čech/. Ale bezpečně z jeho autorského hodnocení vlastního díla z r. 1401 víme, že se snažil o "výpad proti nevzhnutelnému osudu smrti" plodem "z pole rétorické půvabnosti". A o stejné orbě pluhem z ptačího šatu usiloval nejen Goethe ve svém celoživotním Faustovi, ale každý, kdo se ržáním úzkostí skutečného talentu se vnořil do humusu slov veškeré /i budoucí, laskavé a nelaskavé/ literatury z Čech, ze středu Evropy. Jen aby k rozrušování hruď na tomto poli, po staletí zorávaném, bylo dosti - když už ne německých Johannů - aspoň českých Honzů!

Adam Michna z Otradovic: Básnické dílo. /Edice Živá díla minulosti, Odeon, Praha 1985, vydání II., s. 428, náklad 2 000, cena 37,- Kčs./

Pro toto I. vydání v Odeonu je příznačné, že předmluvu Antonína Škarky k soubornému /a kritickému/ vydání Michnova Básnického díla musel přeložit z němčiny Rudolf Havel. Antonína Škarku pak dále /i z hlediska středoevropského povědomí/ posmrtně cti, že hned v úvodu svých "Poznámek" /s. 317/, připomněl jméno Zdeňka Kalisty /v ČSSR za kulturní činnost umlčeného a vězněného/, - bez polemik a v úctě. Škoda, že podobnou paměť či přístupem se nemohou vykázat "Ústavy pro českou a světovou literaturu v Praze a Brně", které v bibliografických poznámkách autorů prokázaly ve "Slovníku české literatury 1970-1981" takovou naprostou neznalost jmen mnoha českých literátů, až je to z vědeckého hlediska trestuhodné. S přihlédnutím ke stejnému roku vydání 1985: v němž, a to je příznačné, jen odvaha jednotlivců potvrzuje kulturní úroveň českého národa jako celku.

Antonín Škarke ve své předmluvě píše /s. 34/ o době ponižených a poničených Čech: "Všechny tyto rozmanité, velice jemné literární souvislosti, vztahy

a hodnocení, které odhaluje moderní literární bádání, nemohla si přirozeně tehdejší společnost uvědomovat". /V příštím tisíciletí budou - asi stejně - psát o významných /i untlčených/ literátech dneška badatelé čeští: zákeřnými vojsky donižená země /jako Čechy v baroku/ může spoléhat jen na budoucnost slova znalých potomků./

Adam Michna slovy Adama o tom zpívá /s. 158/: "Chudobu, práce, žalosti, / těla i duše tesknosti, / horko, zimu, hlad, nemoci / přetrpíme dnem i noci. // Ó jak hrubě jsem pobloudil, / když jsem to prve rozaučil, / ó když jsem se nedal svesti, / nebvł bych v tomto neštěstí!"

A jestliže Jan Neruda před sto lety zpívá - "Jak lvové bijem o mříže, / jak lvové v kleci jatí, / my bychom rádi k nebesům / však se zemí jsme sja-tí", pak Adam Michna skoro čtvrt tisíciletí před ním - děje /s.96/: "Aj vz-hůru, vzhůru, Čechové! / Marie Lvice, vy Lvové: / hotovte se prozpívati, / tak Matku pozdravovati// ... Materie těchto zpěvův / bude: Zdráva budiž, Če-chův / Marie, Lvů českých Lvice, / kdž tě chválit můžem více."

Jan Neruda, jako skutečný národní básník, musel navazovat na české baroko: stejně, jako jezuité v Praze i po třicetileté válce museli navazovat při vydávání knih na tradici husitskou.

Ve svých poznámkách, na s. 323-324, přináší o nevyvratitelné kulturní návaznosti v Čechách Antonín Škarke důkazy. Tak r. 1647 první Michnův kancionál "Česká mariánská muzika" vytiskli nákladem "Svatováclavského semináře Tovařystva Ježíšova v Praze", v jezuitské koleji u sv. Klimenta: přesto "vyplňuje celou plochu titulního listu" dřevoryt, který "byl původně vyryt /buď P. Severýnem anebo J. Severýnem mladším/ pro monumentální českobratrský kancionál, redigovaný Janem Rohem a vytištěný Pavlem Severýnem z Kapí Hory v Praze r. 1541 s názvem "Piesně chval božských. Piesně duchovnie evanjelitské" /.../ "Tváře a postavy některých zpěváků jsou individuálně rozlišeny. Kreslíř i rytec se zde zřejmě snažili vyportrétovat čelné představitele jednoty z r. 1541, především její starší /biskupv/ a spolustarší /konseniory/, obdobně jako je tomu i v některých titulních dřevořezech na pozdějších bratrských kancionálech. V popředí vpravo je zobrazen M. Jan Hus s kněžským biretem na hlavě, rovněž zpívající z velkého kancionálu. Starý dřevoryt byl převzat bez úprav, jenom byl z něho vyretušován letopočet 1541 vyrytý vlevo pod hlavicí sloupu s Šalamounem. Převzat je nepochybně také dřevoryt..."atd.: V ČSSR, kde je zvykem retušovat z fotografií státníků i čelné představitele vládnoucí strany je podobný postup ze strany Svatováclavského jezuitského učiliště /z konce války třicetileté/ znakem nehynoucí kulturní kontinuity. A na tuto českou kulturní kontinuitu navazovat, i v době výskytu nečeských vojsk v českých zemích, je povinností. Všech, kdo to s kulturním dílem Čech - dílem, ne výsekem! - myslí vážně.

Závěrem citát klasické tužby české /tužby humánní! / a v národě stále pro-žívané, trpce; Michnovo čtyřverší, i s refrémem /s.303/: "By oni vyjdouc z věsení, / všechny daly k zahanbení / své hlavní nepřátely, / své hlavní nepřátely".

Časopis Naší přírodou zveřejnil pod tímto titulem následující text: "Tři sta let starý dub stínil zahrádce se zeleninou. Majiteli pozemku se to nelíbilo, a tak vyzkoušel nejrůznější prostředky, které však strom neudolaly. Nakonec tedy osekal velikánu kůru po obvodě. Škoda byla vyčíslena částkou téměř půl miliónu korun, viník byl potrestán pokutou 500 Kčs. Stalose ve Lhotě u Nečemic, na okrese Louny na začátku osmdesátých let. Otázka pro okresní prokuraturu: - Je případ již trvale založen ad acta, nebo jej lze obnovit? -" Text doprovázejí dva barevné snímky umořeného stromu.

Chránit přírodu je nezbytné. Vandalové, kteří ji ničí, by opravdu měli být postihováni přísněji, než se dosud dalo. Lze se však ptát, zda zahrádkář, kterému se chráněný strom změnil v neodstranitelného nepřítele, je ten vandal, proti němuž se má burcovat obecný hněv.

Člověk odedávna získával půdu pro svoji obživu tím, že mýtil lesy, tedy ničil stromy. Kdyby staleté stromy stínily všechna pole, obživili bychom se jen stěží. Zahrádkář tedy jednal v duchu odvěkého a nemilosrdného zápasu, který zemědělec vede s divokou přírodou. Dá se předpokládat, že vztah zahrádkáře k přírodě nebyl násilnický. Pravděpodobně by bez námitek stranou vysadil namísto umořeného dubu dub nový. Zahrádkáři vědí, že musí sít a sázet, pokud chtějí sklízet; v tom se liší od těch, kteří skutečně a daleko velkoryseji ničí přírodu, kteří ve jménu průmyslového rozvoje či vojenských zájmů kácí a moří milióny stromů, co ani nikomu nestínily.

I odborníci se obávají domyslet důsledky, které přinese zkáza lesů v našich pohraničních horách. Samozřejmě, ani v prostředí, kde nedotknutelní a často anonymní správci obecného blaha beztrešně ničí celé rozsáhlé oblasti, bychom neměli ztratit vědomí odpovědnosti za vlastní vztah k přírodě, ke krajině zděděné po předcích. Jen tak budeme snad schopni a oprávněni volat k zodpovědnosti ty, kteří jménem obecného prospěchu šíří obecnou zkázu. Zároveň bychom si však měli uchovat smysl pro úměrnost. Mohlo by se totiž stát, že bychom se dali ukolébat soudy, které budou lstivě a příkladně stíhat zahrádkáře, co umořil jeden strom, jen aby odvedly naše rozhořčení od těch, kteří moří všechnu krajinu.

Ludvík Vaculík:

Teror velký a malý
/fejeton/

Napadl-li prezident Reagan Libyi právem, oceníme to za čas: ubude-li světového teroru. Samozřejmě jsem také já prošel údivem a rozpaky, když se to ke mně doneslo, a byl bych se prezidenta nutně potřeboval na něco zeptat, jenže kde? Většina lidí, s nimiž jsem mluvil, jeho čin odmítá. Například Jiří Hájek říká, že to bylo silácké gesto, od něhož se demokratický svět musí odvrátit a které tedy prospěje jedině Sovětskému svazu. To se zdá pravdou, jenže diktatury a jejich teroristé právě s pomalým rozkyvem demokracie vždycky počítají; není tedy užitečné a vtipné opáčit jim jednou znenadání stejně? Předpokládejme totiž, že ten prezident aspoň má důkaz - a na to jsem se ho chtěl nutně zeptat -, že zlo se líhne v Libyi. Ale i tak prý Američané měli, zas podle Františka Vodsloňe, raději sestavit tajná komanda, poslat je teroristům po stopě a vylovit je. To se mi zdá výborné, ale co když to už dávno marně dělají? Válka dvou gangů: neumírají v ní vždycky také nevinné lidé, nevědouce ani místo koho a čí rukou? Proto si říkám, jestli takový opovážlivý veřejný protiútok - politicky riskantní, v případě zradu však vítězně očistný - není morálně čistší a všeobecně úlevný. Něco to, co se nám často chce ve spravedlivém hněvu udělat, udělal na svou hanbu za nás!

Zatím však si připadám se svým chápáním osamělý. Ze Zdeňka Urbánka nejsem totiž nijak moudrý: prezidenta Reagana nemá rád, teroristy ještě míň, na druhé straně však jednou při řeči o polabských sedlácích řekl, že lidumilové patří oběsit; tak ~~ne~~ mu vadí jenom střílení? Nevím dále, co si o Reaganově činu myslí Šimečka, protože o tom jsme, když jsem byl v Bratislavě, nejednali, nebyl ještě spáchán.

Kovbojsky osobní způsob zjednávání právě mě odjakživa nabízpečně láká. Nebo, řekněme, zbojnický. Když celá hospoda jasně vi-

dí, u koho je právo, tu muž, jenž si je nechá vzít, je zničen: nebude už zdravý a je otázka, jaké bude mít děti. Měl jsem jako snad všichni u nás dost příležitosti prostudovat a promyslet si před-
 mět "občanská statečnost" a myslím, že všichni bychom si uvedli sami, i bez učitele, dát z něho známku, spravedlivou a tajnou. Čím spravedlivější, tím tajnější. Moje tajná známka není ta nejlepší. - Musím říkat proč?

Protože přece jenom, po všech řečech, poměry přijímám: žiju v nich. Pravda, musím manévrovat proti přesile, vyklouzávat z nástrah, uhýbat prohraným sporům, odlákávám pozornost protivníka jinam, někdy opatrně mluvím a někdy mlčím, jen abych žil. A tak dál žiju, ačkoli jsem dávno měl padnout při výkonu spravedlnosti. Mluvíme o svém právu a dovoláváme se zákonů, počítajíce, že mají jakousi vlastní sílu a z té že jsou povinny nám pomoci. Adkud však má právo brát sílu: z papíru, na němž je psáno? Kdo donutí úředníky práva, aby jednali v jeho smyslu? Nikdo a nic, než mužná síla! Jen se podívejme k soudům - a už tam bychom se museli probít pěstí! - a poslouchejme jejich výroky: kde to jsme? "Percy zastavil na návrší a rozhlédl se. Pak pomalu sjížděl do kraje, kde zákon už dlouho čeká na svého muže..."

Druhého dne po příjezdu do Bratislavy jsem z ní proti své vůli odjížděl. Na peróně mě čekal Milan Šimečka: už jsme se předtím nuceně rozloučili, ale on mi teď přinesl zapomenutý holicí strojek a štětka. Šel ke mně, a tu ho jacísi dva mladí muži začali ode mne odstrkávat a mne pobízeli, abych se nezastavoval. Chovali se, jako by byli dospělí a my děti nebo jako bychom byli zločinci a oni pozitivní lidé, jako kdyby oni byli běloši v Jižní Africe a my s Milanem saradlaví negři, nebo jako by na rampě koncentráku oni byli es-esáci a my dva ubozí přešpurští židáčci: vy běžte tam a vy tam! A už se řítí vlak, když jeden z těch poslanců odstrkává Milana ode

mne ke koleji, Milan odporuje a kymácí se... abych ten nebezpečný děj zastavil, vzal jsem štětku, strojek, rozloučil se a šel podél brzdícího vlaku dozadu. Oba mladí zkaženci za mnou. - Jen pro cizince podotýkám, že jsme se s Milanem nedopustili ničeho trestného, nebyl tedy důvod považovat ty drzáky za muže zákona, a já ani netvrdím, že byli od bezpečnosti! Proto se s hanbou ptám: proč jsem jim nedal jednu nebo více facek? Oslabený právní cit!

Našel jsem prázdné kupé, usadil se, a tu mě jeden z těch mladých násilníků požádal, abych mu půjčil ten strojek a štětku. Byl jsem zvědavý a chtěl jsem tu situaci vybrat do dna: půjčil jsem mu je. Ten mladý Bratislavan totiž vypadal zvenčí normálně, takže lidé na ulici s ním omylem jistě jednají jako se sobě rovným Evropanem. Možná má i ženu! Ta chudinka jistě neví, že její "muž" celé dny někde intrikuje a přičmuhává, dnes například se pletl na nádraží mezi dospělými lidmi a teď dokonce oběžuje staršího cestujícího: "Můžete mi půjčit ten strojek a štětku?"

Říkávám si, kdo asi byl matkou a otcem takových lidí. Když neznají čest a neváží si odvahy: vždyť se při svém díle musejí opírat o zbabělce, slabochy, udavače, lidi zkorumpované a zdegenerované. Jak je ustrojen jejich mozek, když se nepotřebují podívat na věci ze dvou stran, nekladou si otázky dějin ani budoucnosti, nechávají se omezovat ve vzdělání a informaci: narodili se tak, či se dali tak zničit? Ke komu cítí nejvyšší lidskou odpovědnost, snad ne, proboha, ke svým nadřízeným? Neboť to by nás od velkého teroru dělilo jenom slovo: rozkaz.

Prohlíží si mou štětku a pak s ní několikrát udělá o stěnu vagonu: duc, duc, duc. Způpňná blbost teče mu z hlavy přes sako do kalhot a vytéká na podlahu, zápach trvá až do Prahy. Ale ať si ho jen čuchá ten, kdo si zas veze od zkoušky tak špatnou tajnou známku!

/Duben 1986/

